

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет України
«КПІ ім. Ігоря СІКОРСЬКОГО»

Основи програмування

Методичні вказівки

до виконання комп'ютерних практикумів
для студентів напряму підготовки 6.050101 – "Комп'ютерні науки"

*Рекомендовано вченою радою
факультету біомедичної інженерії НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського»*

Київ
НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського»
2018

Основи програмування: методичні вказівки до виконання комп'ютерних практикумів з дисципліни «Основи програмування». Основи програмування мовою Python. / Уклад.: А. В. Яковенко. – К.: НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського», 2018. – 113 с.

*Рекомендовано Вченою радою ФБМІ НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського»
(Протокол № __ р.)*

Навчально-методичне видання

Основи програмування

Методичні вказівки

до виконання комп'ютерних практикумів
для студентів напряму підготовки 6.050101 – "Комп'ютерні науки"

Укладачі: *А. В. Яковенко, к.т.н.*

Відповідальний

редактор:

Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Комп'ютерний практикум №1. Внутрішнє машинне представлення цілих та дійсних чисел	6
Комп'ютерний практикум №2. Розробка блок-схеми алгоритму вирішення задачі.....	6
Комп'ютерний практикум №3. Робота в інтегрованому середовищі розробки. Типи даних. Поняття змінної	20
Комп'ютерний практикум №4. Логічні вирази і логічний тип даних. Умовний оператор. Інструкція if	30
Комп'ютерний практикум №5. Універсальний організатор циклу – інструкція while	40
Комп'ютерний практикум №6. Списки. Інструкція for.....	46
Комп'ютерний практикум №7. Генерування випадкових чисел. Робота з одновимірними масивами.....	53
Комп'ютерний практикум №8. Розробка програм з використанням двовимірних масивів	65
Комп'ютерний практикум №9. Рядки як послідовності символів. Кортежі. Словники	72
Комп'ютерний практикум №10. Функції. Модулі.....	85
Комп'ютерний практикум №11. Файли	100
Додаток А. Оформлення звіту за результатами виконання комп'ютерного практикуму	111
Література	113

ВСТУП

Предмет навчальної дисципліни «Основи програмування» – процес навчання і підготовки зі спеціальності 122 «Комп'ютерні науки та інформаційні технології» за спеціалізацією «Інформаційні технології в біології та медицині» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ступеня бакалавра, який дозволить використовувати основні знання основ програмування при розробці інформаційних технологій, що зараз охоплюють майже всі сфери життя і діяльності та відіграють важливу роль в біомедичних застосуваннях.

В структурно-логічній схемі програми підготовки фахівця:

– дисципліну **забезпечують** наступні дисципліни та кредитні модулі: дисципліна – тільки розпочинається в циклі та є основою для подальшого вивчення інших дисциплін;

– дисципліна **забезпечує** наступні навчальні дисципліни та кредитні модулі: «Проектування та аналіз обчислювальних алгоритмів» (5/І), «Алгоритмізація та програмування» (1/ІІ), «Об'єктно-орієнтоване програмування» (2/ІІ).

Метою навчальної дисципліни є формування у студентів **здатностей**:

- Здатність застосовувати професійні знання й уміння на практиці СК-2
- Здатність гнучко адаптуватися до різних професійних ситуацій, проявляти творчий підхід, ініціативу СК-3
- Здатність аналізувати проблеми, ставити постановку цілей і завдань, виконувати вибір способу й методів дослідження, а також оцінку його якості СК-5
- Здатність вирішувати проблеми в професійній діяльності на основі аналізу й синтезу ІК-2
- Здатність застосовувати сучасні парадигми програмування під час програмної реалізації професійних задач ПК-11

Основні завдання навчальної дисципліни.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти після засвоєння навчальної дисципліни мають продемонструвати такі результати навчання:

знання:

- основ наукової та дослідницької діяльності;
- математичних та природничих наук, в тому числі з інтелектуального аналізу даних, технологій видобування інформації;
- інформаційних технологій, мов програмування, інструментарію програміста;

- мов програмування, сучасних теорій організації баз даних та знань, методів і технологій їх розробки;
- парадигм програмування, сучасних мов програмування, основних структур даних і алгоритмів;

вміння:

- використовувати довідкову літературу, технічну документацію;
- застосовувати знання фундаментальних дисциплін для розв'язку професійних задач;
- сприймати, усвідомлювати та передавати інформацію у повному обсязі без спотворення змісту;
- застосовувати мови програмування, мови опису інформаційних технологій, мови специфікацій;
- застосовувати інструментальні засоби при проектуванні та створенні інформаційних систем, продуктів і сервісів інформаційних технологій;
- застосовувати ефективні алгоритми для розв'язання професійних завдань;

досвід в системі типових завдань діяльності:

- визначати структуру даних для забезпечення інформаційних потреб цієї моделі;
- розробляти програмний код комп'ютерної програми реалізації та налагоджувати розроблену програму.

При виконанні комп'ютерних практикумів, студенти мають здобути навички розробки та тестування простих програм із застосуванням мови Python, самостійної розробки та створення програм, які реалізують різні засоби використання типів даних високого рівня та сучасних методів керування програмним процесом. Методичні рекомендації розроблені для проведення занять за допомогою частково-пошукового методу, який сприяє активному пошуку розв'язання поставлених задач та продуктивному аналізу одержаних результатів, для студентів зі спеціальності 122 «Комп'ютерні науки та інформаційні технології» за спеціалізацією «Інформаційні технології в біології та медицині» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ступеня бакалавра факультету біомедичної інженерії.

В методичних вказівках практикум побудований таким чином, що студент повторно ознайомлюється з теоретичними відомостями відповідно до зазначеної теми, може проглянути приклад виконання типових задач для розв'язання поставленої та проаналізувати одержані результати. Для самоконтролю студенти даного курсу дисципліни можуть скористуватись питаннями для самоконтролю, що забезпечить повторення та закріплення пройденого матеріалу.

Комп'ютерний практикум №1. Розробка блок-схеми алгоритму вирішення задачі

Мета роботи: ознайомлення зі правилами виконання блок-схем.

Завдання Проаналізувати варіант завдання. Скласти блок-схему алгоритму обчислення значень за даними варіантів завдань. Побудувати блок-схему у середовищі Microsoft Visio.

Варіанти завдань:

№	РОЗРАХУНКОВІ ФОРМУЛИ	Значення вихідних даних
1	$Y = \sqrt{x^3 + ax^2 + bx + c};$	$x=0,35; a=x+0.52b; b=cx^2+1; c=0,8$
	Скласти блок-схему знаходження в одновимірному масиві з n елементів порядкового номеру максимального елементу. Значення елементу і його порядковий номер вивести на екран	
2	$Y = 5 \sin^2 \ln(cx^3 + 1) ;$	$x=\cos^2(a+b); a=0.52; b=\sin^2 a$
	Скласти блок-схему знаходження в одновимірному масиві з n елементів порядкового номеру мінімального елементу. Значення елементу і його порядковий номер вивести на екран	
3	$Y = \ln(e^x + bx^2);$	$x=\cos^2(a+b); a=0.52; b=\sin^2 a$
	Скласти блок-схему знаходження в одновимірному масиві з n елементів порядкових номерів максимального і мінімального елементів. Значення елементів і їх порядкові номери вивести на екран	
4	$Z = \frac{\sqrt{x^4 + ax + b}}{\sqrt{x^4 + ax + b}};$	$b=x+4a; x=0,75; a=-x^2+\lg 0,08+e^{-x}$
	Скласти блок-схему знаходження в одновимірному масиві з n елементів порядкового номеру нульового елементу. Порядковий номер елементу вивести на екран	
5	$C = \frac{D + \sqrt{x}}{\ln(\sqrt{R + E})};$	$x=1,08; D=12,5+\ln E; E=0,7; R=8D-x^4+1$
	Скласти блок-схему знаходження в одновимірному масиві з n елементів порядкового номеру першого від'ємного елементу. Значення елементу і його порядковий номер вивести на екран	
6	$Y = (1 + z) \frac{x + \frac{y}{x}}{a - \frac{1}{1 + x}};$	$x=0,8 \cdot 10^{-2}; y = e^{\sqrt{x^3+1,75z}}; z=5 \cdot 10^{-1,8}$
	Скласти блок-схему знаходження в одновимірному масиві з n елементів порядкового номеру останнього від'ємного елементу. Значення елементу і його порядковий номер вивести на екран	

№	РОЗРАХУНКОВІ ФОРМУЛИ	Значення вихідних даних
7	$Y = \frac{(a+b)^n}{1 + \frac{x}{x^m + b^{m-n}}};$	$x=0,81; a=\lg 0,083; b=e^a; n=e^{a/b}; m=n-1$
	Скласти блок-схему знаходження значень функції $f(x) = \sin x$ для значень змінної x , що змінюється в діапазоні від a до b кроком h .	
8	$A = \frac{\alpha_1 \beta_1 - \alpha_2 \beta_2}{m \alpha_1 - \alpha_2^2};$	$\alpha_1 = \sin 0,18; \beta_1 = e^{\alpha_1}; \alpha_2 = \ln 0,05 + e^{\alpha_1};$ $\beta_2 = 1,7$
	Скласти блок-схему знаходження суми n перших цілих чисел від 0 до $n-1$	
9	$S = K_1 a_1 + K_2 a_2 - \beta;$	$K_1=0,05; K_2=0,03; \alpha_1 = a_2 + \Delta a;$ $\alpha_2 = \sin 30^\circ + \omega; \omega = e^{K_1+K_2}; \Delta a = 0,1$
	Скласти блок-схему знаходження добутку n перших цілих чисел від 1 до n	
10	$Z = (a\sqrt{b} - c\sqrt{d})^2 \frac{5,6}{a+b+c};$	$a = \sqrt{(b-c)^3}; b=a^2-1; c=a^2-b; d=(b^2-a^2)$
	Скласти блок-схему знаходження добутку від'ємних елементів в одновимірному масиві з n елементів	
11	$Y = \sin \frac{1}{x+0.2} + \lg 0,08e^x;$	$x = -2,5a^2 + b\sqrt{c}; a=0,8c+bx; c=0,5$
	Скласти блок-схему знаходження суми додатніх елементів в одновимірному масиві з n елементів	
12	$Y = \frac{\cos^2 ax + b}{\sin^2 x};$	$x=0,82; a = 0,5c + e^x; b=x^2-ac; c=0,8\ln 0,072$
	Скласти блок-схему знаходження кількості нулів в одновимірному масиві з n елементів	
13	$Y = \frac{x+3a-K_1x}{K_2x+K_3x};$	$X=5a+K_1K_2; K_1=0,8; K_2=K_3=0,5; a=0,56$
	Скласти блок-схему знаходження коренів квадратного рівняння. Коефіцієнти квадратного рівняння ввести з клавіатури	
14	$Y = \frac{x^4 - x^2 - b}{x-b} \frac{x^3 - x - a}{x-a}$	$b=2^x-1; x=\lg 0,005+1$
	Скласти блок-схему знаходження в одновимірному масиві з n елементів порядкового номеру максимального елементу. Значення елементу і його порядковий номер вивести на екран	
15	$Y = 5 \sin^2 \ln(cx^3 + 1) ;$	$x=\cos^2(a+b); a=0.52; b=\sin^2 a$
	Скласти блок-схему знаходження в одновимірному масиві з n елементів порядкового номеру мінімального елементу. Значення елементу і його порядковий номер вивести на екран	
16	$Z = \frac{\sqrt{x^4 + ax + b}}{\sqrt{x^4 + ax + b}};$	$x=0,75; a=-x^2+\lg 0,08+e^{-x}; b=x+4a$

№	РОЗРАХУНКОВІ ФОРМУЛИ	Значення вихідних даних
	Скласти блок-схему знаходження в одновимірному масиві з n елементів порядкових номерів максимального і мінімального елементів. Значення елементів і їх порядкові номери вивести на екран	
17	$Y = (1+z) \frac{x + \frac{y}{x}}{a - \frac{1}{1+x}};$	$x=0,8 \cdot 10^{-2}; y = e^{\sqrt{x^3+1,75z}}; z=5 \cdot 10^{-1,8}$
	Скласти блок-схему знаходження в одновимірному масиві з n елементів порядкового номеру нульового елементу. Порядковий номер елементу вивести на екран	
18	$A = \frac{\alpha_1 \beta_1 - \alpha_2 \beta_2}{m \alpha_1 - \alpha_2^2};$	$\alpha_1 = \sin 0,18; \beta_1 = e^{\alpha_1}; \alpha_2 = \ln 0,05 + e^{\alpha_1}; \beta_2 = 1,7$
	Скласти блок-схему знаходження в одновимірному масиві з n елементів порядкового номеру першого від'ємного елементу. Значення елементу і його порядковий номер вивести на екран	
19	$Z = (a\sqrt{b} - c\sqrt{d})^2 \frac{5,6}{a+b+c};$	$a = \sqrt{(b-c)^3}; b=a^2-1; c=a^2-b; d=(b^2-a^2)$
	Скласти блок-схему знаходження в одновимірному масиві з n елементів порядкового номеру останнього від'ємного елементу. Значення елементу і його порядковий номер вивести на екран	
20	$A = \frac{\alpha_1 \beta_1 - \alpha_2 \beta_2}{m \alpha_1 - \alpha_2^2};$	$\alpha_1 = \sin 0,18; \beta_1 = e^{\alpha_1}; \alpha_2 = \ln 0,05 + e^{\alpha_1}; \beta_2 = 1,7$
	Скласти блок-схему знаходження значень функції $f(x) = \sin x$ для значень змінної x , що змінюється в діапазоні від a до b кроком h .	
21	$Y = \sqrt{x^3 + ax^2 + bx + c};$	$x=0,35; a=x+0.52b; b=cx^2+1; c=0,8$
	Скласти блок-схему знаходження суми n перших цілих чисел від 0 до $n-1$	
22	$Y = \ln(e^x + bx^2);$	$x = \cos^2(a+b); a=0.52; b=\sin^2 a$
	Скласти блок-схему знаходження добутку n перших цілих чисел від 1 до n	
23	$C = \frac{D + \sqrt{x}}{\ln(\sqrt{R+E})};$	$x=1,08; D=12,5+\ln E; E=0,7; R=8D-x^4+1$
	Скласти блок-схему знаходження найменшого з трьох чисел	
24	$Y = \frac{(a+b)^n}{1 + \frac{x}{x^m + b^{m-n}}};$	$x=0,81; a=\lg 0,083; b=e^a; n=e^{a/b}; m=n-1$
	Скласти блок-схему знаходження суми додатніх елементів в одновимірному масиві з n елементів	
25	$S = K_1 a_1 + K_2 a_2 - \beta;$	$K_1=0,05; K_2=0,03; \alpha_1 = a_2 + \Delta a; \alpha_2 = \sin 30^\circ + \omega; \omega = e^{K_1+K_2}; \Delta a = 0,1$
	Скласти блок-схему знаходження найменшого з трьох чисел	

Теоретичні відомості

АЛГОРИТМ. ВЛАСТИВОСТІ АЛГОРИТМУ

Особливе місце при підготовці задачі до рішення на ЕОМ займає розробка чи вибір алгоритму. Поняття алгоритму широко використовується як у математиці, так і в програмуванні.

Алгоритм (algorithm) –

1) скінченна послідовність точно визначених дій або операцій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Іншими словами, алгоритм – система формальних правил, що визначає зміст і порядок дій над вхідними даними і проміжними результатами, необхідними для отримання кінцевого результату при розв'язуванні задачі.

2) це будь-яка коректно визначена обчислювальна процедура, на вхід (input) якої подається деяка величина або набір величин, і результатом виконання якої є вихідна (output) величина або набір значень.

Для алгоритму характерні наступні **властивості**:

- **дискретність роботи алгоритму** – алгоритм виконується по кроках та при цьому на кожному кроці виконується тільки одна операція.

- **детермінованість**, чи визначеність, тобто однозначність – його розуміння для будь-якого виконавця, що приводить до точного виконання однієї і тієї ж послідовності дій;

- **елементарність кроків алгоритму** – закон отримання наступної системи величин з попередньої повинен бути простим та локальним.

- **виконуваність операцій** – в алгоритмі не має бути не виконуваних операцій.

- **скінченність алгоритму**. Опис алгоритму повинен бути скінченним.

- **результативність**, чи спрямованість, тобто властивість досягнення за кінцеве число досить простих кроків шуканого результату розглянутої задачі. Якщо спосіб отримання наступної величини з деякої заданої величини не дає результату, то має бути вказано, що треба вважати результатом алгоритму;

- **масовість**, тобто придатність для рішення будь-якої задачі з деякого класу задач.

Існує чотири способи написання алгоритмів:

- вербальний (словесний);
- алгебраїчний (за допомогою літерно-цифрових позначень виконуваних дій);
- графічний;
- з допомогою алгоритмічних мов програмування.

Словесна форма запису алгоритмів використовується в різних інструкціях, призначених для виконання їх людиною.

Алгебраїчна форма найчастіше використовується у теоретичних дослідженнях фундаментальних властивостей алгоритмів.

Графічна форма відповідно до державних стандартів (ГОСТ 19.701-90, ISO 5807-85) на оформлення документації прийнята як основна для опису алгоритмів.

Алгоритм записаний за допомогою алгоритмічної мови програмування називається програмою. Алгоритм у такій формі може бути введений у ЕОМ і після відповідного оброблення виконаний з метою отримання шуканого результату. Найбільше поширення в даний час одержав графічний спосіб, при якому обчислювальний процес розчленовується на окремі операції, що відображаються у виді умовних графічних символів (блоків).

ГРАФІЧНИЙ СПОСІБ ПОДАННЯ АЛГОРИТМІВ

Блок-схеми – найбільш зручний спосіб візуального представлення алгоритмів. Для того, щоб не заплутатися в численних подробицях, є сенс складати блок-схему алгоритму в декілька ітерацій: почати з найбільш загального і поступово його уточнювати.

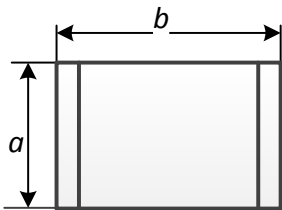
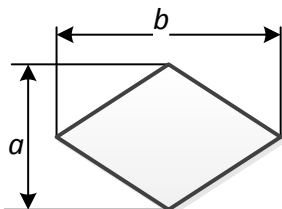
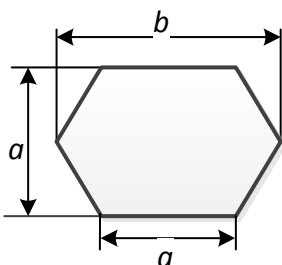
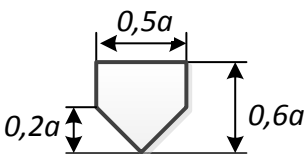
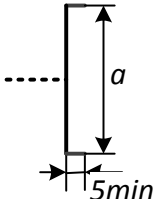
Блок-схема – наочне графічне зображення алгоритму, коли окремі його дії (етапи) зображуються за допомогою різних геометричних фігур (блоків), а зв'язки між етапами указуються за допомогою стрілок, що сполучають ці фігури.

Блок-схеми відображають кроки, які повинні виконуватися комп'ютером, і послідовність їх виконання.

Умовні графічні позначення у блок-схемах алгоритмів наведені у табл. 1.1.

Таблиця 1.1. Умовні графічні позначення у блок-схемах алгоритмів

№	Назва	Графічний блок	Призначення
1	Блок початок-кінець		Вхід-вихід з програми, початок-кінець функції
2	Блок вводу-виводу даних		Уведення даних з клавіатури або виведення на екран результату
3	Обчислювальний блок		Обчислення та послідовність обчислень

№	Назва	Графічний блок	Призначення
4	Визначений процес		Виконання підпрограми (функції)
5	Логічний блок (блок умови)		Перевірка умови
6	Цикл		Початок циклу
7	Перехід		З'єднання між двома сторінками
8	Коментар		Пояснення

Розміри символів розраховуються відповідно до наступних правил:

- менший геометричний розмір символу слід обирати з ряду **10, 15, 20, ... мм** (тобто $a = \{10, 15, 20, \dots\}$ мм;
- співвідношення більшого та меншого розмірів має становити **1.5** (тобто $b = 1.5 a$).

Початок і кінець алгоритму зображуються за допомогою овалів (табл.1.1, підпункт 1). Усередині овалу записується "початок" або "кінець".

Уведення початкових даних і виведення результатів зображуються паралелограмом (табл.1.1, підпункт 2). Усередині нього пишеться слово "уведення" або "виведення" і перераховуються змінні, що підлягають введенню або виведенню.

Виконання операцій зображується за допомогою прямокутників (табл. 1.1, підпункт 3) в яких записано вираз/операцію. Для кожної окремої операції використовується окремий блок.

Раніше створені і окремо описані функції та підпрограми зображуються у вигляді прямокутника з бічними лініями (табл. 1.1, підпункт 4). Усередині такого "подвійного" прямокутника указуються ім'я функції (підпрограми), параметри, при яких вона повинна бути виконана.

Блок вибору, що визначає шлях, по якому підуть ці дії (наприклад, обчислення) далі, залежно від результату аналізу даних, зображується у вигляді ромбу (табл. 1.1, підпункт 5). Сама умова записується усередині ромба. Якщо умова, що перевіряється, виконується, тобто має значення "істина", то наступним виконується етап по стрілці "так". Якщо умова не виконується ("хибність"), то здійснюється перехід по стрілці "ні". Стрілки повинні бути підписані.

Шестикутник (табл. 1.1, підпункт 6) використовують для зміни параметра змінної, яка керує виконанням циклічного алгоритму, також зазначаються умови завершення циклу.

Стрілками зображуються можливі шляхи алгоритму, а малими п'ятикутниками (табл. 1.1, підпункт 7) – розриви цих шляхів потоку з переходом на наступну сторінку.

Коментарі використовуються в тих випадках, коли пояснення не поміщається усередині блока (табл. 1.1, підпункт 8).

Найпростішими для розуміння і використання є лінійні структури.

Лінійним називається алгоритм (фрагмент алгоритму), в якому окремі команди виконуються послідовно одна за одною, незалежно від значень вхідних даних і проміжних результатів.

Приклад 1.1

Побудувати блок-схему алгоритму обчислення площі трикутника (рис. 1).

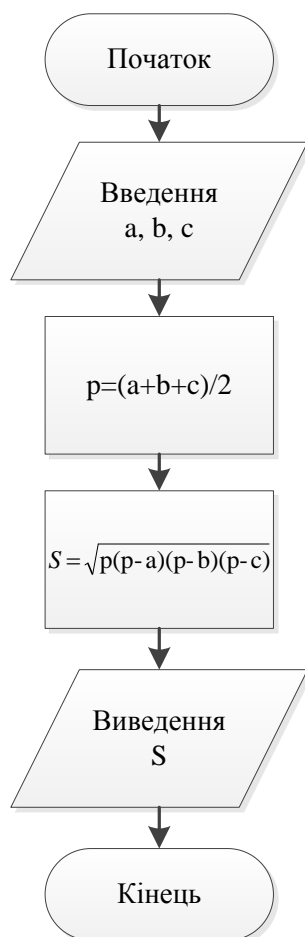

Рис. 1. Блок-схема алгоритму обчислення площі трикутника

СТВОРЕННЯ СХЕМ АЛГОРИТМІВ ЗАСОБАМИ MICROSOFT VISIO

MS Visio – засіб створення різних діаграм, у тому числі інформаційних моделей процесів, блок-схем, структурних схем, графіків робіт, призначений для фахівців; керівників проектів, а також дозволяє описувати (моделювати) різні інформаційні технології і системи в керуванні й проектуванні.

Початок роботи. Створення будь-якої діаграми починається з команди **Файл – створити – Вибір типу діаграми**.

Створення блок схеми починається з того, що на діалоговій панелі обираємо елемент меню – *Блок-схема*, потім – *Проста блок-схема*.

Після вибору типу діаграми відкривається порожнє вікно (*blank drawing*) – Visio готове для створення діаграми.

Ліворуч (на зеленому полі) розташовується перелік символів, специфічний для обраного типу діаграми.

Символи можуть розташовуватися на бланку діаграми простою операцією перетаскування (ліворуч/праворуч). Для кожного символу надається короткий опис, для цього необхідно установити курсор миші на відповідному символі.

Процес побудови діаграм в Visio:

Спочатку на робочий аркуш перетягуються необхідні символи-примітиви (*SmartShapes*), потім вибудовуються зв'язки між ними і розташовуються підписи (*текст*). Технологія (*Smart Connector*) дозволяє переміщувати блоки по робочому аркушу, при цьому зв'язки автоматично перебудовуються, а у

випадку перетинання сполучних ліній автоматично створюється "перехрестя" у вигляді арки, що складається з дуги або декількох (від двох до семи) відрізків.

Перш ніж почати створення діаграми, необхідно обрати режим, в якому всі її елементи будуть з'єднуватися автоматично. Для цього використовуємо кнопку – Автосоединение (вкл/выкл), розташовану на панелі інструментів

Основні елементи МЕНЮ панель Standart:

1. Кнопка – Жирна Стрілка – Показчик [Pointer tool] – для вибору будь-якого елемента на аркуші. Використовується для зміни розмірів і для переміщення елемента діаграми на аркуші.

2. Кнопка – [A- text] – для створення тексту – (перший зі шрифтів Arial).

3. Лінія для з'єднання елементів діаграми проводиться мишею. Вид лінії вибираються нижче кн. Line Ends – Кінці ліній.

Контрольні запитання:

1. Що таке алгоритм? У чому полягає суть побудови алгоритмів?
2. Що таке алгоритмічний процес?
3. Які існують способи опису алгоритмів?
4. Що таке блок-схема?
5. Основні графічні елементи блок-схем, їх призначення.
6. Правила оформлення блок-схем.

Комп'ютерний практикум №2. Внутрішнє машинне представлення цілих та дійсних чисел

Мета роботи: ознайомлення із правилами переведення цілих та дійсних чисел з однієї системи числення в іншу.

Завдання

Проаналізувати завдання (див. розд. «Варіанти завдань»). Отримати внутрішнє представлення:

Варіанти завдань:

№	Цілого числа без знаку в однобайтовій комірці пам'яті	Цілого числа в 2-х байтовій комірці. Записати відповідь у 16-ій формі		Представити число в двійковій системі числення в експоненційному нормалізованому вигляді
1	129	1687	-8542	125,627
2	156	1597	-5687	159,235
3	123	4236	-1667	753,457
4	189	7524	-2546	851,953
5	159	7458	-2874	153,859
6	67	2532	-6523	753,159
7	157	8542	-2832	456,754
8	159	6578	-4596	159,753
9	152	2154	-7425	426,751
10	145	7596	-5623	953,751
11	159	7845	-8742	759,153
12	131	3256	-3657	698,412
13	214	2888	-8563	325,785
14	142	5236	-4253	254,145
15	153	4523	-7425	741,852
16	163	7845	-8632	963,258
17	151	6587	-7823	745,352
18	162	3832	-8523	752,154
19	53	1245	-2632	985,425
20	142	1597	-2874	965,742
21	151	3254	-5236	653,145
22	193	3863	-6497	751,425
23	215	7863	-2713	854,164
24	234	2632	-5612	856,235
25	168	7412	-4555	754,256

Теоретичні відомості

ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЦІЛИХ ЧИСЕЛ

Цілі числа в комп'ютері зберігаються в пам'яті у форматі з фіксованою комою або фіксованою точкою. У цьому випадку кожному розряду комірки пам'яті відповідає завжди один і той же розряд числа, а кома знаходиться праворуч після молодшого розряду, тобто поза розрядної сітки.

Множина цілих чисел, які представлені в пам'яті ЕОМ обмежена і залежить від розміру комірок пам'яті (машинного слова), які використовуються для їх зберігання. В k-розрядній комірці може зберігатися 2^k (65536) різних значень цілих чисел.

Взагалі, розряди нумеруються справа наліво, починаючи з 0. Нижче показана нумерація біт в двубайтовому машинному слові.

15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
----	----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

В даній комірці можна зберігати 2^{16} цілих чисел. Діапазон допустимих значень залежить також від того, чи будуть в комірці зберігатися числа зі знаком чи без знаку.

Для запису цілого числа без знаку досить перевести його в двійкову систему числення і при необхідності доповнити результат зліва незначущими нулями.

Приклад 2.1

Отримати внутрішнє представлення цілого числа 129 без знаку в одnobайтовій комірці пам'яті.

Рішення:

1) $129_{10} = 1000\ 0001_2$

2) 1000 0001

Приклад 2.2

Дано внутрішнє машинне представлення числа в одnobайтовому машинному слові – 9C. Визначити, що це за число.

Рішення:

1) $9C_{16} = 1001\ 1100_2$

2) $2^7 + 2^4 + 2^3 + 2^2 = 128 + 16 + 8 + 4 = 156_{10}$

Щоб записати внутрішнє машинне подання цілого числа зі знаком, необхідно знайти його доповняльний код.

Подання цілих додатніх чисел

Додатковий код цілого додатнього числа збігається з його прямим кодом. Для його отримання необхідно:

1. Перевести число N в двійкову систему числення.

2. Отриманий результат доповнити зліва незначущими нулями до k розрядів.

3. При необхідності перевести число в стисло шістнадцяткову форму.

Приклад 2.3

Отримати внутрішнє представлення цілого числа 1607 в 2-х байтовій комірці пам'яті. Записати відповідь в 16-ій формі.

Рішення:

1) $1607_{10} = 11001000111_2$

2) Внутрішнє представлення цього числа: 0000 0110 0100 0111

3) 16-а форма: 0647.

Подання цілих від'ємних чисел

Для представлення від'ємних чисел використовується доповняльний код. Доповняльний код дозволяє замінити арифметичну операцію віднімання операцією додавання, що істотно спрощує роботу процесора і збільшує його швидкодію.

Алгоритм отримання внутрішнього представлення цілого від'ємного числа N , що зберігається в k -розрядному машинному слові:

1. Отримати внутрішнє представлення додатнього числа N .
2. Отримати зворотний код цього числа заміною 0 на 1 і 1 на 0, тобто значення всіх біт інвертувати.
3. До отриманого числа додати 1 (отримати доповняльний код).
4. При необхідності записати стисле внутрішнє машинне подання.

Приклад 2.4

Отримати внутрішнє представлення цілого числа -1607 в 2-х байтовій комірці пам'яті. Записати відповідь в 16-ій формі.

Рішення:

- 1) Внутрішнє представлення цього додатнього числа: 0000 0110 0100 0111
- 2) Зворотний код – 1111 1001 1011 1000
- 3) доповняльний код – 1111 1001 1011 1001
- 4) Стислий 16-ий код – F9B9

У разі подання величини зі знаком найлівіший (старший) розряд вказує на позитивне число, якщо містить нуль, і на негативне, якщо – одиницю. Це необхідно враховувати при зворотному перекладі.

Приклад 2.5

Дано стисле 16-е внутрішнє представлення числа – CF18. Визначити, що це за число.

Рішення:

- 1) CF18 = 1100 1111 0001 1000
- 2) Число від'ємне, оскільки старший розряд дорівнює 1, тому отримуємо зворотній код – 1100 1111 0001 0111 (відняти 1)
- 3) Прямий код – 0011 0000 1110 1000
- 4) $30E8_{16} = 12520_{10}$

ПРЕДСТАВЛЕННЯ ДІЙСНИХ ЧИСЕЛ

Для подання дійсних чисел у пам'яті комп'ютера був розроблений стандарт **IEEE 754** (Institute of Electrical and Electronics Engineers – Інститут інженерів з електротехніки й електроніки) (табл. 1.1).

Таблиця 1.1. Подання дійсних чисел за стандартом IEEE 754

Формат точності	Розмір	Мантиса	Експонента	Діапазон значень	Точність
Половинна	2 Б	11	5	$10^{-4}..10^4$	3
Одинарна	4 Б	24	8	$10^{-38}..10^{38}$	7
Подвійна	8 Б	53	11	$10^{-307}..10^{307}$	16
Чотирикратна	16 Б	113	15	$10^{-4931}..10^{4931}$	34

Нормалізована і денормалізована форма дійсних чисел

Дійсні числа в пам'яті комп'ютера представлені в форматі з плаваючою десятковою комою (**експоненційній формі**).

Будь-яке число A може бути представлено в експоненційній формі:

$$A = m \cdot q^N,$$

де m – мантиса числа, q - основа системи числення, N - порядок числа.

Наприклад: $555,55 = 0,55555 \cdot 10^3$

Так як варіантів представлення одного і того ж числа в експоненційній формі безліч, то для внутрішнього машинного представлення домовилися представляти числа у **нормалізованій або денормалізованій формі**.

У **денормалізованій** формі мантиса повинна відповідати такій умові: вона повинна бути правильним дробом і мати після коми цифру, відмінну від нуля, тобто $1/n \leq |m| < 1$

Наприклад, $555,55$ – звичайна форма, $0,55555 \cdot 10^3$ – денормалізована форма. Це стосується і від'ємних чисел, тому що мантиса в умові взята по модулю.

Нормалізована мантиса містить свій старший біт зліва від точки. У загальному випадку мантиса повинна задовольняти умові $1 \leq |m| < 10$. Так як числа представлені в двійковому вигляді, то цей біт завжди дорівнює 1. Іншими словами нормалізована мантиса належить інтервалу $1 \leq |m| < 2$. У пам'яті машини цей біт не зберігати, тобто є "прихованим".

Для додатніх і від'ємних чисел мантиса в пам'яті представлена в **прямому коді**.

Приклад 2.6

Представити число $155,625$ у двійковій системі числення в експоненційному нормалізованому вигляді.

$155,625_{10} = 10011011,101_2$ – число у двійковій системі.

Наведемо отримане число до нормалізованого виду в десятковій і двійковій системах:

$$1,55625 \cdot 10^2 = 1,0011011101 \cdot 2^{11}$$

В результаті отримали основні складові експоненційного нормалізованого двійкового числа:

Мантису $m=1,0011011101$

Експоненту $exp_2 = +111$

Обчислення машинного порядку

Для зберігання дійсних чисел в пам'яті комп'ютера виділяються наступні розряди:

- знак числа (старший біт),
- машинний порядок числа
- мантиса.

Щоб спростити операції з порядками, їх зводять до дій над цілими додатними числами використанням зміщеного порядку, що завжди додатний. Отже, щоб не зберігати знак порядку використовується так званий **машинний порядок**. Машинний порядок зміщений відносно математичного порядку і має

тільки додатні значення. Зсув вибирається так, щоб мінімальному математичному значенню порядку відповідав нуль.

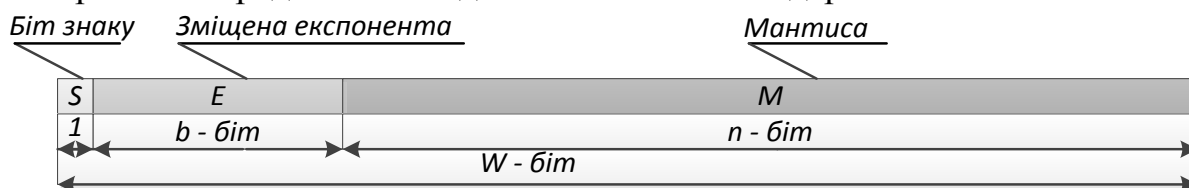
Зв'язок між машинним порядком (M_p) і математичним (p) в даному випадку виражається формулою: $M_p = (2^{n-1} - 1) + p$, де n – це кількість біт, що відводяться на порядок.

Приклад 2.7.

Записати машинний порядок для числа 34,48, якщо відомо, що під нього відводиться 11 біт.

- 1) Двійкове подання числа – $100010,01111_2$
- 2) Нормалізована форма числа – $+1,0001001111 \cdot 2^{101}$
- 3) $M_p = 2^{10} - 1 + 5 = 1028_{10} = 10000000100_2$

Формальне представлення дійсних чисел в стандарті IEEE 754

Приклад 2.8.

Записати внутрішнє машинне подання числа 155,625 для 32-бітного формату (на порядок відводиться 8 біт).

- 1) $155,625_{10} = 10011011,101_2$ – число двійкової системи
- 2) $1,55625 \cdot 10^2 = +1,0011011101 \cdot 2^{111}$ – нормалізований вид числа
- 3) $2^7 - 1 + 7 = 128 - 1 + 7 = 134_{10} = 10000110_2$ – машинний порядок
- 4) 01000011 00011011 10100000 00000000 – результат

Для 64-бітного представлення чисел (double) на порядок відводиться 11 біт, для 16-бітного (real) – 5 біт, 32-бітного (single) – 8 біт, для 80-бітного (extended) – 15 біт.

Контрольні запитання:

1. Що прийнято називати основою системи числення?
2. Що є основою двійкової системи числення: а) 10_{10} ; б) 1_2 ; в) 2_{10} ; г) 0_{10} ?
3. Яку операцію необхідно виконати для перетворення цілої частини числа з однієї системи числення у іншу: а) ділення; б) віднімання; в) множення; г) додавання?
4. Які символи використовують у вісімковій системі числення: а) 0 і 1; б) $1 \div 8$; в) $0 \div 9$; г) $0 \div 7$?

Комп'ютерний практикум №3. Робота в інтегрованому середовищі розробки. Типи даних. Поняття змінної

Мета роботи: Знайомство з середовищем IDLE, збереження коду. Розробка найпростіших програм. Дані та їх типи. Цілі числа, числа з плаваючою точкою, рядки. Зміна типу даних. Поняття змінної. Операції.

Завдання

Створити два окремих файли для обчислення значення виразів (див. розд. «Варіанти завдань») при заданих параметрах. Значення параметрів, які наведено у другому стовпці, задати як константу, значення третього – ввести за допомогою функції *input()*. Виведення значення виразів здійснювати з точністю до 10 значущих цифр. Для округлення використати функцію *round()*.

Побудувати блок-схему алгоритму обчислення значень за даними варіантів завдань у середовищі Microsoft Visio.

Варіанти завдань:

№	Завдання		
1	$y = \frac{(a+b)^2 - (a^2 + 2ab)}{b^2}$	$a=1000$	$b=10^{-4}, 10^{-5}, 10^{-6}$
	$y = \sqrt{x^3 + ax^2 + bx + c}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
2	$y = \frac{(a-b)^2 - (a^2 - 2ab)}{b^2}$	$a=1000$	$b=10^{-4}, 10^{-5}, 10^{-6}$
	$y = 5\sqrt{cx^3 + 1} + a^3 - b^2$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
3	$y = \frac{(a+b)^3 - (a^3 + 3a^2b)}{3ab^2 + b^3}$	$a=1000$	$b=10^{-3}, 10^{-5}, 10^{-7}$
	$y = (1+b) \frac{\sqrt{x}}{a - \sqrt{\frac{1}{1+x}}}$	a, b - константи	$x=-10, 0, 25$
4	$y = \frac{(a+b)^3 - a^3}{3ab^2 + b^3 + 3a^2b}$	$a=1000$	$b=10^{-12}, 10^{-14}, 10^{-16}$
	$y = \frac{\sqrt{x^4 + ax + b}}{\sqrt{x^4 + ax + c}}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
5	$y = \frac{(a-b)^3 - (a^3 - 3a^2b)}{b^3 - 3ab^2}$	$a=1000$	$b=10^{-3}, 10^{-5}, 10^{-7}$
	$y = \frac{\sqrt{x^2 + b}}{\sqrt{x^2 + ax}}$	a, b - константи	$x=-10, 0, 25$
6	$y = \frac{(a-b)^3 - (a^3 - 3ab^2)}{b^3 - 3a^2b}$	$a=1000$	$b=10^{-12}, 10^{-14}, 10^{-16}$

№	Завдання		
	$y = (1+c) \frac{x + \frac{b}{x}}{a - \frac{1}{1+x}}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
7	$y = \frac{(a-b)^3 - a^3}{b^3 - 3ab^2 - 3a^2b}$	$a=1000$	$b=10^{-12}, 10^{-14}, 10^{-16}$
	$y = \frac{(a+b)^c}{1 + \frac{x}{x^c + b^c}}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
8	$y = \frac{(a+b)^4 - (a^4 + 4a^3b + 6a^2b^2)}{4ab^3 + b^4}$	$a=1000$	$b=10^{-2}, 10^{-3}, 10^{-4}$
	$y = (a\sqrt{x} - c\sqrt{x})^2 \frac{5,6}{a+b+c}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
9	$y = \frac{(a+b)^4 - (a^4 + 4a^3b)}{6a^2b^2 + 4ab^3 + b^4}$	$a=1000$	$b=10^{-5}, 10^{-7}, 10^{-9}$
	$y = (1+b) \frac{x}{a - \frac{1}{1+x}}$	a, b - константи	$x=-10, 0, 25$
10	$y = \frac{(a-b)^4 - (a^4 - 4a^3b + 6a^2b^2)}{b^4 - 4ab^3}$	$a=1000$	$b=10^{-2}, 10^{-3}, 10^{-4}$
	$y = \frac{\sqrt{x^2 + ax + b}}{\sqrt{x^4 + bx + c}}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
11	$y = \frac{(a-b)^4 - (a^4 - 4a^3b)}{6a^2b^2 - 4ab^3 + b^4}$	$a=1000$	$b=10^{-5}, 10^{-7}, 10^{-9}$
	$y = \frac{x^4 - x^2 - b}{x-b} \cdot \frac{x^3 - x - a}{x-a}$	a, b - константи	$x=-10, 0, 25$
12	$y = \frac{(a+b)^2 - (a^2 + 2ab)}{b^2}$	$a=1000$	$b=10^{-4}, 10^{-5}, 10^{-6}$
	$y = (1+b^2) \frac{x + \frac{c}{x}}{a + \frac{1}{1+x}}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
13	$y = \frac{(a-b)^2 - (a^2 - 2ab)}{b^2}$	$a=1000$	$b=10^{-4}, 10^{-5}, 10^{-6}$
	$y = \frac{(a+b)^c}{1 + \frac{x}{x+b}};$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$

№	Завдання		
14	$y = \frac{(a+b)^3 - (a^3 + 3a^2b)}{3ab^2 + b^3}$	$a=1000$	$b=10^{-3}, 10^{-5}, 10^{-7}$
	$y = (a\sqrt{b} - c\sqrt{x})^2 \frac{5,6}{a+b+c}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
15	$y = \frac{(a+b)^3 - a^3}{3ab^2 + b^3 + 3a^2b}$	$a=1000$	$b=10^{-12}, 10^{-14}, 10^{-16}$
	$y = (1+b) \frac{x + \frac{c}{x}}{a - \frac{1}{1+x}}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
16	$y = \frac{(a-b)^3 - (a^3 - 3a^2b)}{b^3 - 3ab^2}$	$a=1000$	$b=10^{-3}, 10^{-5}, 10^{-7}$
	$y = \frac{(a+b)^x}{1 + \frac{x}{x^c + b^{c-a}}}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
17	$y = \frac{(a-b)^3 - (a^3 - 3ab^2)}{b^3 - 3a^2b}$	$a=1000$	$b=10^{-12}, 10^{-14}, 10^{-16}$
	$y = \frac{\sqrt{x^2 + b}}{\sqrt{x^2 + ax}}$	a, b - константи	$x=-10, 0, 25$
18	$y = \frac{(a-b)^3 - a^3}{b^3 - 3ab^2 - 3a^2b}$	$a=1000$	$b=10^{-12}, 10^{-14}, 10^{-16}$
	$y = \frac{(a+b)^c}{1 + \frac{x}{x^c + b^c}}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
19	$y = \frac{(a+b)^4 - (a^4 + 4a^3b + 6a^2b^2)}{4ab^3 + b^4}$	$a=1000$	$b=10^{-2}, 10^{-3}, 10^{-4}$
	$y = \frac{x^4 - x^2 - b}{x - b} \cdot \frac{x^3 - x - a}{x - a}$	a, b - константи	$x=-10, 0, 25$
20	$y = \frac{(a+b)^4 - (a^4 + 4a^3b)}{6a^2b^2 + 4ab^3 + b^4}$	$a=1000$	$b=10^{-5}, 10^{-7}, 10^{-9}$
	$y = (1+b) \frac{\sqrt{x}}{a - \sqrt{\frac{1}{1+x}}}$	a, b - константи	$x=-10, 0, 25$
21	$y = \frac{(a-b)^4 - (a^4 - 4a^3b + 6a^2b^2)}{b^4 - 4ab^3}$	$a=1000$	$b=10^{-2}, 10^{-3}, 10^{-4}$
	$y = \frac{(a+b)^c}{1 + \frac{x}{x^c + b^c}}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$

№	Завдання		
22	$y = \frac{(a-b)^4 - (a^4 - 4a^3b)}{6a^2b^2 - 4ab^3 + b^4}$	$a=1000$	$b=10^{-5}, 10^{-7}, 10^{-9}$
	$y = (1+c) \frac{x + \frac{b}{x}}{a - \frac{1}{1+x}}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
23	$y = \frac{(a+b)^3 - (a^3 + 3a^2b)}{3ab^2 + b^3}$	$a=1000$	$b=10^{-3}, 10^{-5}, 10^{-7}$
	$y = (1+b) \frac{x}{a - \frac{1}{1+x}}$	a, b - константи	$x=-10, 0, 25$
24	$y = \frac{(a+b)^3 - a^3}{3ab^2 + b^3 + 3a^2b}$	$a=1000$	$b=10^{-12}, 10^{-14}, 10^{-16}$
	$y = \frac{\sqrt{x^2 + ax + b}}{\sqrt{x^4 + bx + c}}$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$
25	$y = \frac{(a-b)^3 - (a^3 - 3a^2b)}{b^3 - 3ab^2}$	$a=1000$	$b=10^{-3}, 10^{-5}, 10^{-7}$
	$y = 5\sqrt{cx^3 + 1} + a^3 - b^2$	a, b, c - константи	$x=-10, 0, 25$

Теоретичні відомості

УСТАНОВКА PYTHON НА ОПЕРАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ WINDOWS

Для запуску програм на мові Python необхідна програма-інтерпретатор (віртуальна машина) Python. Дана програма приховує від Python-програміста все особливості операційної системи, тому, написавши програму на Python в системі Windows, її можна запустити, наприклад, в GNU/Linux і отримати такий же результат.

Завантажити та встановити інтерпретатор Python можна абсолютно безкоштовно з офіційного сайту: <https://python.org/downloads/windows/>. Для роботи необхідний інтерпретатор Python версії 3 або вище.

Завантажити Python. Відкрити файл *Python Software Foundation*. Для установки обирати будь-яку папку (можна залишити за замовчуванням).

В установник Python для Windows вбудоване середовище розробки IDLE.

Після установки програми запустити інтерактивне графічне середовище IDLE і дочекайтеся появи запрошення для введення команд:

```
Type "copyright", "credits" or "license()" for more information.
>>>
```

ІНТЕРАКТИВНИЙ РЕЖИМ

Один з варіантів виконання команд у Python – у вікні командного інтерпретатора.

В основному інтерпретатор виконує команди порядково: пишеться рядок, натискається Enter, інтерпретатор виконує їх, відображуючи результат.

```
>>> 3.0 + 6
9.0
>>> 4 + 9
13
>>> 1 - 5
-4
```

Нижнім підкресленням позначається останній отриманий результат.

```
>>> _ + 6
2
>>> 3 * (5 - 8)
-9
>>> 2.4 + 3.0 / 2
3.9
>>>
```

Якщо зробити помилку при введенні команди, то Python повідомить про це:

```
>>> a
Traceback (most recent call last):
  File "<pyshell#0> ", line 1, in <module>
    a
NameError: name 'a' is not defined
>>>
```

Інший варіант роботи в інтерактивному режимі – це робота в середовищі розробки IDLE, в якому є інтерактивний режим роботи. На відміну від консольного варіанту тут є підсвічування синтаксису (в залежності від значення синтаксичної одиниці вона виділяється певним кольором).

Прокручувати список раніше введених команд можна за допомогою комбінацій Alt + N, Alt + P.

СТВОРЕННЯ СКРИПТІВ

Незважаючи на зручності інтерактивного режиму роботи при написанні програм на Python, звичайно потрібно зберігати вихідний програмний код для подальшого використання. В такому випадку створюються файли, які передаються потім інтерпретатору на виконання. Стосовно інтерпретованих мов програмування часто вихідний код називають скриптом. Файли з кодом на Python зазвичай мають розширення *py*.

Підготувати скрипт можна в тому ж середовищі IDLE. Для цього, після запуску програми в меню слід вибрати команду **File** → **New Window (Ctrl + N)**, відкриється нове вікно. Потім бажано відразу зберегти файл (з розширенням *.py*). Після того як код буде підготовлений, необхідно знову зберегти файл (щоб оновити збереження). Тепер, можна запустити скрипт, виконавши команду

меню **Run** → **Run Module (F5)**. Після цього в першому вікні з'явиться результат виконання коду.

Примітка: якщо набирати код, ще в не збереженому файлі на початку, то підсвічування синтаксису буде відсутнім.

Насправді скрипти можна писати в будь-якому текстовому редакторі (бажано, щоб він підтримував підсвічування синтаксису мови Python). Крім того, існують спеціальні програми для розробки.

Запускати підготовлені файли можна не тільки в IDLE, але і в консолі за допомогою команди **python адреса / ім'я файлу**.

Крім того, існує можливість налаштувати виконання скриптів за допомогою подвійного кліка по файлу.

ДАНІ ТА ЇХ ТИПИ

Можна помітити, що все, що ми робимо, ми робимо над чимось – якимись предметами або об'єктами. Міняємо властивості об'єктів та їх можливості. Програми для комп'ютерів також маніпулюють якимись об'єктами.

Дані бувають різними. Дуже часто комп'ютерній програмі доводиться працювати з числами і рядками.

Числа в свою чергу також бувають різними: цілими, дробовими, комплексними. Найпростішими типами даних є:

- **цілі числа (int)** – додатні і від'ємні цілі числа, а також 0 (наприклад, 4, 687, -45, 0).

- **число з плаваючою точкою (float)** – дробові числа (наприклад, 1.45, -3.789654, 0.00453).

Примітка: роздільником цілої і дробової частини служить точка, не кома.

- **рядки (str)** – набір символів, вкладених в лапки (наприклад, "ball", "What is your name?", 'dkfjUUv', '6589').

Примітка: лапки в Python можуть бути одинарними, подвійними або потрійними.

ОПЕРАЦІЇ

Операція – це виконання якихось дій над даними (операндами). Для виконання конкретних дій потрібні спеціальні інструменти – **оператори**.

10	+	20
↑	↑	↑
Операнд1	Оператор	Операнд2

Математичні оператори, доступні над числами в Python:

Оператор	Опис
+	Додавання
-	Віднімання
/	Ділення (в результаті дійсне число)
//	Розподіл з округленням вниз
**	Зведення в ступінь
%	Залишок від ділення

```
>>> 5/3
1.6666666666666667
>>> 5//3
1
>>> 5%3
2
>>> 5**67
67762635780344027125465800054371356964111328125
>>>
```

Якщо один з операндів є дійсним числом, то в результаті вийде дійсне число. При обчисленні математичних виразів Python дотримується пріоритету операцій:

```
>>> -2**4
-16
>>> -(2**4)
-16
>>> (-2)**4
16
>>>
```

ЗМІНА ТИПУ ДАНИХ

Що буде, якщо спробувати виконати в одному виразі операцію над різними типами даними? Наприклад, скласти ціле і дробове число, число і рядок. Однозначну відповідь дати не можна: так, при складанні цілого числа і числа з плаваючою точкою, виходить число з плаваючою точкою, а якщо спробувати скласти будь-яке число і рядок, то інтерпретатор Python видасть помилку.

Вираз	Результат виконання
1 + 0.65	1.6499999999999999
"Hi, " + 15	Помилка

Однак, бувають випадки, коли програма отримує дані у вигляді рядків, а оперувати повинна числами (або навпаки). У такому випадку використовуються спеціальні функції (особливі оператори), що дозволяють перетворити один тип даних в інший. Так функція *int()* перетворює переданий їй рядок (або число з плаваючою точкою) в ціле, функція *str()* перетворює переданий їй аргумент в рядок, *float()* – в дробове число.

Вираз	Результат виконання
int("56")	56
int(4.03)	4
int("comp 486")	Помилка
str(56)	'56'
str(4.03)	'4.03'
float(56)	56.0
float("56")	56.0

ЗМІННІ В PYTHON

Дані зберігаються в комірках пам'яті комп'ютера. Коли вводиться число, воно розміщується в пам'яті. Але як дізнатися, куди саме? Як надалі звертатися до цих даних? Раніше, під час написання програм на машинній мові, звернення до пам'яті здійснювали за допомогою вказівки регістрів. Але вже з появою асемблерів, при зверненні до даних стали використовувати так звані змінні. Механізм зв'язку між змінними і даними може відрізнятися в залежності від мови програмування і типу даних. Дані зв'язуються з будь-яким ім'ям і надалі звернення до них можливе за цим ім'ям.

У програмі на мові Python зв'язок між даними і змінними встановлюється за допомогою знака `=`. Така операція називається присвоєнням. Наприклад, вираз `sq = 4` означає, що на об'єкт (дані) в певній області пам'яті посилається ім'я `sq` і звертатися до них тепер слід за цим іменем.

sq	=	4
↑	↑	↑
Ім'я	Операція	Дані
змінної	присвоєння	

Розглянемо вираз `y=x+3*6`, де `y` і `x` є змінними, які можуть містити значення числового типу. Мовою Python обчислити значення `y` при `x` дорівнює `1` можна наступним чином:

```
>>> x = 1
>>> y = x + 3 * 6
>>> y
19
>>>
```

У виразі можна використовувати змінну, якщо раніше їй не було присвоєно значення – для Python такі змінні не визначені.

Вміст змінної `y` можна побачити, якщо в інтерактивному режимі набрати її ім'я.

Імена змінних можуть бути будь-якими. Однак є кілька загальних правил їх написання:

1. Бажано давати змінним осмислені імена, що відображають про призначення даних, на які вони посилаються.

2. Ім'я змінної не повинно збігатися з командами мови (зарезервованими ключовими словами), які для Python мають певний сенс (ці слова підсвічуються в IDLE помаранчевим кольором):

and	as	assert	break	class	continue
def	del	elif	else	except	exec
finally	for	from	global	if	import
in	is	lambda	nonlocal	not	or
pass	raise	return	try	while	with
yield	True	False	None		

3. Ім'я змінної має починатися з букви або символу підкреслення (`_`).

Щоб дізнатися значення, на яке посилається змінна, знаходячись в режимі інтерпретатора, достатньо її викликати (написати ім'я і натиснути Enter).

Приклад 3.1.

Робота зі змінними в інтерактивному режимі.

```
>>> apples = 100
>>> eat_day = 5
>>> day = 7
>>> apples = apples - eat_day * day
>>> apples
65
>>>
```

Є істотна особливість, яка відрізняє Python від інших мов програмування. Python – повністю об'єктно-орієнтована мова програмування.

У момент виконання присвоювання *cel=26* в пам'яті комп'ютера створюється об'єкт, розташований за деякою адресою (умовно позначимо його як *id1*), що має значення **26** цілочисельного типу *int*. Потім створюється змінна з ім'ям *cel*, якій присвоюється адреса об'єкта *id1*. Змінні в Python містять адреси об'єктів або можна сказати, що змінні посилаються на об'єкти.

Обчислення наступного виразу в результаті призведе до привласнення змінній *cel* значення **72**, тобто спочатку обчислюється права частина, потім результат присвоюється лівій частині.

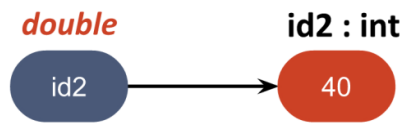
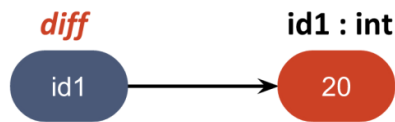
```
>>> cel = 26 + 46
>>> cel
72
>>>
```

Приклад 3.2.

Замість змінної *diff* підставити цілочисельне значення **20**:

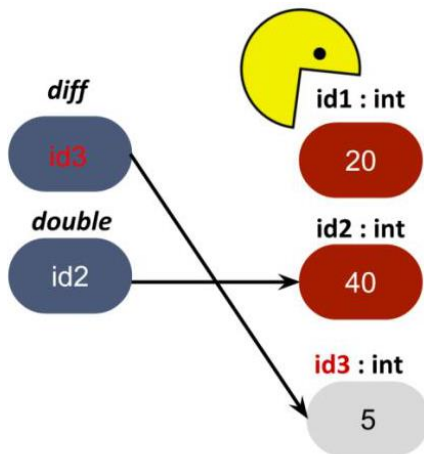
```
>>> diff = 20
>>> double = 2 * diff
>>> double
40
>>>
```

Після закінчення обчислень пам'ять для Python матиме такий вигляд:

Дамо змінній **diff** значення **5** і подивимося вміст змінних **double** і **diff**.

```
>>> diff = 5
>>> double
40
>>> diff
5
>>>
```


У момент присвоювання змінній **diff** значення **5** в пам'яті створиться об'єкт за адресою **id3**, що містить цілочисельне значення **5**. Після цього зміниться вміст змінної **diff**, замість адреси **id1** туди запишеться адреса **id3**. Також Python побачить, що на об'єкт за адресою **id1** більше ніхто не посилається і тому видалить його з пам'яті.

Python не змінює існуючі числові об'єкти, а створює нові. Це особливість числового типу даних – об'єкти цього типу є незмінюваними.

Контрольні запитання:

1. Які типи даних ви знаєте? Опишіть їх.
2. Чи можна перетворити дробове число у ціле? Ціле в дробове? В яких випадках можна рядок перетворити в число?
3. Наведіть приклади операцій. Для чого призначена операція присвоєння?
4. Які існують правила і рекомендації для іменування змінних?

Комп'ютерний практикум №4. Логічні вирази і логічний тип даних. Умовний оператор. Інструкція if

Мета роботи: Особливості організації умовних операторів і множинних розгалужень.

Завдання

Створити два окремих файли для вирішення завдання та обчислення значення виразу (див. розд. «Варіанти завдань») при заданих умовах.

Побудувати блок-схему алгоритму обчислення значень за даними варіантів завдань у середовищі Microsoft Visio.

Варіанти завдань:

№	Завдання	
1	Напишіть програму, яка в залежності від характеру вітру видає повідомлення про його швидкість: від 1 до 4 м / с – слабкий; від 5-8 м/с – помірний; від 9-18 м/с – сильний; більше 19 м / с – ураганний.	
	$y = \begin{cases} (x^2 + a)^2 - \sqrt[3]{x^2} \\ (x^2 + a)^2 + x^3 \\ (x^2 + a)^2 + a^3 \end{cases}$	$\begin{aligned} ax &> 0 \\ ax &< 0 \\ ax &= 0 \end{aligned}$
2	Дано два числа. Вивести перше число, якщо воно більше другого, і обидва числа, якщо це не так.	
	$y = \begin{cases} ((x^2)^2 + \sqrt[3]{a})^2 \\ (x^2 - a)^2 + x^3 \\ (a - x^2)^2 + x^3 \end{cases}$	$\begin{aligned} a - x &= 0 \\ a - x &> 0 \\ a - x &< 0 \end{aligned}$
3	Дано три числа. Знайти найменше з трьох чисел.	
	$y = \begin{cases} a\sqrt{x^2} + 3a \\ x\sqrt{x^3} \\ \sqrt[3]{x^2} + x^3 / a \end{cases}$	$\begin{aligned} x &> a \\ x &< a \\ \text{інакше} \end{aligned}$
4	За кодом пакету мобільного зв'язку вивести назву оператора. Наприклад, (0)50, (0)66 – Vodafone.	
	$y = \begin{cases} a^{\sqrt{x^2}} \\ \sqrt[3]{ x^2 + 4a } \\ a(x^2)^2 \end{cases}$	$\begin{aligned} 1 &< ax < 10 \\ 12 &< ax < 40 \\ \text{інакше} \end{aligned}$
5	За першою буквою з назви міста вивести країну. Перелік міст: Київ, Тула, Харків, Париж, Рівно, Одеса.	

№	Завдання	
	$y = \begin{cases} 2(x^2)^3 + 3a^2 \\ x^2 - a \\ \sqrt[3]{x^2 + 4a} \end{cases}$	$x/a > 0$ $x/a < 0$ інакше
6	За першою буквою з назви області України вивести в якій стороні світу відносно Києва вона знаходиться. Перелік областей: Львівська, Житомирська, Крим, Луганська, Донецька, Рівненська, Харківська, Одеська.	
	$y = \begin{cases} (x^2)^3 + \sqrt[3]{x^2} \\ x^2 / a \cdot (x^2 + a)^3 \\ (x^2 + a)^3 \end{cases}$	$x > a $ $3 < x < a $ інакше
7	За номером кольору в веселці вивести повідомлення, чи відноситься він до теплих чи холодних кольорів (теплі – червоний, жовтий і т.п., холодні – синій, голубий і т.п.).	
	$y = \begin{cases} \sqrt[3]{x^2 - a} + x^2 \\ (a - x^2)^3 + x^2 \\ (a + x^2)^2 + x^3 \end{cases}$	$x > a$ $x < a$ інакше
8	Обчислити площі фігур трикутника, прямокутника, паралелограма, трапеції. Вибір фігури здійснює користувач.	
	$y = \begin{cases} a^{x^2 - a } \\ \sqrt[3]{x^2 + a} \\ (2x^2)^2 \end{cases}$	$0.5 < ax < 10$ $0,1 < ax < 0,5$ інакше
9	По введеному року, визначити до якого знаку зодіаку він відноситься (2016-2020).	
	$y = \begin{cases} (x^2 + a)^3 \\ x^2 / a + x/a \\ \sqrt[3]{2x^2} \end{cases}$	$x/a < 0$ $x/a > 0$ інакше
10	Визначити до якої пори року відноситься і як називається місяць, номер якого ввів користувач.	
	$y = \begin{cases} x^3 + a \\ a^{x^2 + a} \\ \sqrt[3]{2x^2} + a \end{cases}$	$ ax > 10$ $ ax < 10$ $ ax = 10$
11	Дано натуральне число. Потрібно визначити, чи є рік з даними номером високосним. Якщо рік є високосним, то виведіть YES, інакше виведіть NO. Нагадаємо, що за григоріанським календарем, рік є високосним, якщо його номер кратний 4, але не кратний 100, а також якщо він кратний 400.	

№	Завдання	
	$y = \begin{cases} x^2 + x/\sqrt[3]{a} \\ ax^2 \\ \sqrt[3]{2x^2} + a^2 \end{cases}$	$ax > 0$ $ax < 0$ $ax = 0$
12	Скласти програму введення значення температури повітря t і видачі тексту "Хорошая погода!". Якщо $t > 10$ градусів і тексту „Плохая погода!", Якщо $t \leq 10$ градусів.	
	$y = \begin{cases} (x^2 + a)^3 \\ 2/3 + a \\ \sqrt[3]{2x^2} + a \end{cases}$	$x/a > 0$ $x/a < 0$ <i>інакше</i>
13	Скласти програму введення оцінки P , отриманої студентами, і видачі тексту „молодець!", Якщо $P = 5$, „Добре!", Якщо $P = 4$ і „Лентяй!", Якщо $P \leq 3$.	
	$y = \begin{cases} (x^2 + x^3)/a \\ (x^2)^3 + ax^2 \\ \sqrt[3]{a^2} \end{cases}$	$x^3 > 0$ $x^3 < 0$ <i>інакше</i>
14	Дано натуральне число. Визначити, чи буде це число: парним, кратним 4.	
	$y = \begin{cases} (a + x^2)/a \\ (x^2)^3 + a ^3 \\ \sqrt[3]{x^2 a} \end{cases}$	$a > 2x$ $a < 2x$ <i>інакше</i>
15	Є коробка зі сторонами: $A \times B \times C$. Визначити, чи пройде вона в двері з розмірами $M \times K$.	
	$y = \begin{cases} (x^2)^3 / a \\ x^3 + x^2 \\ \sqrt[3]{ a^3 - x^2 } \end{cases}$	$x^3 > 0$ $x^3 < 0$ <i>інакше</i>
16	Дано номер місця в плацкартному вагоні. Визначити, яке це місце: верхнє або нижнє, в купе або бічне.	
	$y = \begin{cases} (x^2 + \sqrt[3]{a})^2 \\ x^2 - a^2 + x^3 \\ (a - x^2)^2 + x \end{cases}$	$a - x = 0$ $a - x > 0$ $a - x < 0$
17	В математиці функція $\text{sign}(x)$ (знак числа) визначена так: $\text{sign}(x) = 1$, якщо $x > 0$, $\text{sign}(x) = -1$, якщо $x < 0$, $\text{sign}(x) = 0$, якщо $x = 0$. Для даного числа x виведіть значення $\text{sign}(x)$.	

№	Завдання	
	$y = \begin{cases} a^{\sqrt{x^2}} \\ \sqrt[3]{ x^2 + 4a } \\ a(x^2)^2 \end{cases}$	$1 < ax < 10$ $12 < ax < 40$ інакше
18	Дано дійсне число. Визначити, яке це число: додатнє, від'ємне, нуль.	
	$y = \begin{cases} -ax^2 + a^3 \\ \frac{x}{x^2 - a} + 5.5 \\ \frac{x^2}{-a} \end{cases}$	$x/a > 0$ $x/a < 0$ інакше
19	Для заданого року визначити значення століття (наприклад, 1900 рік - 19 століття, 1901 рік - 20 століття).	
	$y = \begin{cases} a^{\sqrt{x^2}} \\ \sqrt[3]{ x^2 + x^2 a } \\ (ax^2)^2 \end{cases}$	$1 < ax < 10$ $12 < ax < 40$ інакше
20	Написати програму, яка перевіряє, чи є ціле число n, введене з клавіатури, кратним 5.	
	$y = \begin{cases} \sqrt[3]{ x^2 - a^2 } + x^2 \\ (a^2 - x^2)^3 + x^2 \\ (a + x^2)^2 + x^3 \end{cases}$	$x > a$ $x < a$ інакше
21	Скласти програму, яка змінній d присвоює найбільше з трьох чисел, а змінній s найменше з трьох чисел.	
	$y = \begin{cases} (x^2 + x^3)/a \\ (x^2)^3 + ax^2 \\ \sqrt[3]{a^2} \end{cases}$	$x^3 > 0$ $x^3 < 0$ інакше
22	Дано від'ємні числа a, b і c. Знайти найбільше з трьох чисел і обчислити його куб.	
	$y = \begin{cases} (x^2)^3 + \sqrt[3]{x^2} \\ x^2/a \cdot (x^2 + a)^3 \\ (x^2 + a)^3 \end{cases}$	$x > a $ $3 < x < a $ інакше
23	Знайти площу трикутника зі сторонами a, b, c по формулі Герона: $S = \sqrt{p(p-a)(p-b)(p-c)}, \text{ де } p = \frac{a+b+c}{2}$	

№	Завдання	
	$y = \begin{cases} x^2 + x/\sqrt[3]{a} \\ ax^2 \\ \sqrt[3]{2x^2} + a^2 \end{cases}$	$ax > 0$ $ax < 0$ $ax = 0$
24	Дано три цілих числа. Визначити, скільки серед них співпадає. Програма повинна вивести одне з чисел: 3 (якщо все співпадає), 2 (якщо два співпадає) або 0 (якщо всі числа різні).	
	$y = \begin{cases} (x^2 + a)^2 - \sqrt[3]{x^2} \\ (x^2 + a)^2 + x^3 \\ (x^2 + a)^2 + a^3 \end{cases}$	$ax > 0$ $ax < 0$ $ax = 0$
25	Шоколадка має вигляд прямокутника, розділеного на $n \times m$ часточок. Шоколадку можна один раз розламати по прямій на дві частини. Визначте, чи можна таким чином відламати від шоколадки частину, що складається рівно з k часточок. Програма отримує на вхід три числа: n , m , k і повинна вивести YES або NO.	
	$y = \begin{cases} (x^2 + x^3)/a \\ (x^2)^3 + ax^2 \\ \sqrt[3]{a^2} \end{cases}$	$x^3 > 0$ $x^3 < 0$ <i>інакше</i>

Теоретичні відомості

ЛОГІЧНІ ВИРАЗИ І ЛОГІЧНИЙ ТИП ДАНИХ

Числа можна порівнювати. В Python для цього є наступні операції порівняння:

> більше
 < менше
 >= більше чи рівне
 <= менше чи рівне
 == рівне
 != не рівне

```

>>> 6>5
True
>>> 7<1
False
>>> 7==7
True
>>> 7 != 7
False
>>>
  
```

Python повертає True (Істина == 1), коли порівняння вірне і False (Хибність == 0) - в іншому випадку. True і False відносяться до логічного (булевого) типу даних bool.

```
>>> type(True)
<class 'bool'>
>>>
```

Не рідко використовуються більш складні вирази. Може знадобитися отримати відповідь "Так" або "Ні" в залежності від результату виконання двох простих виразів. У таких випадках використовуються спеціальні оператори, що об'єднують два і більше простих логічних вирази. Широко використовуються два способи об'єднання: через, так звані, логічні **I (and)** та **АБО (or)**.

Щоб отримати істину (True) при використанні оператора **and**, необхідно, щоб результати обох простих виразів, які пов'язує цей оператор, були істинними. Якщо хоча б в одному випадку результатом буде False (брехня), то і весь складний вираз буде хибним.

Щоб отримати істину (True) при використанні оператора **or**, необхідно, щоб результати хоча б одного простого виразу, що входить до складу складного, був істинними. У разі оператора **or** складний вираз стає хибним лише тоді, коли хибні всі прості вирази, що входять.

```
>>> x = 8
>>> y = 13
>>> x == 8 and y < 15          # x рівне 8 та y менше 15
True
>>> x > 8 and y < 15          # x більше 8 та y менше 15
False
>>> x != 0 or y > 15          # x не рівне 0 або y менше 15
True
>>> x < 0 or y > 15          # x менше 0 або y менше 15
False
>>>
```

Все це можна об'єднати і представити у вигляді таблиці, де 0 – False, а 1 – True.

XY	and	or
00	0	0
01	0	1
10	0	1
11	1	1

Для Python істинним або хибним може бути не тільки логічне висловлювання, а й об'єкт.

В Python будь-яке число, не рівне нулю, або непорожній об'єкт інтерпретується як істина.

Числа, рівні нулю, порожні об'єкти і спеціальний об'єкт None інтерпретуються як хибність.

```
>>> " and 2          # False and True
"
>>> " or 2           # False or True
2
>>>
```

У Python є три логічних оператора and, or, not.

```
>>> y = 6>8
>>> y
False
>>> not y
True
>>> not None
True
>>> not 2
False
>>>
```

Результатом застосування логічного оператора not (НЕ) відбудеться заперечення операнда, тобто якщо операнд істинний, то not поверне - хибність, якщо хибних, то - істину.

Логічний оператор and (І) поверне True (істину) або False (брехня), якщо його операндами є логічні висловлювання.

```
>>> 2>4 and 45>3    # комбінація False and True поверне значення False
False
>>>
```

Якщо операндами оператора and є об'єкти, то в результаті Python поверне об'єкт:

```
>>> " and 2          # False and True
"
>>>
```

Для обчислення оператора and Python обчислює операнди зліва направо і повертає перший об'єкт, який має хибне значення.

```
>>> 0 and 3          # поверне перший помилковий об'єкт-операнд
0
>>> 5 and 4          # поверне крайній правий об'єкт-операнд
4
>>>
```

Якщо Python не вдається знайти хибний об'єкт-операнд, то він повертає крайній правий операнд.

Логічний оператор or діє схожим чином, але для об'єктів-операндів Python повертає перший об'єкт, який має істинне значення. Python припинить

подальші обчислення, як тільки буде знайдений перший об'єкт, який має істинного значення.

```
>>> 2 or 3      # поверне перший істинний об'єкт-операнд
2
>>> None or 5   # поверне другий об'єкт-операнд, тому що перший
                  завжди хибний
5
>>> None or 0   # поверне об'єкт-операнд, що залишився
0
>>>
```

Логічні вирази можна комбінувати:

```
>>> 1+3 > 7     # пріоритет + вище, ніж >
False
>>> (1+3) > 7   # дужки сприяють наочності і позбавляють від помилок
False
>>> 1+(3>7)
1
>>>
```

В Python можна перевіряти приналежність інтервалу:

```
>>> x=0
>>> -5<x<10     # еквівалентно: x > -5 and x<10
True
>>>
```

Рядки в Python теж можна порівнювати за аналогією з числами. Символи, як і все інше, представлено в комп'ютері у вигляді чисел. Є спеціальна таблиця, яка ставить у відповідність кожному символу деяке число. Визначити, яке число відповідає символу можна за допомогою функції **ord ()**:

```
>>> ord ('L')
76
>>> ord ('A')
65
>>>
```

Тепер порівняння символів зводиться до порівняння чисел, які їм відповідають:

```
>>> 'A' > 'L'
False
>>>
```

Для порівняння рядків Python їх порівнює посимвольно:

```
>>> 'Aa' > 'LI'
False
```

```
>>>
```

Оператор *in* перевіряє наявність підрядка в рядку:

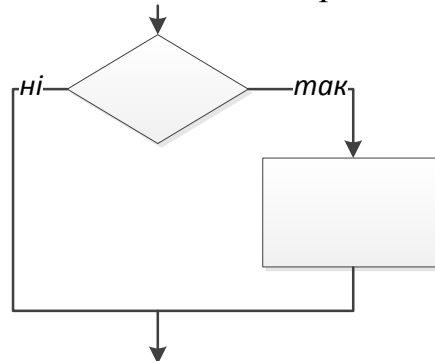
```
>>> 'a' in 'abc'
True
>>> 'A' in 'abc'      # велика літера A відсутня
False
>>> "" in 'abc'      # порожній рядок міститься в будь-якому рядку
True
>>> " in "
True
>>>
```

УМОВНА КОНСТРУКЦІЯ IF

Найбільш часто логічні вирази використовуються всередині умовної інструкції if:

```
if ЛОГІЧНА_УМОВА:
    ПОСЛІДОВНІСТЬ_ВИРАЗІВ
```

Цю конструкцію на блок-схемі можна зобразити:

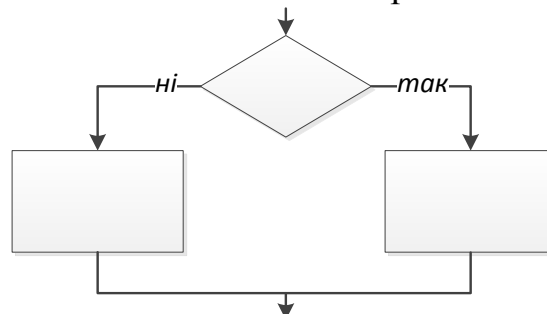

Блок виразів виконується тільки в тому випадку, якщо вираз, який знаходиться в умові, є істинним (True).

Зустрічається і більш складна форма розгалуження: *if-else*. Якщо умова при інструкції *if* є хибною, то виконується блок коду при інструкції *else*:

```
if ЛОГІЧНА_УМОВА:
    ПОСЛІДОВНІСТЬ_ВИРАЗІВ_1
else:
    ПОСЛІДОВНІСТЬ_ВИРАЗІВ_2
```

Цю конструкцію на блок-схемі можна зобразити:

Блок виразів, що відноситься до *else*, виконується, коли всі вищі умови повернули значення False.

АЛЬТЕРНАТИВНІ ГІЛКИ ПРОГРАМИ

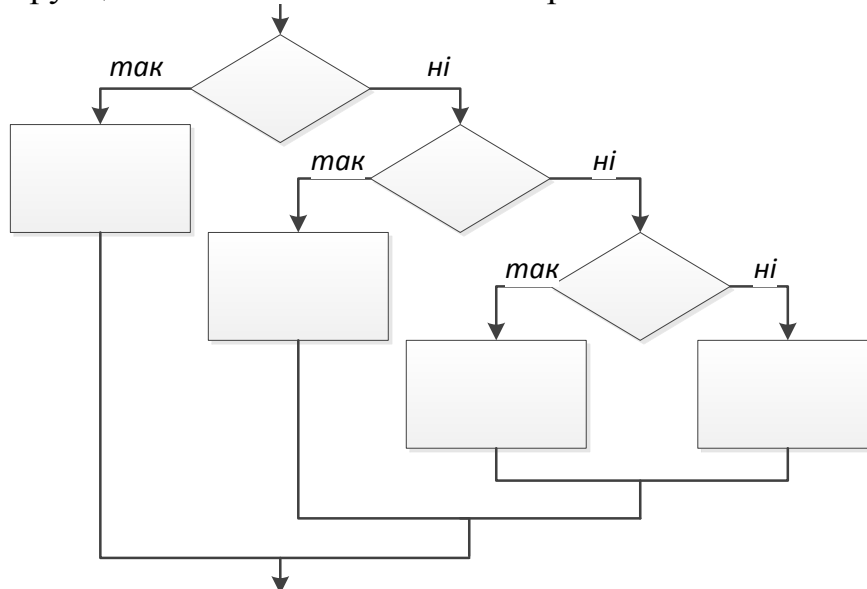
Логіка програми що виконується може бути складнішою, ніж вибір однієї з двох гілок.

Умовний оператор *if* має розширений формат, що дозволяє перевіряти кілька незалежних одна від одної умов і виконувати один з блоків, поставлених у відповідність з цими умовами. У загальному вигляді оператор виглядає так:

```

if ЛОГІЧНА_УМОВА_1:
    ПОСЛІДОВНІСТЬ_ВИРАЗІВ_1
elif ЛОГІЧНА_УМОВА_2:
    ПОСЛІДОВНІСТЬ_ВИРАЗІВ_2
elif ЛОГІЧНА_УМОВА_3:
    ПОСЛІДОВНІСТЬ_ВИРАЗІВ_3
...
else:
    ПОСЛІДОВНІСТЬ_ВИРАЗІВ_N
  
```

Цю конструкцію на блок-схемі можна зобразити:

Приклад 4.1.

Розробити програму, яка за введеним значенням рН буде визначати рідину. Для води значення рН = 7.0, а для крові знаходиться в межах від 7.36 до 7.44:

```

pH = float(input("Ввести рН: "))      # рядок перетворили до дійсного типу
if pH == 7.0:
    print (pH, "Вода")
elif 7.36 < pH < 7.44:
    print (pH, "Кров")
else:
    print ("Щось інше")
  
```

Контрольні запитання:

1. Як описується та виконується оператор розгалуження?
2. Як описується та виконується оператор множинного розгалуження?
3. Що називається логічним виразом?
4. Які 3 можливих варіанти представлення умови в інструкції *if*?

Комп'ютерний практикум №5. Універсальний організатор циклу – інструкція while

Мета роботи: Особливості організації циклічної інструкції while.

Завдання

Створити два окремих файли для вирішення завдання та обчислення значення виразу (див. розд. «Варіанти завдань») при заданих параметрах.

Побудувати блок-схему алгоритму обчислення значень за даними варіантів завдань у середовищі Microsoft Visio.

Варіанти завдань:

№	Обчислити значення функції на відрізку $[x_0; x_k]$ з кроком dx за допомогою циклу з while	
1	$y = 10^{-2}bc/x + \sqrt{a^3x}$	$x_0=-1.5; x_k=3.5; dx=0.5; a=-1.25; b=-1.5; c=0.75$
	По заданому цілому числу N роздрукувати усі квадрати натуральних чисел, що не перевершують N, в порядку зростання.	
2	$y = 1.2(a-b)^3 a^{x^2} + x$	$x_0=-0.75; x_k=1.5; dx=0.05; a=1.5; b=1.2$
	Дано ціле число, що не менше 2. Вивести його найменший натуральний дільник, відмінний від 1.	
3	$y = 10^{-1}ax^3(a-bx)$	$x_0=-0.5; x_k=2.5; dx=0.05; a=10.2; b=1.25$
	За даним натуральним числом N знайти найбільшу цілу степінь двійки, яка не перевищує N. Виведіть показник степені і саму степінь. Операцією зведення в степінь користуватися не можна.	
4	$y = ax^3 + a^2(x^3 - b)$	$x_0=5.3; x_k=10.3; dx=0.25; a=1.35; b=-6.25$
	Програма отримує на вхід послідовність цілих невід'ємних чисел, кожне число записано в окремому рядку. Послідовність завершується числом 0, при зчитуванні якого програма повинна закінчити свою роботу і вивести кількість членів послідовності (не рахуючи завершального числа 0). Числа, наступні за числом 0, зчитувати не потрібно.	
5	$y = x^4 + (2 + x^3 - d)$	$x_0=4.6; x_k=5.8; dx=0.2; d=1.3$
	Визначити суму всіх елементів послідовності, яка завершується числом 0. Числа, наступні за першим нулем, враховувати не потрібно.	
6	$y = x^2 + (5x + b/x)$	$x_0=-1.5; x_k=-2.5; dx=-0.5; b=-0.8$
	Визначити середнє значення всіх елементів послідовності, яка завершується числом 0. Числа, наступні за першим нулем, враховувати не потрібно.	
7	$y = 9(x + 15\sqrt{x^3 + b^3})$	$x_0=-2.4; x_k=1; dx=0.2; b=2.5$
	Послідовність складається з натуральних чисел і завершується числом 0. Визначити значення найбільшого елементу послідовності. Числа, наступні за першим нулем, враховувати не потрібно.	
8	$y = 9x^4 + (57.2 + x)$	$x_0=-0.75; x_k=-2.05; dx=-0.2$

№	Обчислити значення функції на відрізку $[x_0; x_k]$ з кроком dx за допомогою циклу з while	
	Послідовність складається з натуральних чисел і завершується числом 0. Визначити індекс найбільшого елемента послідовності. Якщо найбільших елементів декілька, вивести індекс першого з них. Нумерація елементів починається з нуля.	
9	$y = 10.0025bx^3 + \sqrt{x + b^{0.82}}$	$x_0 = -1; x_k = 4; dx = 0.5; b = 2.3$
	Визначити кількість парних елементів в послідовності, яка завершується числом 0.	
10	$y = x(\sqrt{x + b} - 0.84)$	$x_0 = -2.5; x_k = -3.5; dx = -0.1; b = 3.9$
	Визначити кількість непарних елементів в послідовності, яка завершується числом 0.	
11	$y = x + \sqrt{x^3 + a - b^x}$	$x_0 = -4; x_k = -6.2; dx = -0.2; a = 0.1; b = 1.25$
	По заданому цілому числу N роздрукувати усі квадрати натуральних чисел, що не перевершують N, в порядку зростання.	
12	$y = 9(x^3 + b^3)x$	$x_0 = 1; x_k = 2.2; dx = 0.2; b = 3.2$
	Дано ціле число, що не менше 2. Вивести його найменший натуральний дільник, відмінний від 1.	
13	$y = (x^{5/2} - b)x(x^2 + 12.7)$	$x_0 = 0.25; x_k = 5.2; dx = 0.3; b = 0.8$
	За даним натуральним числом N знайти найбільшу цілу степінь двійки, яка не перевищує N. Виведіть показник степені і саму степінь. Операцією зведення в степінь користуватися не можна.	
14	$y = 10^{-3}x^{5/2} + x + b$	$x_0 = 1.76; x_k = -2.5; dx = -0.25; b = 35.4$
	Програма отримує на вхід послідовність цілих невід'ємних чисел, кожне число записано в окремому рядку. Послідовність завершується числом 0, при зчитуванні якого програма повинна закінчити свою роботу і вивести кількість членів послідовності (не рахуючи завершального числа 0). Числа, наступні за числом 0, зчитувати не потрібно.	
15	$y = 5.2x^{3/2} + x + b$	$x_0 = 1.2; x_k = -2.5; dx = -0.3; b = 12.6$
	Визначити суму всіх елементів послідовності, яка завершується числом 0. Числа, наступні за першим нулем, враховувати не потрібно.	
16	$y = \frac{0.0084(x^{5/4} + b)}{(x^2 + 3.62)}$	$x_0 = -2.25; x_k = -2; dx = 0.05; b = 74.2$
	Визначити середнє значення всіх елементів послідовності, яка завершується числом 0. Числа, наступні за першим нулем, враховувати не потрібно.	
17	$y = 0.8 * 10^{-5} (x^3 + b^3)^{7/6}$	$x_0 = -0.5; x_k = 0.5; dx = 0.1; b = 6.74$
	Послідовність складається з натуральних чисел і завершується числом 0. Визначити значення найбільшого елемента послідовності. Числа, наступні за першим нулем, враховувати не потрібно.	

№	Обчислити значення функції на відрізку $[x_0; x_k]$ з кроком dx за допомогою циклу з while	
18	$y = \frac{((x^3 + 0.25) + 1))^{3/2}}{0.8x * 10^{-3}}$	$x_0=0.12; x_k=0.64; dx=0.2$
	Послідовність складається з натуральних чисел і завершується числом 0. Визначити індекс найбільшого елемента послідовності. Якщо найбільших елементів декілька, вивести індекс першого з них. Нумерація елементів починається з нуля.	
19	$y = x^{b^b} + (x^{3/2} + b^{3/4})$	$x_0=13.7; x_k=19.1; dx=0.4; b=2$
	Визначити кількість парних елементів в послідовності, яка завершується числом 0.	
20	$y = 10^{-2}(a + bx) - a^{x^3+b}$	$x_0=-3.4; x_k=-1.4; dx=0.1; a=5; b=4$
	Визначити кількість непарних елементів в послідовності, яка завершується числом 0.	
21	$y = ax^3 + b^{5/4}xa^{-x}$	$x_0=2.51; x_k=10.59; dx=1.01; a=4; b=2$
	По заданому цілому числу N роздрукувати усі квадрати натуральних чисел, що не перевершують N, в порядку зростання.	
22	$y = ax^{5/2} + (\sqrt{a^x})$	$x_0=-0.31; x_k=0.61; dx=0.3; a=8$
	Дано ціле число, що не менше 2. Вивести його найменший натуральний дільник, відмінний від 1.	
23	$y = 9(x + 15\sqrt{x^2 + b^2})$	$x_0=-2.4; x_k=1; dx=0.2; b=2.5$
	За даним натуральним числом N знайти найбільшу цілу степінь двійки, яка не перевищує N. Виведіть показник степені і саму степінь. Операцією зведення в степінь користуватися не можна.	
24	$y = ax^2 + b^{4/3}xa^{-x}$	$x_0=2.51; x_k=10.59; dx=1.01; a=4; b=3$
	Програма отримує на вхід послідовність цілих невід'ємних чисел, кожне число записано в окремому рядку. Послідовність завершується числом 0, при зчитуванні якого програма повинна закінчити свою роботу і вивести кількість членів послідовності (не рахуючи завершального числа 0). Числа, наступні за числом 0, зчитувати не потрібно.	
25	$y = ax^{5/2} + (\sqrt{x^a})$	$x_0=-0.31; x_k=0.61; dx=0.3; a=4$
	Визначити суму всіх елементів послідовності, яка завершується числом 0. Числа, наступні за першим нулем, враховувати не потрібно.	

Теоретичні відомості ЦИКЛ WHILE

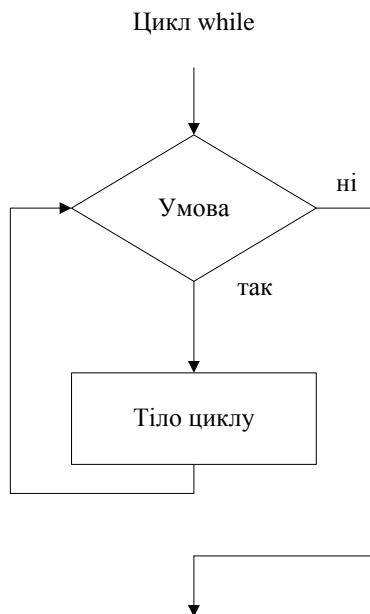
Алгоритм, в якому передбачено неодноразове виконання однієї і тієї ж послідовності дій, називається алгоритмом циклічної структури або циклом. Цикли – це інструкції, які виконують одну й ту ж послідовність дій, поки діє задана умова. Цикл дозволяє істотно скоротити розмір запису алгоритму, представити його компактно шляхом відповідної організації пропонованих дій.

Повторювати які-небудь дії має сенс при різних значеннях параметрів, змінюваних при кожному новому виході на повторення. Такі параметри, що змінюються, називаються параметрами циклу. Блок повторюваних операторів називають тілом циклу.

Універсальним організатором циклу в мові програмування Python (як і в багатьох інших мовах) є конструкція **while**. Слово "while" з англійської мови перекладається як "поки" ("поки логічне вираження повертає істину, виконувати певні операції"). Конструкцію **while** мовою Python можна описати наступною схемою:

while УМОВА_ПОВТОРЕННЯ_ЦИКЛУ: ТІЛО_ЦИКЛУ

Цю конструкцію на блок-схемі можна зобразити:

Найпростіший цикл на мові програмування Python може виглядати так:

```

str1 = "+"
i = 0
while i < 10:
    print (str1)
    i = i + 1
  
```

В останньому рядку коду відбувається збільшення значення змінної *i* на одиницю, тому з кожним оборотом циклу її значення збільшується. Коли буде досягнуто число 10, логічний вираз *i*<10 дасть хибний результат, виконання тіла циклу буде припинено, а потік виконання програми перейде на команди наступні за всією конструкцією циклу. Результатом виконання скрипта наведеного вище є виведення на екран десяти знаків + в стовпчик. Якщо збільшувати лічильник в тілі циклу не на одиницю, а на 2, то буде виведено лише п'ять знаків, оскільки цикл зробить лише п'ять оборотів.

Приклад 5.1.

Розробити програму, яка виводить перших дванадцять членів ряду Фібоначчі.

```

fib1 = 0
fib2 = 1
print (fib1)
print (fib2)
n = 10
i = 0
while i < n:
    fib_sum = fib1 + fib2
    print (fib_sum)
    fib1 = fib2
    fib2 = fib_sum
    i = i + 1

```

Числа Фібоначчі – ряд чисел, в якому кожне наступне число дорівнює сумі двох попередніх: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13 і т.д.

Вводяться дві змінні (*fib1* і *fib2*), яким присвоюються початкові значення. Присвоюються значення змінній *n* та лічильнику *i*, між якими ті чи інші математичні відношення формують бажане число витків циклу. Всередині циклу створюється змінна *fib_sum*, якій присвоюється сума двох попередніх членів ряду, і її ж значення виводиться на екран. Далі змінюються значення *fib1* і *fib2* (першому присвоюється друге, а другому – сума), а також збільшується значення лічильника.

Приклад 5.2.

Обчислити значення функції $y = \frac{x^3 - 4x + 1}{x + 1}$, користуючись оператором циклу **WHILE**, при x , що змінюється в діапазоні $x_{\text{поч}} \leq x \leq x_{\text{кін}}$ з кроком Δx .

```

xn = float(input ('введіть xn = '))
xk = float(input ('введіть xk = '))
dx = float(input ('введіть dx = '))
x=xn
while x<=xk:
    y=(x**3-4*x+1)/(x+1)
    print ('x=', x)
    print ('y=', y)
    x+=dx

```

Після тіла циклу можна написати слово *else*: і після нього блок операцій, який буде виконаний один раз після закінчення циклу, коли перевіряється умова стане невірною:

```

while УМОВА_ПОВТОРЕННЯ_ЦИКЛУ:
    ТІЛО_ЦИКЛУ
else:
    АЛЬТЕРНАТИВНА_ГІЛКА_ЦИКЛУ

```

Поки виконується умова повторення тіла циклу, оператор *while* працює так само, як і в звичайному варіанті, але як тільки умова повторення перестає

виконуватися, потік виконання направляється по альтернативній гілці *else* – так само, як в умовному операторі *if*, вона виконається всього один раз.

```
i = 0
while i < 3:
    print (i)
    i += 1
else:
    print ("кінець циклу")
```

Контрольні запитання:

1. Що таке цикли? Навіщо вони потрібні?
2. Як описується та виконується циклічна інструкція *while*?
3. Як можна організувати нескінченні цикли? Наведіть декілька варіантів і поясніть їх.
4. Як можна вийти з нескінченних циклів?
5. Що відбувається при запуску нескінченного циклу?
6. Чи може оператор циклу не мати тіла? Чому?
7. Для чого служать оператори переривання *break* та *continue*? Наведіть приклад.

Комп'ютерний практикум №6. Списки. Інструкція for

Мета роботи: Особливості організації циклічної інструкції for. Робота зі списками. Методи списків.

Завдання

Створити два окремих файли для вирішення завдання та обчислення значення виразу (див. розд. «Варіанти завдань») при заданих параметрах.

В першому завданні знайти суму n членів ряду, заданого за варіантом. (Розрахувати число $n = \text{варіант} + 10$).

Побудувати блок-схему алгоритму обчислення значень за даними варіантів завдань у середовищі Microsoft Visio.

Варіанти завдань:

№	Ряд	№	Ряд
1	$\sum_{i=1}^n \frac{\sqrt{2i}}{\sqrt{i+5} - \sqrt{i}}$	14	$\sum_{i=1}^n \frac{2^{-\sqrt{i}}}{\sqrt{i}}$
	Знайти суму цифр заданого натурального числа n .		Написати програму, яка виводить таблицю квадратів перших десяти цілих додатних чисел.
2	$\sum_{i=1}^n \frac{\sqrt[5]{i}}{(i+3)\sqrt{i}}$	15	$\sum_{i=1}^n \sqrt{\frac{i+1}{2i+5}}$
	Дано натуральне число. Підрахувати загальну кількість його дільників.		Знайти кількість тризначних чисел, сума простих дільників яких кратна 5
3	$\sum_{i=1}^n \sqrt{\frac{i+2}{2i+9}}$	16	$\sum_{i=1}^n \frac{i+1}{\sqrt{i^4+1}}$
	Дано натуральне число n . Вивести на екран n перших простих чисел. Наприклад, при введенні числа 10 програма повинна вивести відповідь: 2 3 5 7 11 13 17 19 23 29		Написати програму, яка вводять з клавіатури послідовність з п'яти дробових чисел і після введення кожного числа виводить середнє арифметичне одержаної частини послідовності.
4	$\sum_{i=1}^n \sqrt[3]{\frac{i-2}{i+900}}$	17	$\sum_{i=1}^n \frac{3^i}{i}$
	Написати програму, яка виводить таблицю квадратів перших п'яти цілих додатних непарних чисел.		Написати програму, яка обчислює суму і середнє арифметичне послідовності додатних чисел, які вводяться з клавіатури.
5	$\sum_{i=1}^n \frac{\sqrt{3i+7}}{\sqrt{2i} - \sqrt{2i+3}}$	18	$\sum_{i=1}^n \frac{2^i}{\left(\frac{i+1}{i}\right)^{i^2}}$
	Дана послідовність з 20 цілих		Напишіть програму, яка вводять

№	Ряд	№	Ряд
	чисел. Визначити зі скількох простих чисел вона складається.		цілі числа з клавіатури і складає їх, поки не буде введено число 0.
6	$\sum_{i=1}^n \sqrt[3]{\frac{i+1}{2i+1}}$	19	$\sum_{i=1}^n \frac{i}{(i^2+5)+\sqrt{i}}$
	Написати програму, яка обчислює суму перших n цілих додатних чисел. Кількість чисел, що додаються, має задаватись під час роботи програми.		Написати програму, яка генерує десять випадкових чисел в діапазоні від 1 до 10, виводить ці числа на екран і обчислює їх середнє арифметичне.
7	$\sum_{i=1}^n (\sqrt{i^2+3i}-i)$	20	$\sum_{i=1}^n (-1)^{i+1} \frac{1}{\sqrt{2i+1}}$
	Дано натуральне n. З'ясуйте, скільки цифр воно містить.		Дано натуральні числа x і n (яке також може бути 0). Обчислити x^n
8	$\sum_{i=1}^n \frac{1}{(i+1)(i+2)}$	21	$\sum_{i=1}^n \frac{(-1)^{i+1}}{(i+1)^i}$
	Дано натуральне число n (яке також може бути нуль). Обчислити n!		Нехай дано шість цілих чисел, які вводяться по одному. Отримати суму тих з них, які кратні 5.
9	$\sum_{i=1}^n \frac{i}{(3i-2)(3i+1)}$	22	$\sum_{i=1}^n \frac{1}{\sqrt{i+3}}$
	Введіть з клавіатури 6 чисел і визначте їх середнє арифметичне.		Необхідно ввести з клавіатури n чисел, знайти з них найбільше і вивести його.
10	$\sum_{i=1}^n \frac{i(1+i^2)}{1+i^2}$	23	$\sum_{i=1}^n \frac{3i-1}{i+20}$
	Знайдіть мінімальне з n чисел.		За заданим натуральним n обчислити суму $1^3 + 2^3 + 3^3 + \dots + n^3$.
11	$\sum_{i=1}^n \frac{\sqrt{i}}{\sqrt{i+1}-\sqrt{i}}$	24	$\sum_{i=1}^n \frac{1}{i(i+1)(i+3)}$
	Написати програму, яка виводить на екран таблицю множення на 7.		Написати програму, яка виводить таблицю степенів двійки (від нульової до десятої).
12	$\sum_{i=1}^n \sqrt{\frac{i}{2i+1}}$	25	$\sum_{i=1}^n \frac{1}{i(i+3)}$
	Написати програму, яка вводиться з клавіатури 5 дробових чисел і обчислює їх середнє арифметичне.		Написати програму, яка виводить на екран таблицю вартості (наприклад, яблук), в діапазоні від 100 г до 1 кг з кроком 100.

№	Ряд	№	Ряд
	$\sum_{i=1}^n \frac{1}{2i(2i+1)}$		$\sum_{i=1}^n \frac{1}{i^3 + 4i}$
13	Дано 10 цілих чисел. Обчисліть їх суму. Написати програму, яка використовує найменшу кількість змінних.	26	Дано n чисел: спочатку вводиться число n, потім вводиться рівно n цілих чисел. Підрахувати кількість нулів серед введених чисел і вивести цю кількість. Підрахувати кількість чисел, рівних нулю, а не кількість цифр.

Теоретичні відомості СПИСКИ

Списки в мові програмування Python є впорядкованими послідовностями. Списки складаються з різних об'єктів (значень, даних), і заключені в квадратних дужках []. Об'єкти відокремлюються один від одного за допомогою коми.

Списки можуть складатися з різних об'єктів: чисел, рядків і навіть інших списків. В останньому випадку, списки називають вкладеними.

[23, 656, -20, 67, -45]	# список цілих чисел
[4.15, 5.93, 6.45, 9.3, 10.0, 11.6]	# список з дробових чисел
["Katy", "Sergei", "Oleg", "Dasha"]	# список з рядків
["Москва", "Титова", 12, 148]	# змішаний список
[[0, 0, 0], [0, 0, 1], [0, 1, 0]]	# список, що складається зі списків

Над списками можна виконувати операції об'єднання і повторення:

```
>>> [45, -12, 'april'] + [21, 48.5, 33]
[45, -12, 'april', 21, 48.5, 33]
>>> [[0,0], [0,1], [1,1]] * 2
[[0, 0], [0, 1], [1, 1], [0, 0], [0, 1], [1, 1]]
>>>
```

Можна отримувати доступ до об'єктів списку по їх індексам, витягувати зрізи, вимірювати довжину списку:

```
>>> li = ['a', 'b', 'c', 'd', 'e', 'f']
>>> len(li)
6
>>> li[0]
'a'
>>> li[4]
'e'
>>> li[0:3]
['a', 'b', 'c']
>>> li[3:]
```



```
['d', 'e', 'f']
>>>
```

Списки – це змінні послідовності. Якщо уявити рядок як об’єкт в пам’яті, то коли над ним виконуються операції конкатенації і повторення, то цей рядок не змінюється, а в результаті операції створюється інший рядок в іншому місці пам’яті. У рядок можна додати новий символ або видалити існуючий, не створивши при цьому нового рядка. Зі списком інша справа. При виконанні операцій інші списки можуть не створюватися, а змінювати безпосередньо оригінал. Зі списків можна видаляти елементи, додавати нові. При цьому слід пам’ятати, багато що залежить від того, як ви розпоряджаєтеся змінними. Бувають ситуації, коли списки все-таки копіюються. Наприклад, результат операції присвоюється іншій змінній.

Символ в рядку змінити не можна, елемент списку – можна:

```
>>> mystr = 'abrakadabra'
>>> mylist = ['ab', 'ra', 'ka', 'da', 'bra']
>>> mystr[3] = '0'
Traceback (most recent call last):
  File "<pyshell # 11>", line 1, in <module>
    mystr[3] = '0'
TypeError: 'str' object does not support item assignment
>>> mylist[1] = 'ro'
>>> mylist
['ab', 'ro', 'ka', 'da', 'bra']
>>>
```

У списку можна замінити цілий зріз:

```
>>> mylist[0:2] = [10,20]
>>> mylist
[10, 20, 'ka', 'da', 'bra']
>>>
```

Більш складна ситуація:

```
>>> alist = mylist[0:2] + [100,'it is ',200] + mylist[2:]          # новий список
>>> a2list = mylist                                             # створюється друга посилання-змінна
                                                                # на перший список

>>> alist
[10, 20, 100, 'it is ', 200, 'ka', 'da', 'bra']
>>> a2list
[10, 20, 'ka', 'da', 'bra']
>>> a2list[0] = '!!!'                                           # змінюємо список
>>> a2list
['!!!', 20, 'ka', 'da', 'bra']
>>> mylist                                                       # обидві змінні пов'язані з одним списком
['!!!', 20, 'ka', 'da', 'bra']
```

ЦИКЛ FOR

У програмах, написаних на Python, широко застосовується цикл *for*, Який представляє собою цикл обходу заданої множини елементів (символів рядка, об'єктів списку або словника) и виконання в своєму тілі різних операцій над ними.

Цикл *for* дозволяє перебрати всі елементи зазначеного списку.

У загальному вигляді цикл *for* для перебору всіх елементів заданого списку виглядає наступним чином:

**for ЗМІННА in ПОСЛІДОВНІСТЬ:
ТІЛО_ЦИКЛУ**

Цикл спрацює рівно стільки разів, скільки елементів знаходиться в списку. Ім'я змінної, в яку на кожному кроці буде розміщуватися елемент списку, вибирає програміст.

```
>>> for i in [1, 2, 'hi']:
    print(i)
1
2
hi
>>>
```

Цикл *for* дозволяє не тільки виводити елементи рядка або списку на екран, але і чинити між ними певні операції:

```
>>> num=[0.8, 7.0, 6.8, -6]
>>> for i in num:
    if i == 7.0:
        print (i, '- число 7.0')

7.0 - число 7.0
>>>
```

Наприклад, можемо вивести на екран тільки задане значення зі списку, виконавши порівняння на кожному кроці циклу.

ФУНКЦІЯ RANGE()

Досить часто при розробці програм необхідно отримати послідовність (діапазон) цілих чисел:

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
↑				↑				↑	
початок				крок 1				закінчення	

Для вирішення цього завдання в Python передбачена функція *range()*, що створює послідовність (діапазон) чисел. В якості аргументів функція приймає: **початкове значення діапазону** (за замовчуванням 0), **кінцеве значення** (НЕ включно) і **крок** (за замовчуванням 1). Якщо викликати функцію, то результату ми не побачимо:

```
>>> range(0,10,1)
range(0, 10)
```

```
>>> range(10)
range(0, 10)
>>>
```

Справа в тому, що для створення діапазону чисел необхідно використовувати цикл **for**:

```
>>> for i in range(0, 10, 1):
    print(i, end=' ')
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
>>> for i in range(10):
    print(i, end=' ')
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
>>> for i in range(2, 20, 2):
    print(i, end=' ')
2 4 6 8 10 12 14 16 18
>>>
```

Таким чином, в змінну **i** на кожному кроці циклу буде записуватися значення з діапазону, який створюється функцією **range()**.

При бажанні можна отримати діапазон в зворотному порядку проходження (зверніть увагу на аргументи функції **range()**):

```
>>> for i in range(20, 2, -2):
    print(i, end=' ')
20 18 16 14 12 10 8 6 4
>>>
```

Тепер за допомогою діапазону знайдемо суму чисел на інтервалі від 1 до 100:

```
>>> total=0
>>> for i in range(1, 101):
    total=total+i
>>> total
5050
>>>
```

Змінній **i** на кожному кроці циклу буде присвоюватися значення з діапазону від 1 до 100 (крайнє значення не включаємо). У циклі ми накопичуємо лічильник. На першому кроці циклу спочатку обчислюється права частина виразу, тобто **total + i**.

Змінна **total** на першому кроці дорівнює 0 (присвоїли їй значення 0 перед початком циклу), змінна **i** на першому кроці містить значення 1 (перше значення з діапазону), таким чином, права частина буде дорівнює значенню 1 і це значення присвоїти лівій частині виразу, тобто. змінній **total**.

На другому кроці **total** вже буде дорівнює значенню 1, **i** - містить значення 2, тобто права частина виразу дорівнюватиме 3, це значення присвоїти знову

total і т.д. поки не дійдемо до кінця діапазону. У підсумку в *total* після виходу з циклу буде міститися шукана сума.

В Python є краще рішення даної задачі:

```
>>> sum (list (range (1, 101)))
5050
>>>
```

Діапазони можна використовувати при створенні списків:

```
>>> list(range(10))
[0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9]
>>> list(range(2, 10, 2))
[2, 4, 6, 8]
>>>
```

Приклад 6.1.

Скласти програму обчислення значення суми $s = \sum_{i=1}^n (\sin i + \cos i)$.

```
import math

n=int(input('Введіть значення n='))
summa=0
for i in range(n):
    summa=summa+math.sin(i)+math.cos(i)
print('summa=',summa)
```

Приклад 6.2.

Дано n чисел: спочатку вводиться число n , потім вводиться рівно n цілих чисел. Підрахувати кількість нулів серед введених чисел і вивести цю кількість. Підрахувати кількість чисел, рівних нулю, а не кількість цифр.

```
n=int(input('Введіть значення n='))
count=0

for i in range(n):
    num=int(input('Введіть число num='))
    if num==0:
        count+=1

print('Кількість нулів =', count)
```

Контрольні запитання:

1. Як працює оператор for?
2. Для організації яких циклів застосовується оператор for?
3. Які методи списків ви знаєте?
4. Які функції списків ви знаєте?

Комп'ютерний практикум №7. Генерування випадкових чисел. Робота з одновимірними масивами

Мета роботи: Дослідити функції генерування послідовностей псевдовипадкових чисел і навчитись їх застосовувати. Ознайомитись з можливостями створення одновимірних масивів (списків) і навчитись обробляти їх елементи.

Завдання 1. Розробити програму, дотримуючись таких вимог:

Числа m та k ($3 \leq k \leq 10$) вводяться з клавіатури. Згенерувати та вивести на екран m цілих випадкових чисел з проміжку (не використовуючи списки), вказаному в завданні (див. розд. «Варіанти завдань»). Виведення на екран здійснювати по k чисел у рядку.

Побудувати блок-схему алгоритму обчислення значень за даними варіантів завдань у середовищі Microsoft Visio.

Варіанти завдань:

№	Завдання	№	Завдання
1	[-25, 30]	14	[-11, 111]
2	[13, 399]	15	[125, 500]
3	[-200, 100]	16	[-33, 333]
4	[0, 125]	17	[-444, 333]
5	[-100, 0]	18	[-10, 10]
6	[-45, 45]	19	[-1000, 500]
7	[77, 127]	20	[13, 900]
8	[-66, 666]	21	[-33, 333]
9	[-33, 333]	22	[-444, 333]
10	[-444, 333]	23	[-10, 10]
11	[-10, 10]	24	[-1000, 500]
12	[-1000, 500]	25	[13, 900]
13	[13, 900]		

Завдання 2. Розробити програму, дотримуючись таких вимог:

- число n (кількість елементів списку) – вводиться з клавіатури;
- елементи списку – псевдовипадкові числа, згенеровані на інтервалі $[a, b]$, де a і b вводяться з клавіатури ($a < b$);
- усі вхідні дані і також елементи списку виводяться на екран.

Побудувати блок-схему алгоритму обчислення значень за даними варіантів завдань у середовищі Microsoft Visio.

Варіанти завдань:

№	Завдання
1	В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити: 1) суму від'ємних елементів; 2) добуток елементів списку, розташованих між максимальним і мінімальним елементами.

№	Завдання
2	В одновимірному масиві (списку), що складається з n цілих елементів, обчислити: 1) мінімальний за модулем елемент списку; 2) суму модулів елементів, розташованих після першого елемента, рівного нулю.
3	В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити: 1) максимальний за модулем елемент списку; 2) суму елементів списку, розташованих між першим і другим додатними елементами.
4	В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити: 1) номер максимального елемента списку; 2) добуток елементів списку, розташованих між першим і другим нульовими елементами.
5	В одновимірному масиві (списку), що складається з n цілих елементів, обчислити: 1) номер мінімального елемента списку; 2) суму елементів списку, розташованих між першим і другим від'ємними елементами.
6	В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити: 1) максимальний елемент списку; 2) суму елементів списку, розташованих до останнього додатного елемента.
7	В одновимірному масиві (списку), що складається з n цілих елементів, обчислити: 1) мінімальний елемент списку; 2) суму елементів списку, розташованих між першим і останнім додатними елементами.
8	В одновимірному масиві (списку), що складається з n цілих елементів, обчислити: 1) суму додатних елементів списку; 2) добуток елементів списку, розташованих між максимальним за модулем і мінімальним за модулем елементами.
9	В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити: 1) добуток елементів списку з парними номерами; 2) суму елементів списку, розташованих між першим і останнім нульовими елементами.
10	В одновимірному масиві (списку), що складається з n цілих елементів, обчислити: 1) суму елементів списку з непарними номерами; 2) суму елементів списку, розташованих між першим і останнім

№	Завдання
	від'ємними елементами.
11	В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити: 1) номер мінімального за модулем елемента списку; 2) суму модулів елементів, розташованих після першого від'ємного елемента.
12	В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити: 1) кількість елементів, що лежать в діапазоні від A до B (A і B – з клавіатури); 2) суму елементів списку, розташованих після максимального елемента.
13	В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити: 1) кількість елементів списку, більших за C (C вводиться з клавіатури); 2) добуток елементів списку, розташованих після максимального за модулем елемента.
14	В одновимірному масиві (списку), що складається з n цілих елементів, обчислити: 1) номер максимального за модулем елемента списку; 2) суму елементів списку, розташованих після першого додатного елемента.
15	В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити: 1) кількість елементів, що лежать в діапазоні від A до B (A і B – з клавіатури); 2) суму елементів списку, розташованих після максимального елемента.
16	В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити: 1) кількість елементів списку, рівних 0; 2) суму елементів списку, розташованих після мінімального елемента.
17	В одновимірному масиві (списку), що складається з n цілих елементів, обчислити: 1) мінімальний елемент списку; 2) суму елементів списку, розташованих між першим і останнім додатними елементами.
18	В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити: 1) суму від'ємних елементів списку; 2) добуток елементів списку, розташованих між максимальним і мінімальним елементами.
19	В одновимірному масиві (списку), що складається з n цілих елементів, обчислити: 1) суму додатних елементів списку; 2) добуток елементів списку, розташованих між максимальним за

№	Завдання
	модулем і мінімальним за модулем елементами.
20	В одновимірному масиві (списку), що складається з n цілих елементів, обчислити: 1) номер мінімального елемента списку; 2) суму елементів списку, розташованих між першим і другим від'ємними елементами.
21	В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити: 1) максимальний елемент списку; 2) суму елементів списку, розташованих до останнього додатного елемента.
22	В одновимірному масиві (списку), що складається з n цілих елементів, обчислити: 1) мінімальний елемент списку; 2) суму елементів списку, розташованих між першим і останнім додатними елементами.
23	В одновимірному масиві (списку), що складається з n цілих елементів, обчислити: 1) номер максимального за модулем елементу списку; 2) суму елементів списку, розташованих після першого додатного елемента.
24	В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити: 1) кількість елементів, що лежать в діапазоні від A до B (A і B – з клавіатури); 2) суму елементів списку, розташованих після максимального елемента.
25	В одновимірному масиві (списку), що складається з n цілих елементів, обчислити: 1) номер мінімального елемента списку; 2) суму елементів списку, розташованих між першим і другим від'ємними елементами.

Теоретичні відомості

ГЕНЕРАЦІЯ ПСЕВДОВИПАДКОВИХ ЧИСЕЛ

В сучасних умовах для отримання випадкових чисел використовують різноманітні генератори, які поділяються на апаратні та програмні.

В апаратних генераторах джерелом випадкових чисел є шум в електронних приладах. Проте, використання апаратних генераторів вимагає наявності спеціального обладнання. У зв'язку з цим більш зручним вважається застосування програмних генераторів випадкових чисел.

Програмний генератор випадкових чисел являє собою програму, яка генерує послідовність чисел за деяким алгоритмом. Завдяки алгоритму така послідовність чисел цілком детермінована, тобто не може бути цілком випадковою. Її називають послідовністю псевдовипадкових чисел.

В Python є вбудований модуль, який дозволяє генерувати псевдовипадкові числа.

Підключити модуль можна за допомогою інструкції *import*. Наприклад, щоб підключити модуль *os* для отримання поточної директорії:

```
>>> import os
>>> os.getcwd()
'C:\\Python33'
```

Після ключового слова *import* вказується *назва модуля*. Однією інструкцією можна підключити декілька модулів, хоча цього не рекомендується робити, так як це знижує сприйняття коду. Імпорт модулів *time* і *random*.

```
>>> import time, random
>>> time.time()
1376047104.056417
>>> random.random()
0.9874550833306869
```

Після імпортування модуля його назва стає змінною, через яку можна отримати доступ до атрибутів модуля. Наприклад, можна звернутися до константи *e*, розташованої в модулі *math*:

```
>>> import math
>>> math.e
2.718281828459045
```

Модуль *random* включає в себе функцію *random*, яка повертає дійсне число буде в діапазоні від *0.0* до *1.0*. Кожен раз при виконанні функції *random* буде отримано число з довгого ряду.

```
>>> import random
>>> random.random()
0.15651968855132303
```

Наприклад:

```
>>> import random
>>> for i in range(10):
>>>     x = random.random()
>>>     print (x)
```

Щоб отримати випадкове число між *0.0* і верхньою межею *high*, можна помножити *x* на *high*.

Список випадкових величин

Починає виконуватися зі списком з *n* нулів. При кожному проході через цикл замінюється один з елементів випадковим числом.

```
>>> s = [0] * n
>>> for i in range(n):
>>>     s[i] = random.random()
```

```
>>> print (s)
```

Числа, що видаються функцією **random**, розподілені рівномірно; це означає, що все значення рівноймовірно.

Функції модулю random

random.randint(a, b) – повертає випадкове ціле число на відрізку від **a** до **b** включно.

```
>>> import random
>>> print (random.randint(10, 20))
15
>>> print (random.randint(1, 100500))
7570
>>>
```

random.choice(x) – повертає випадковий елемент з непорожньої послідовності (списку або рядка) **x**.

```
>>> print (random.choice(['back', 'forward', 'left', 'right']))
back
>>> print (random.choice('abcdefghijklmnopqrstuvwxyz'))
h
>>>
```

random.shuffle(x) – випадковим чином “перемішує” елементи послідовності (списку або рядка) **x**, зберігаючи результат в **x**.

```
>>> mylist = [1, 0, 3, 5, 7, 1, 2]
>>> random.shuffle(mylist)
>>> print (mylist)
[7, 0, 5, 1, 1, 3, 2]
>>>
```

random.random() – повертає випадкове дійсне число на проміжку від 0.0 (включно) до 1.0 (не включаючи).

```
>>> print (random.random())
0.19400321272175813
>>>
```

random.uniform(a, b) – повертає випадкове дійсне число на відрізку від **a** до **b** включно.

```
>>> print (random.uniform(0, 0.1))
0.022709735969285175
>>> print (random.uniform(10, 100))
25.405085314120512
>>>
```

round(number) повертає число з плаваючою точкою, округлене до 0 цифр після коми (за замовчуванням). Може бути викликана з двома аргументами:

round (number [, ndigits]), де ndigits – число знаків після коми.

```
>>> round(4.56666)
5
>>> round(4.56666, 3)
4.567
>>>
```

Приклад 7.1.

Числа m та $3 \leq k \leq 10$ вводяться з клавіатури. Згенерувати та вивести на екран m цілих випадкових чисел з проміжку $[-25, 25]$. Виведення на екран здійснювати по k чисел у рядку.

```
import random

m=int(input('введіть m='))
k=int(input('введіть k='))

while k<3 or k>10:
    k=int(input('введіть k='))

i=0
j=0
while i<m:
    j=0
    while j<k and i<m:
        print((random.randint(-25,25)), end=' ')
        j+=1
        i+=1
    print()
```

ОДНОВИМІРНІ МАСИВИ

Масив – це набір змінних одного типу, що мають одне і те ж ім'я. Доступ до конкретного елемента масиву здійснюється за допомогою індексу.

Одновимірний масив може бути набором чисел, сукупністю символьних даних чи елементів іншої природи (навіть масив масивів). Так само, як і в послідовності, в одновимірному масиві можна вказати елемент з конкретним номером або записати загальний вигляд елемента, використовуючи як індекс змінну i , вказуючи діапазон її зміни: $a[i]$, $i=1, 2, \dots, n$.

Найпростіша форма – це одновимірний масив (лінійна таблиця). Він аналогічний одновимірному числовому вектору і має індивідуальне ім'я, а для позначення окремої компоненти до імені масиву додається індекс, який і виділяє потрібну компоненту.

Компоненти масиву називаються змінними з індексами. У звичайній математичній символіці записують: $X1, X2, \dots, Xn$; або $a1, \dots, a50$ і т. д.

Найменший індекс називається *нижньою межею*, найбільший – *верхньою межею*, а число елементів – *розміром масиву*.

У мові Python масиви задаються у вигляді списків.

Підходи до створення списку

Розглянемо різні способи створення списків. Найбільш очевидний спосіб:

```
>>> a = []
>>> for i in range(1,15):
    a.append(i)
>>> a
[1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14]
>>>
```

У циклі з діапазону від **1** до **14** обираються числа *i* за допомогою спискового методу **append()** додаються до списку **a**.

Можна створити список з діапазону, використовуючи функцію **list()**:

```
>>> a=list (range (1, 15))
>>> a
[1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14]
>>>
```

Можна також використовувати «спискові включення» (іноді називають «генератором списку»):

```
>>> a = [i for i in range(1,15)]
>>> a
[1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14]
>>>
```

Правила роботи для спискового включення:

a = [i for i in range(1, 15)]

Що робимо
з елементом

Що
беремо

Звідки
беремо

У наступному прикладі обираються з діапазону числа від **1** до **14**, відбувається піднесення їх до степені 2 і відразу формується з них новий список:

```
>>> a = [i**2 for i in range(1,15)]
>>> a
[1, 4, 9, 16, 25, 36, 49, 64, 81, 100, 121, 144, 169, 196]
>>>
```

Спискові включення дозволяють задавати умову для вибору значення з діапазону (в прикладі виключено значення 4):

```
>>> a = [ i**2 for i in range(1,15) if i!=4 ]
>>> a
[1, 4, 9, 25, 36, 49, 64, 81, 100, 121, 144, 169, 196]
>>>
```

Замість діапазонів спискові включення дозволяють вказувати існуючий список:

```
>>> a = [2, -2, 4, -4, 7, 5]
>>> b = [i**2 for i in a]
>>> b
[4, 4, 16, 16, 49, 25]
>>>
```

У прикладі обираються послідовно значення зі списку *a*, підносяться до квадрату кожен з його елементів і відразу додаються отримані значення в новий список.

За аналогією можна перебирати символи з рядка і формувати з них список:

```
>>> c = [c*3 for c in 'list' if c != 'i']
>>> c
['lll', 'sss', 'ttt']
>>>
```

Розглянемо ще приклад, як отримати список, що складається з випадкових цілих чисел:

```
>>> from random import randint
>>> A = [ randint(1, 9) for i in range(5) ]
>>> A
[2, 1, 1, 7, 8]
>>>
```

В даному прикладі функція *range()* виступає як лічильник числа повторень (цикл *for* спрацює рівно 5 разів). При формуванні нового списку змінна *i* не використовується. В результаті п'ять разів буде проведений виклик функції *randint()*, яка згенерує ціле випадкове число з інтервалу, і вже це число додається в новий список.

Можна вручну вводити значення для списку. Задамо довжину списку і введемо з клавіатури всі його значення:

```
a = []                                # оголошуємо порожній список
n = int (input ())                   # зчитуємо кількість елемент в списку
for i in range (n):
    new_element = int (input ())      # зчитуємо черговий елемент
    a.append (new_element)            # додаємо його в список
# Останні два рядки можна було замінити одним:
# a.append(int(input()))
print(a)
```

В результаті запуску програми:

```
>>>
===== RESTART: D:\test.py =====
4
```

```
5
6
3
2
[5, 6, 3, 2]
>>>
```

У цьому прикладі *range()* знову виступає як лічильник числа повторень, а саме – задає довжину списку.

Рішення цього завдання через спискові включення:

```
>>> A = [ int(input()) for i in range(int(input())) ]
3
4
2
1
>>> A
[4, 2, 1]
>>>
```

Функції списків

Для списків доступні основні вбудовані функції, а також методи списків (табл.7.1).

Таблиця 7.1. Вбудовані функції та методи списків

Метод	Призначення
list.append(x)	Додає елемент в кінець списку
list.extend(l)	Розширює список list, додаючи в кінець всі елементи списку l
list.insert(i, x)	Вставляє на i-ий елемент значення x
list.remove(x)	Видаляє перший елемент у списку, який має значення x. ValueError, якщо такого елемента не існує
list.pop([i])	Видаляє i-ий елемент і повертає його. Якщо індекс не вказано, видаляється останній елемент
list.index(x, [start [, end]])	Повертає положення першого елемента зі значенням x (при цьому пошук ведеться від start до end)
list.count(x)	Повертає кількість елементів зі значенням x
list.sort([key = функція])	Сортує список на основі функції
list.reverse()	Розвертає список
list.copy()	Поверхнева копія списку
list.clear()	Очищає список

Приклади роботи зі списками

```
>>> a = [66.25, 333, 333, 1, 1234.5]
>>> print(a.count(333), a.count(66.25), a.count('x'))
2 1 0
```

```

>>> a.insert(2, -1)
>>> a.append(333)
>>> a
[66.25, 333, -1, 333, 1, 1234.5, 333]
>>> a.index(333)
1
>>> a.remove(333)
>>> a
[66.25, -1, 333, 1, 1234.5, 333]
>>> a.reverse()
>>> a
[333, 1234.5, 1, 333, -1, 66.25]
>>> print (a.sort())
[-1, 1, 66.25, 333, 333, 1234.5]

```

Приклад 7.1.

В одновимірному масиві (списку), що складається з n дійсних елементів, обчислити:

- 1) номер максимального елемента списку;
- 2) суму елементів списку, розташованих між першим і останнім додатними елементами.

```

import random

n=int(input('введіть n='))
a=int(input('введіть a='))
b=int(input('введіть b='))

lst=[]
for i in range(n):
    lst.append(random.randint(a,b))

for i in range(n):
    print(lst[i], end=' ')
print()

# номер максимального елемента списку
maxi=lst[0]
ind=0
for i in range(1,n):
    if lst[i]>maxi:
        maxi=lst[i]
        ind=i
print('максимальний елемент - ', maxi, ', його індекс - ', ind, sep=")

```

```
# сума елементів списку, розташованих між першим і останнім додатними  
елементами  
for i in range(n):  
    if lst[i]>0:  
        ind1=i  
        break  
for i in range(n-1,-1,-1):  
    if lst[i]>0:  
        ind2=i  
        break  
print('індекс першого додатнього елементу -', ind1)  
print('індекс останнього додатнього елементу -', ind2)  
  
suma=0  
for i in range(ind1+1,ind2):  
    suma+=lst[i]  
print('сума елементів =',suma)
```

Контрольні запитання:

1. Яким чином можна згенерувати випадкове число?
2. Для чого існує функція random()?
3. Яким чином генеруються цілі випадкові числа на певному інтервалі?
4. Як згенерувати дійсні випадкові числа на певному інтервалі?
5. Що таке масиви? Як розташовуються елементи масивів у пам'яті?
6. Як звернутись до першого та останнього елементу масиву?

Комп'ютерний практикум №8. Розробка програм з використанням двовимірних масивів

Мета роботи: Засвоїти техніку використання вкладених списків та вкладених циклів.

Завдання Нехай задано список дійсних випадкових чисел (додатних та від'ємних) $[[a_{11}, \dots, a_{1n}] \dots [a_{m1}, \dots, a_{mn}]]$. Написати програму, дотримуючись таких вимог:

- розміри масиву n і m – ввести з клавіатури;
- елементи масиву – псевдовипадкові числа, згенеровані на інтервалі $[a, b]$, де a і b ($a < b$) вводяться з клавіатури;
- усі вхідні та вихідні дані і також елементи початкової матриці та отриманої виводити на екран.

Побудувати блок-схему алгоритму обчислення значень за даними варіантів завдань у середовищі Microsoft Visio.

Варіанти завдань:

№	Завдання
1	Реалізувати програму, яка міняє місцями перший і останній стовпці квадратної матриці.
2	Реалізувати програму, яка додає перший і останній рядки квадратної матриці і записує результат у останній стовпець.
3	Реалізувати програму, яка міняє значення елементів квадратної матриці ні значення відповідних елементів заданого одновимірного масиву.
4	Реалізувати програму, яка додає відповідні елементи двох заданих масивів і заносить результат у третій масив. Усі три масиви мають однакові розмірності ($n \times m$).
5	Реалізувати програму, яка міняє місцями перший рядок і останній стовпець квадратної матриці.
6	Реалізувати програму, яка міняє місцями діагоналі квадратної матриці.
7	Реалізувати програму, яка сумує елементи рядків двовимірного масиву і заносить результат в одновимірний масив, розмірність якого дорівнює числу рядків двовимірного масиву.
8	Реалізувати програму, яка знаходить максимальний за модулем елемент заданого двовимірного масиву.
9	Реалізувати програму, яка міняє місцями останній рядок і перший стовпець квадратної матриці.
10	Реалізувати програму, яка додає перший і останній стовпці квадратної матриці і записує результат на місце першого рядка.
11	Реалізувати програму, яка міняє елементи заданого стовпця на значення відповідних елементів одновимірного масиву.
12	Реалізувати програму, яка перемножує відповідні елементи двох заданих масивів і заносить результат у третій масив. Розмірності усіх масивів однакові.

№	Завдання
13	Реалізувати програму, яка міняє місцями останній рядок і перший стовпець квадратної матриці.
14	Реалізувати програму, яка сумує елементи стовпців двовимірного масиву і зносить результат в одновимірний масив, розмірність якого дорівнює числу стовпців двовимірного масиву.
15	Реалізувати програму, яка знаходить номер рядка заданого двовимірного масиву, що має максимальну за модулем суму елементів.
16	Реалізувати програму, яка змінить місцями два стовпчики: стовпчик, який містить максимальний від'ємний елемент, і стовпчик, який містить мінімальний додатний елемент матриці.
17	Реалізувати програму, яка змінить місцями перший рядок з рядком, що містить максимальний елемент матриці.
18	Реалізувати програму, яка змінить місцями останній рядок з рядком, який містить мінімальний додатний елемент матриці.
19	Реалізувати програму, яка визначить, чи є задана квадратна матриця симетричною відносно головної діагоналі.
20	Реалізувати програму, яка визначить добуток від'ємних елементів другого рядка та кількість елементів в другому стовпчику, які не кратні «5».
21	Реалізувати програму, яка змінить місцями останній стовпчик і стовпчик, який містить мінімальний додатний елемент матриці.
22	Реалізувати програму, яка визначить максимальний елемент третього стовпчика та суму непарних елементів першого рядка.
23	Реалізувати програму, яка визначить рядок, сума елементів якого мінімальна.
24	Реалізувати програму, яка визначить суму елементів кожного стовпчика (результат записати в інший список).
25	Реалізувати програму, яка сформує новий список, в якому всі елементи матриці вище побічної діагоналі є нульовими.
26	Реалізувати програму, яка змінить місцями перший стовпчик і стовпчик, який містить мінімальний за абсолютною величиною елемент матриці.
27	Реалізувати програму, яка визначить суму елементів парних рядків, записати рез-т у новий список.
28	Реалізувати програму, яка визначить суму елементів в кожному стовпчику, записати результат у новий список.

Теоретичні відомості ДВОВИМІРНІ МАСИВИ

Масив – це структура даних, яку можна розглядати як набір змінних однакового типу, що мають загальне ім'я. Доступ до будь-якого елементу масиву здійснюється за його номером.

У масиві дані різняться своїм порядковим номером (індексом). Якщо кожний елемент масиву визначається за допомогою одного номера, то такий масив називається *одновимірним*, якщо за двома — то *двовимірним*.

Двовимірний масив — це таблиця з рядків і стовпчиків. У таблицях перший номер вказує на рядок, а другий — на положення елемента в рядку. Усі рядки таблиці мають однакову довжину.

У мові програмування Python двовимірний масив можна представити у вигляді списку рядків, кожен елемент якого є в свою чергу списком.

Приклад. Створення числової таблиці з двох рядків і трьох стовпців, над якими здійснюються різні дії:

```
>>> a = [[1, 2, 3], [4, 5, 6]]
>>> print(a[0])
[1, 2, 3]
>>> print(a[1])
[4, 5, 6]
>>>
```

Перший рядок списку $a[0]$ є списком з чисел $[1, 2, 3]$. Тобто $a[0][0]=1$, значення $a[0][1]=2$, $a[0][2]=3$, $a[1][0]=4$, $a[1][1]=5$, $a[1][2]=6$.

Для обробки і виведення списку, як правило, використовують два вкладених цикли. Перший цикл перебирає номер рядка, другий цикл проходить за елементами всередині рядка.

Приклад. Виведення двовимірного числового списку на екран порядково, розділяючи числа пробілами всередині одного рядка:

```
a = [[1, 2, 3, 4], [5, 6], [7, 8, 9]]
for i in range(len(a)):
    for j in range(len(a[i])):
        print(a[i][j], end=' ')
    print()
```

Змінна циклу **for** в Python може перебирати не тільки діапазон, який створюється за допомогою функції **range()**, але і взагалі перебирати будь-які елементи будь-якої послідовності. Послідовностями в Python є списки, рядки, а також деякі інші об'єкти.

Приклад. Виведення двовимірного масиву, використовуючи цикл **for**:

```
a = [[1, 2, 3, 4], [5, 6], [7, 8, 9]]
for row in a:
    for elem in row:
        print(elem, end=' ')
    print()
```

Результатом буде:

```
1 2 3 4
5 6
7 8 9
```

Для виведення одного рядка можна використовувати метод **join()**:

```
a = [[1, 2, 3, 4], [5, 6], [7, 8, 9]]
```

```
for row in a:
    print(' '.join([str(elem) for elem in row]))
```

Приклад. Підрахунок суми всіх чисел в списку:

Рішення 1.

```
a = [[1, 2, 3, 4], [5, 6], [7, 8, 9]]
s = 0
for i in range(len(a)):
    for j in range(len(a[i])):
        s += a[i][j]
print(s)
```

Рішення 2.

```
a = [[1, 2, 3, 4], [5, 6], [7, 8, 9]]
s = 0
for row in a:
    for elem in row:
        s += elem
print(s)
```

СТВОРЕННЯ ВКЛАДЕНОГО СПИСКУ

Нехай дано два числа: кількість рядків n і кількість стовпців m . Необхідно створити список розміром $n \times m$, заповнений нулями.

Перший спосіб: спочатку створимо список з n елементів (для початку просто з n нулів). Потім зробимо кожен елемент списку посиланням на інший одновимірний список з m елементів:

```
n = 3
m = 4
a = [0] * n
for i in range(n):
    a[i] = [0] * m
```

Другий спосіб: створити порожній список, потім n раз додати в нього новий елемент, який є списком-рядком:

```
n = 3
m = 4
a = []
for i in range(n):
    a.append([0] * m)
```

Але ще простіше скористатися генератором: створити список з n елементів, кожен з яких буде списком, що складається з m нулів:

```
n = 3
m = 4
a = [[0] * m for i in range(n)]
```

У цьому випадку кожен елемент створюється незалежно від інших (заново конструюється список $[0]*m$ для заповнення чергового елемента списку), а не копіюються посилання на один і той же список.

ПРИКЛАДИ ОБРОБКИ ДВОВИМІРНИХ МАСИВІВ

Приклад 8.1.

Введення двовимірного масиву.

```
import random

n = int(input('введіть n='))
m = int(input('введіть m='))

a = []
for i in range(n):
    a.append([])
    for j in range(m):
        a[i].append(random.randint(-5,5))
```

Можна зробити те ж саме і за допомогою генератора:

```
a = [[random.randint(-5,5) for j in range(m)] for i in range(n)]
```

Приклад 8.2.

Виведення двовимірного масиву.

```
for i in range(n):
    for j in range(m):
        print(a[i][j],end='\t')
    print()
```

Приклад 8.3.

Нехай дано квадратну матрицю з n рядків і n стовпців. Необхідно елементам, що знаходяться на головній діагоналі, що проходить з лівого верхнього кута в правий нижній (тобто тих елементів $a[i][j]$, для яких $i=j$) присвоїти значення 1, елементам, що знаходяться вище головної діагоналі - значення 0, елементам, що знаходяться нижче головної діагоналі - значення 2, тобто необхідно отримати такий масив (наприклад $n=4$):

```
1 0 0 0
2 1 0 0
2 2 1 0
2 2 2 1
```

Рішення 1. Елементи, які лежать вище головної діагоналі – це елементи $a[i][j]$, для яких $i < j$, а для елементів нижче головної діагоналі $i > j$. Таким чином, можна порівнювати значення i та j та за ними визначати значення $a[i][j]$.

```
n = 4
a = [[0] * n for i in range(n)]
for i in range(n):
    for j in range(n):
```

```

    if i < j:
        a[i][j] = 0
    elif i > j:
        a[i][j] = 2
    else:
        a[i][j] = 1
for row in a:
    print(' '.join([str(elem) for elem in row]))

```

Рішення 2. Спочатку заповнимо головну діагональ, для чого нам знадобиться один цикл:

```

for i in range(n):
    a[i][i] = 1

```

Потім заповнимо значеннями 0 всі елементи вище головної діагоналі, для цього нам знадобиться в кожному з рядків з номером i привласнити значення елементам $a[i][j]$ для $j=i+1, \dots, n-1$. Тут знадобляться вкладені цикли:

```

for i in range(n):
    for j in range(i + 1, n):
        a[i][j] = 0

```

Аналогічно присвоюємо значення 2 елементам $a[i][j]$ для $j=0, \dots, i-1$:

```

for i in range(n):
    for j in range(0, i):
        a[i][j] = 2

```

Рішення 3. Можна також зовнішні цикли об'єднати в один:

```

n = 4
a = [[0] * n for i in range(n)]
for i in range(n):
    for j in range(0, i):
        a[i][j] = 2
    a[i][i] = 1
    for j in range(i + 1, n):
        a[i][j] = 0
for row in a:
    print(' '.join([str(elem) for elem in row]))

```

Рішення 4. Використовуємо операцію повторення списків для побудови чергового рядка списку. i -й рядок списку складається з i чисел 2, потім йде одне число 1, потім йде $n-i-1$ число 0:

```

n = 4
a = [0] * n
for i in range(n):
    a[i] = [2] * i + [1] + [0] * (n - i - 1)

```

```
for row in a:
    print(' '.join([str(elem) for elem in row]))
```

Можна замінити цикл на генератор:

```
n = 4
a = [0] * n
a = [[2] * i + [1] + [0] * (n - i - 1) for i in range(n)]
for row in a:
    print(' '.join([str(elem) for elem in row]))
```

Контрольні запитання:

1. Як оголосити одновимірний динамічний масив?
2. Як оголосити двовимірний масив?
3. Скільки індексів характеризують конкретний елемент двовимірного масиву?
4. Як в програмі використовувати значення конкретного елемента двовимірного масиву?
5. Наведіть фрагмент коду для заповнення масиву цілими (дійсними) випадковими числами.
6. Наведіть фрагмент коду для обчислення суми (добутку) елементів одновимірного масиву?
7. Наведіть фрагмент коду для підрахунку суми (добутку) елементів певного рядка (стовпця) двовимірного масиву?

Комп'ютерний практикум №9. Рядки як послідовності символів. Кортежі. Словники

Мета роботи: Дослідити основні функції роботи з рядками, кортежами та словниками і реалізовувати найпростіші операції з ними.

Завдання 1. З клавіатури вводиться текстовий рядок. Розробити програму, яка реалізує вказані дії.

Завдання 2. Розробити програму, яка реалізує вказані дії, використавши словники.

Варіанти завдань:

№	Завдання
1	<p>а) підраховує кількість слів, які мають непарну довжину; б) виводить на екран частоту входження кожної літери; в) видаляє текст, що розміщено в круглих дужках.</p> <p>У єдиному рядку записаний текст. Для кожного слова з даного тексту підрахувати, скільки разів воно зустрічалось в цьому тексті раніше. Словом вважається послідовність символів, що йдуть підряд (без пробілів), слова розділені одним або більшим числом пробілів або символами кінця рядка.</p>
2	<p>а) перевіряє, чи співпадає кількість відкритих і закритих круглих дужок у введеному рядку; б) виводить на екран найдовше слово; в) видаляє всі слова, що складаються тільки з латинських літер.</p> <p>Дано словник, що складається з пар слів. Кожне слово є синонімом до парного йому слову. Всі слова в словнику різні. Для слова зі словника, записаного в останньому рядку, визначити його синонім.</p>
3	<p>а) підраховує кількість різних слів, що входять до заданого тексту; б) виводить на екран кількість використаних символів; в) видаляє всі слова, що мають подвоєні літери.</p> <p>Дано текст: в першому рядку задано число рядків, далі йдуть самі рядки. Виведіть слово, яке в цьому тексті зустрічається найчастіше. Якщо таких слів кілька, вивести те, яке менше в лексикографічному порядку.</p>
4	<p>а) підраховує кількість слів у тексті; б) виводить на екран слово, що містить найбільшу кількість голосних літер; в) видаляє з тексту всі непотрібні пробіли.</p> <p>Задано прізвища всіх $n=10$ співробітників фірми та їх адреси. Визначити, чи працюють у фірмі люди з певним прізвищем. У разі позитивної відповіді надрукувати їх адреси.</p>
5	<p>а) підраховує кількість розділових знаків у тексті; б) виводить всі слова, що мають парну кількість літер; в) міняє місцями першу і останню літери кожного слова.</p> <p>Задано дані про вік і стать кожної з $n=10$ осіб. Скласти програму, яка</p>

№	Завдання
	визначає загальну кількість жінок.
6	<p>а) підраховує кількість великих літер у тексті; б) виводить на екран слова, що мають найменшу кількість літер; в) видаляє всі слова, що починаються з малої літери.</p> <p>Задано прізвища всіх $n=10$ учнів класу та їх імена, по батькові, адреса та домашній номер телефону, якщо він є. Визначити та надрукувати прізвище, ім'я та адресу тих учнів у яких відсутній домашній телефон.</p>
7	<p>а) підраховує кількість чисел у тексті (не цифр, а саме чисел); б) виводить на екран всі слова, що складаються тільки з латинських літер; в) видаляє кожне друге слово.</p> <p>Задано прізвища всіх $n=10$ учнів класу та їх імена, по батькові, адреса та домашній номер телефону. Визначити та надрукувати прізвище, ім'я та адресу тих учнів у яких номер телефону закінчується цифрою 3.</p>
8	<p>а) підраховує кількість цифр у тексті; б) виводить на екран слова, що починаються з приголосних літер; в) знищує всі слова, які починаються і закінчуються за одну й ту ж літеру.</p> <p>Відома інформація про $n=10$ клієнтів пункту прокату: прізвище, ім'я, по батькові, адреса і домашній телефон. Відомо також назву предмета, взятого кожним з них напрокат (у вигляді: т - телевізор, х - холодильник і т. п.). Визначити та надрукувати прізвище, ім'я та адресу клієнтів, які взяли напрокат телевізор.</p>
9	<p>а) підраховує кількість слів у тексті, які закінчуються на голосну літеру; б) виводить на екран всі слова, довжина яких менша п'яти символів; в) видаляє всі слова, які містять хоча б одну латинську літеру.</p> <p>Відомі прізвища $n=10$ осіб, їх сімейний стан: одружений (заміжня) чи ні, і відомості про наявність дітей (є чи ні). Визначити прізвища одружених (заміжніх) людей, які мають дітей.</p>
10	<p>а) підраховує кількість слів у тексті, які починаються з голосної літери; б) виводить на екран всі слова, що мають непарну кількість приголосних літер; в) видаляє всі числа з тексту.</p> <p>Відома інформація про $n=10$ співробітників фірми: прізвище, ім'я, по батькові, адреса і дата надходження на роботу (місяць, рік). Надрукувати прізвище, ім'я, по батькові та адресу співробітників, які на сьогоднішній день пропрацювали в фірмі не менше трьох років. День місяця не враховувати (при збігу місяця надходження і місяця сьогоднішнього дня вважати, що пройшов повний рік).</p>
11	<p>а) замінює всі великі літери, що входять до тексту на відповідні малі; б) виводить на екран найдовше слово; в) видаляє всі слова, що містять непарну кількість приголосних літер.</p> <p>Відомі дані про $n=10$ учнів класу: прізвища, імена, по батькові, дати народження (рік, номер місяця і число). Визначити, чи є в класі учні, у</p>

№	Завдання
	яких сьогодні день народження, і якщо так, то надрукувати їх ім'я і прізвище.
12	<p>а) кількість слів, які містять однакову кількість голосних і приголосних літер;</p> <p>б) виводить на екран найдовше слово;</p> <p>в) видаляє з тексту всі слова-паліндроми.</p> <p>Відомі вік і стать кожного з $n=10$ чоловік. Знайти загальну масу чоловіків.</p>
13	<p>а) виводить всі символи, які розташовані після першого символу ":";</p> <p>б) підраховує кількість речень, що містять непарну кількість слів;</p> <p>в) видаляє з тексту всі слова, які розташовані після ком.</p> <p>Відомі ріст і стать кожного з $n=10$ чоловік. Знайти середній зріст чоловіків.</p>
14	<p>а) підраховує кількість слів у кожному реченні;</p> <p>б) виводить на екран найдовше речення;</p> <p>в) видаляє всі слова, передостання літера яких голосна.</p> <p>Відомі дані про вартість кожної з $n=10$ моделей автомобілів і про їх тип (легковий або вантажний). Знайти середню вартість легкових автомобілів.</p>
15	<p>а) інвертує рядок, подаючи його у зворотному вигляді;</p> <p>б) підраховує кількість чисел у тексті;</p> <p>в) видаляє всі слова, що починаються з голосних літер.</p> <p>Відомі дані про $n=10$ співробітників фірми (прізвище, зарплата і стать). визначити прізвище чоловіка, що має найбільшу зарплату (вважати, що такий є і він єдиний).</p>
16	<p>а) перевіряє, чи співпадає кількість відкритих і закритих лапок у введеному рядку (перевірити для круглих та квадратних дужок);</p> <p>б) виводить на екран найдовше слово;</p> <p>в) видаляє всі слова, остання літера яких голосна.</p> <p>Відомі дані про $n=10$ співробітників фірми (прізвище, зарплата і стать). визначити прізвища чоловіка і жінки, що мають найменшу зарплату (вважати, що такі є і вони єдині в своїй групі співробітників).</p>
17	<p>а) підраховує кількість слів у тексті, які починаються з голосної літери;</p> <p>б) виводить на екран всі слова, що мають непарну кількість приголосних літер;</p> <p>в) видаляє всі числа з тексту.</p> <p>Відомі дані про вартість кожного з $n=10$ найменувань товарів: число грн. і число копійок. Скласти програму, що порівнює вартість двох будь-яких найменувань товарів (визначає, який з товарів є дорожчим).</p>
18	<p>а) замінює всі маленькі літери, що входять до тексту на відповідні великі;</p> <p>б) підраховує кількість чисел у тексті;</p> <p>в) видаляє останнє число з тексту.</p> <p>Дано список країн і міст кожної країни. Потім дані назви міст. Для</p>

№	Завдання
	кожного міста вкажіть, в якій країні він знаходиться.
19	<p>а) підраховує кількість однакових слів, що входять до заданого тексту; б) виводить на екран кількість використаних символів; в) видаляє всі слова, які містять хоча б одну латинську літеру.</p> <p>Відомі дані про $n=10$ співробітників фірми (прізвище, зарплата і стать). визначити прізвище чоловіка, що має найбільшу зарплату (вважати, що такий є і він єдиний).</p>
20	<p>а) підраховує кількість цифр у тексті; б) виводить всі слова, що мають непарну кількість літер; в) міняє місцями останню і першу літери кожного слова.</p> <p>Відомі дані про вартість кожної з $n=10$ моделей автомобілів і про їх тип (легковий або вантажний). Знайти середню вартість легкових автомобілів.</p>
21	<p>а) підраховує кількість пробілів у тексті; б) виводить всі слова, що мають парну кількість літер; в) видаляє всі числа з тексту.</p> <p>Відомі вік і стать кожного з $n=10$ чоловік. Знайти загальну масу чоловіків.</p>
22	<p>а) підраховує кількість маленьких літер у тексті; б) виводить на екран слова, що мають найбільшу кількість літер; в) видаляє всі слова, що починаються з великої літери.</p> <p>Відомі дані про $n=10$ учнів класу: прізвища, імена, по батькові, дати народження (рік, номер місяця і число). Визначити, чи є в класі учні, у яких сьогодні день народження, і якщо так, то надрукувати їх ім'я і прізвище.</p>
23	<p>а) підраховує кількість слів у тексті, які починаються з приголосної літери; б) виводить на екран всі слова, що мають парну кількість приголосних літер; в) видаляє кожне третє слово.</p> <p>Відома інформація про $n=10$ співробітників фірми: прізвище, ім'я, по батькові, адреса і дата надходження на роботу (місяць, рік). Надрукувати прізвище, ім'я, по батькові та адресу співробітників, які на сьогоднішній день пропрацювали в фірмі не менше трьох років. День місяця не враховувати (при збігу місяця надходження і місяця сьогоднішнього дня вважати, що пройшов повний рік).</p>
24	<p>а) виводить всі символи, які розташовані після першого символу "!"; б) виводить на екран всі слова, що мають непарну кількість приголосних літер; в) видаляє всі символи з тексту крім цифр.</p> <p>Відомі прізвища $n=10$ осіб, їх сімейний стан: одружений (заміжня) чи ні, і відомості про наявність дітей (є чи ні). Визначити прізвища одружених (заміжніх) людей, які мають дітей.</p>
25	а) підраховує кількість слів, які мають парну довжину;

№	Завдання
	б) виводить на екран найдовше слово; в) видаляє текст, що розміщено в квадратних дужках.
	Задано прізвища всіх n=10 учнів класу та їх імена, по батькові, адреса та домашній номер телефону. Визначити та надрукувати прізвище, ім'я та адресу тих учнів у яких номер телефону закінчується цифрою 3.

Теоретичні відомості РЯДКИ І ОПЕРАЦІЇ НАД НИМИ

Python часто використовують для обробки текстів: пошуку в тексті, заміни окремих частин тексту і т.д. Для роботи з текстом в Python передбачений спеціальний строковий тип даних *str*.

Рядок – це складний тип даних, який представляє собою послідовність символів.

Рядки в мові програмування Python можуть полягати як в поодинокі, так і подвійні лапки. Однак, початок і кінець рядка повинні обрамлятися однаковим типом лапок.

```
>>> 'hello'
'hello'
>>> "Hello"
'Hello'
>>>
```

Існує спеціальна функція *len()*, що дозволяє виміряти довжину рядка. Ця функція визначає довжину рядка, яка передається їй як аргумент.

```
>>> help(len)
Help on built-in function len in module builtins:
len(obj, /)
    Return the number of items in a container.
>>> len('Привет!')
7
>>>
```

Також для рядків існують операції конкатенації (+) і дублювання (*).

```
>>> len('It is a long string')
19
>>> '!!!' + ' Hello World ' + '!!!'
'!!! Hello World !!!'
>>> '-' * 20
'-'
>>>
```

Якщо необхідно помістити різні види лапок в рядок, то зробити це можна кількома способами:

```
>>> "Hello's"
```

```
"Hello's"
>>> 'Hello\s'
"Hello's"
>>>
```

Перший – взяти в лапки різних типів, щоб Python зрозумів, де закінчується рядок.

Другий – використовувати спеціальні символи (керуючі *escape-последовності*), які записуються, як два символи, але Python бачить їх як один:

```
>>> len("\")
1
>>>
```

Спеціальні символи в роботі з рядками:

- \ n – перехід на новий рядок
- \ t – знак табуляції
- \\ – похила риса вліво
- \ ' – символ одиночної лапки
- \ " – символ подвійних лапок

У послідовності важливий порядок символів, у кожного символу в рядку є унікальний порядковий номер – *індекс*. Можна звертатися до конкретного символу в рядку і витягувати його з допомогою оператора індексування, який представляє собою квадратні дужки з номером символу в них.

```
>>> 'morning, afternoon, night'[1]
'o'
>>> tday = 'morning, afternoon, night'
>>> tday[4]
'i'
>>>
```

У прикладі, вираз *'morning, afternoon, night'[1]* вилучає другий символ. Нагадаємо, що індексація починається з нуля. Також дозволено вилучати символи, починаючи відлік з кінця. У цьому випадку відлік починається з -1 (останній символ).

```
>>> tday_ru = 'ранок, день, ніч'
>>> tday_ru[0]
'р'
>>> tday_ru[-1]
'ч'
>>> tday_ru[-3]
'н'
>>>
```

Зручніше працювати не з самими рядками, а зі змінними, які на них посилаються. Результат виконання виразу індексування можна привласнити іншій змінній.

```
>>> a = "very big string"
>>> a[6]
'i'
>>> b = a[0]
>>> b
'v'
>>>
```

Можна витягати з рядка не один символ, а кілька, тобто отримувати зріз (підрядок). Оператор вилучення зрізу з рядка виглядає так: $[X: Y]$. X – це індекс початку зрізу, а Y – його закінчення; причому символ з номером Y в зріз вже не входить. Якщо відсутній перший індекс, то зріз береться від початку до другого індексу; при відсутності другого індексу, зріз береться від першого індексу до кінця рядка.

```
>>> tday = 'morning, afternoon, night'
>>> tday[0:7]
'morning'
>>> tday[9:-7]
'afternoon'
>>> tday[-5:]
'night'
>>>
```

Крім того, можна витягати символи не підряд, а через певну кількість символів. У такому випадку оператор індексування виглядає так: $[X: Y: Z]$; Z – це крок, через який здійснюється вибір елементів.

```
>>> str4 = "Full Ball Fill Pack Ring"
>>> str4[::5]
'FBFPR'
>>> str4[0:15:2]
'Fl alFl '
>>>
```

Таблиця 9.1. Вбудовані функції та методи рядків

Функція або метод	Призначення
$S = \text{'str'}$; $S = \text{"str"}$; $S = \text{'\"str\"'}$; $S = \text{'\"\"str\"\"'}$	Літерали рядків
$S = \text{"s\np\ta\nbbb"}$	Екрановані послідовності
$S = \text{r"C:\temp\new"}$	Неформатовані рядки (пригнічують екранування)
$S = \text{b"byte"}$	Рядок байтів
$S1 + S2$	Конкатенація (додавання рядків)
$S1 * 3$	Повторення рядка
$S[i]$	Звернення за індексом
$S[i:j:step]$	Витяг зрізу

Функція або метод	Призначення
len(S)	Довжина рядка
S.find(str, [start],[end])	Пошук підрядка в рядку. Повертає номер першого входження або -1
S.rfind(str, [start],[end])	Пошук підрядка в рядку. Повертає номер останнього входження або -1
S.index(str, [start],[end])	Пошук підрядка в рядку. Повертає номер першого входження або викликає ValueError
S.rindex(str, [start],[end])	Пошук підрядка в рядку. Повертає номер останнього входження або викликає ValueError
S.replace(шаблон, замена)	Заміна шаблону
S.split(символ)	Розбиття рядка по разделителю
S.isdigit()	Чи складається рядок з цифр
S.isalpha()	Чи складається рядок з літер
S.isalnum()	Чи складається рядок з цифр або букв
S.islower()	Чи складається рядок із символів в нижньому регістрі
S.isupper()	Чи складається рядок із символів у верхньому регістрі
S.isspace()	Чи складається рядок з символів, що не відображаються (пробіл, символ перекладу сторінки ('\f'), "новий рядок" ('\n'), "переклад каретки" ('\r'), "горизонтальна табуляція" ('\t') і "вертикальна табуляція" ('\v'))
S.istitle()	Чи починаються слова в рядку з великої літери
S.upper()	Перетворення рядка до верхнього регістру
S.lower()	Перетворення рядка до нижнього регістру
S.startswith(str)	Чи починається рядок S з шаблону str
S.endswith(str)	Чи закінчується рядок S шаблоном str
S.join(список)	Збірка рядка зі списку з роздільником S
ord(символ)	Символ в його код ASCII
chr(число)	Код ASCII в символ
S.capitalize()	Перекладає перший символ рядка в верхній регістр, а всі інші в нижній
S.center(width, [fill])	Повертає відцентрований рядок, по краях якого стоїть символ fill (пробіл за замовчуванням)
S.count(str, [start],[end])	Повертає кількість непересічних входжень підрядка в діапазоні [початок, кінець] (0 і довжина рядка за замовчуванням)
S.expandtabs([tabsize])	Повертає копію рядка, в якій всі символи табуляції замінюються одним або декількома пропусками, в залежності від поточного стовпця. Якщо TabSize не вказано, розмір табуляції вважається рівним 8 пробілам
S.lstrip([chars])	Видалення символів пробілів на початку рядка

Функція або метод	Призначення
S.rstrip ([chars])	Видалення символів пробілів в кінці рядка
S.strip ([chars])	Видалення символів пробілів на початку і в кінці рядка
S.partition (шаблон)	Повертає кортеж, що містить частину перед першим шаблоном, сам шаблон, і частину після шаблону. Якщо шаблон не знайдений, повертається кортеж, що містить сам рядок, а потім два порожніх рядки
S.rpartition (sep)	Повертає кортеж, що містить частину перед останнім шаблоном, сам шаблон, і частину після шаблону. Якщо шаблон не знайдений, повертається кортеж, що містить два порожні рядки, а потім сам рядок
S.swapcase ()	Перекладає символи нижнього регістра в верхній, а верхнього - в нижній
S.title ()	Першу букву кожного слова переводить в верхній регістр, а всі інші в нижній
S.zfill (width)	Робить довжину рядка не меншою width, в разі потреби заповнюючи перші символи нулями
S.ljust (width, fillchar=" ")	Робить довжину рядка не меншою width, в разі потреби заповнюючи останні символи символом fillchar
S.rjust (width, fillchar=" ")	Робить довжину рядка не меншою width, в разі потреби заповнюючи перші символи символом fillchar
S.format (*args, **kwargs)	форматування рядка

Приклад 9.1.

З клавіатури вводиться текстовий рядок.

- а) підрахувати кількість слів, які мають непарну довжину;
- б) вивести на екран найдовше слово;
- в) видаляє всі слова, що починаються з малої літери.

```
st = input ('Введіть текст:')

lst=st.split(' ')

# підрахувати кількість слів, які мають непарну довжину
count=0
for i in range(len(lst)):
    if len(lst[i])%2!=0:
        count+=1
print('Кількість слів, які мають непарну довжину =',count)

# вивести на екран найдовше слово
maxi=lst[0]
for i in range(1,len(lst)):
    if len(lst[i])>len(maxi):
```



```

    maxi=lst[i]
print('Найдовше слово:',maxi)

# видалити всі слова, що починаються з малої літери
for i in range(len(lst)-1,-1,-1):
    if not lst[i].istitle():
        del lst[i]
st=' '.join(lst)
print(st)

```

КОРТЕЖІ

Кортеж (tuple) умовно можна назвати незмінним «списком», тому що до нього застосовні багато спискові функції, крім зміни. Кортежі використовуються, коли ми хочемо бути впевнені, що елементи структури даних не будуть змінені в процесі роботи програми.

Деякі операції над кортежами:

```

>>> () # Створення порожнього кортежу
()
>>> (4) # це не кортеж, а цілочисельний об'єкт
4
>>> (4,) # кортеж, що складається з одного елемента
(4,)
>>> B = ('1', 2, '4') # створюємо кортеж
>>> b
('1', 2, '4')
>>> Len(b) # визначаємо довжину кортежу
3
>>> T = tuple(range(10)) # створення кортежу з допомогою функції range()
>>> T + b # злиття кортежів
(0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, '1', 2, '4')
>>> R = tuple([1,5,6,7,8, '1']) # кортеж зі списку
>>> r
(1, 5, 6, 7, 8, '1')
>>>

```

За допомогою кортежів можна присвоювати значення одночасно двом змінним:

```

>>> (x,y)=(10,5)
>>> x
10
>>> y
5
>>> x, y = 1,3 # можна прибирати круглі дужки
>>> x
1

```

```
>>> y
3
>>>
```

Поміняти місцями вміст двох змінних:

```
>>> x,y=y,x
>>> x
3
>>> y
1
>>>
```

Можна змінити, наприклад, список, що входить в кортеж:

```
>>> t=(1,[1,3],'3')
>>> t[1]
[1, 3]
>>> t[1][0]='1'
>>> t
(1, ['1', 3], '3')
>>>
```

СЛОВНИКИ

Одним зі складних типів даних (поряд з рядками і списками) в мові програмування Python є словники (dict). **Словник** – це змінний (як список) неупорядкований (на відміну від рядків і списків) набір пар "ключ: значення".

Щоб уявлення про словнику стало більш зрозумілим, можна провести аналогію зі звичайним словником, наприклад, англо-російським. На кожне англійське слово в такому словнику є російське слово-переклад: cat – кішка, dog – собака, table – стіл і т.д. Якщо англо-російський словник описувати за допомогою Python, то англійські слова будуть ключами, а російські – їх значеннями:

```
{'Cat': 'кішка', 'dog': 'собака', 'bird': 'птах', 'mouse': 'миша'}
```

За допомогою фігурних дужок визначається словник.

Синтаксис словника на Python можна описати такою схемою:

Якщо створити словник в інтерпретаторі Python, то після натискання Enter можна спостерігати, що послідовність виведення пар "ключ: значення" не збігається з тим, як було введено:

```
>>> {'Cat': 'кішка', 'dog': 'собака', 'bird': 'птах', 'mouse': 'миша'}
{'Bird': 'птах', 'mouse': 'миша', 'dog': 'собака', 'cat': 'кішка'}
>>>
```

У словнику абсолютно не важливий порядок пар, і інтерпретатор виводить їх у випадковому порядку. У словнику доступ до значень здійснюється за ключам, які полягають в квадратні дужки (по аналогії з індексами рядків і списків).

```
>>> dic = {'cat': 'кішка', 'dog': 'собака', 'bird': 'птаха', 'mouse': 'миша'}
>>> dic['cat']
'кішка'
>>> dic['bird']
'птаха'
>>>
```

Словники, як і списки, є змінним типом даних: можна змінювати, додавати і видаляти елементи (пари "ключ: значення"). Спочатку словник можна створити порожнім (наприклад, `d = {}`) і лише потім заповнити його елементами. Додавання і зміна має однаковий синтаксис: словник [ключ] = значення. Ключ може бути як вже існуючим (тоді відбувається зміна значення), так і новим (відбувається додавання елемента словника). Видалення елемента словника здійснюється за допомогою функції `del` ().

```
>>> dic = {'cat': 'кішка', 'dog': 'собака', 'bird': 'птаха', 'mouse': 'миша'}
>>> dic['elephant'] = 'бегемот'
>>> dic['fox'] = 'лис'
>>> dic
{'fox': 'лис', 'dog': 'собака', 'cat': 'кішка', 'elephant': 'бегемот', 'mouse': 'миша',
'bird': 'птаха'}
>>> dic['elephant'] = 'слон'
>>> del(dic['bird'])
>>> dic
{'fox': 'лис', 'dog': 'собака', 'cat': 'кішка', 'elephant': 'слон', 'mouse': 'миша'}
>>>
```

Тип даних ключів і значень словників не обов'язково повинні бути рядками.

Значення словників можуть бути більш складними (містити структури даних, наприклад, інші словники або списки).

```
>>> d = {1:'one',2:'two',3:'three'}
>>> d
{1: 'one', 2: 'two', 3: 'three'}
>>> d = {10:[3,2,8], 100:[1,10,5], 1000:[23,1,5]}
>>> d
{1000: [23, 1, 5], 10: [3, 2, 8], 100: [1, 10, 5]}
>>> d = {1.1:2, 1.2:0, 1.3:8}
>>> d
{1.3: 8, 1.2: 0, 1.1: 2}
>>> d = {1.1:2, 10:'apple', 'box':100}
>>> d
{'box': 100, 10: 'apple', 1.1: 2}
>>>
```

Словники – це широко використовуваний тип даних мови Python. Для роботи з ними існує ряд вбудованих функцій.

Методи словників

dict.clear() – очищає словник.

dict.copy() – повертає копію словника.

classmethod dict.fromkeys(seq [, value]) – створює словник з ключами з seq і значенням value (за замовчуванням None).

dict.get(key[, default]) – повертає значення ключа, але якщо його немає, не кидає виняток, а повертає default (за замовчуванням None).

dict.items() – повертає пари (ключ, значення).

dict.keys() – повертає ключі в словнику.

dict.pop(key [, default]) – видаляє ключ і повертає значення. Якщо ключа немає, повертає default (за замовчуванням кидає виняток).

dict.popitem() – видаляє і повертає пару (ключ, значення). Якщо словник порожній, кидає виняток KeyError. Словники не впорядковані!

dict.setdefault(key [, default]) – повертає значення ключа, але якщо його немає, не кидає виняток, а створює ключ з значенням default (за замовчуванням None).

dict.update([other]) – оновлює словник, додаючи пари (ключ, значення) з other. Існуючі ключі перезаписувати. Повертає None.

dict.values() – повертає значення в словнику.

Приклад 9.2.

Відомі прізвища n=5 осіб, їх сімейний стан: одружений (заміжня) чи ні, і відомості про наявність дітей (є чи ні). Визначити прізвища одружених (заміжніх) людей, які мають дітей.

```
dictionary={'Kozachenko':{'marital_status':'married', 'having_children':'Yes'},
            'Kravchenko':{'marital_status':'unmarried', 'having_children':'Yes'},
            'Orlenko':{'marital_status':'married', 'having_children':'No'},
            'Marchenko':{'marital_status':'married', 'having_children':'Yes'},
            'Gurchenko':{'marital_status':'unmarried', 'having_children':'No'}
            }
print(dictionary)

for i in dictionary:
    if dictionary[i]['marital_status']=='married' and
dictionary[i]['having_children']=='Yes':
        print(i)
```

Контрольні запитання:

1. Що таке рядок?
2. Наведіть приклади використання функцій обробки символів.
3. Які функції існують для введення і виведення символів?
4. Як отримати довжину рядка?
5. Що таке кортеж?
6. Що таке словник?

Комп'ютерний практикум №10. Функції. Модулі

Мета роботи: Дослідити принципи побудови функцій користувача, основні складові функцій, оголошення та опис функцій.

Завдання Розробити програму для реалізації індивідуального завдання. До всіх функцій додати документаційні рядки.

Варіанти завдань:

№	Завдання
1	<p>Написати функцію, яка виводить на екран суцільний прямокутник, створений із заданих символів С (наприклад, '#'), сторони прямокутника визначаються змінними W та H. Наприклад, якщо C='*', W=5, H=5, то функція виведе показане зображення.</p> <pre>***** ***** ***** ***** *****</pre> <p>Ввести двовимірний масив, у якому числа 0 і 1 розміщені випадковим чином, а число стовпців не збігається із числом рядків. Визначити функцію ініціалізації масиву й функцію виведення на екран. Порахувати скільки сусідніх елементів, рівних 1, є у елемента (2;2).</p>
2	<p>Функція отримує час у вигляді трьох цілих аргументів (години, хвилини, секунди) і повертає кількість секунд з моменту, коли на годиннику було 0 годин. Використайте цю функцію для підрахунку часу в секундах між двома моментами часу.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю таким чином, щоб на головній діагоналі були розташовані числа від N до 1, під головною діагоналлю нулі, а над головною діагоналлю по рядках числа в порядку зростання від заданого. Оформити заповнення масиву у вигляді окремої функції ініціалізації. Вивести отриману матрицю на екран за допомогою функції.</p>
3	<p>Напишіть функцію, яка виводить ціле число між 1 та 32767 і друкує це число як послідовність цифр, між якими стоять два пробіли. Наприклад, ціле число 4562 повинно бути надруковане так: 4 5 6 2.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю за наступним правилом: елементи головної діагоналі рівні 1, нижче головної діагоналі – 0, а вище – сумі індексів. Оформити заповнення масиву у вигляді окремої функції ініціалізації. Виведіть матрицю на екран (функція).</p>
4	<p>Ціле число називається досконалим (рос. совершенным), якщо сума його дільників, включаючи 1 (але не саме число), дорівнює цьому числу. Наприклад, число $6 = 1+2+3$ є досконалим. Напишіть програму perfect, яка визначає, чи є число досконалим. Використайте цю функцію у програмі, яка знаходить і друкує усі досконалі числа з діапазону від 1 до 1000.</p> <p>Написати функцію транспонування квадратної матриці (тобто повороту вихідної матриці на 90°). З її допомогою визначити чи є задана матриця</p>

№	Завдання																
	симетричної (транспонована матриця дорівнює вихідній).																
5	<p>Ціле число називається простим, якщо воно ділиться на 1 і на самого себе. Наприклад, числа 2,3,5 і 7 є простими, а 2,6,8 і 9 – ні. Напишіть функцію, яка визначає, чи є число простим. Використайте цю функцію у програмі, яка знаходить і друкує усі прості числа у діапазоні від 1 до 10000.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами (функція). Написати функцію транспонування матриці (повороту на 90°). Написати функцію додавання матриць. Скласти вихідну матрицю й транспоновану. Вивести матриці на екран (функція).</p>																
6	<p>Напишіть функцію, що отримує ціле значення і повертає число з оберненим порядком цифр. Наприклад, для 7631 функція повинна повернути 1367.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами (функція). Написати функцію для видалення одного рядка. Після видалення рядка останній рядок матриці повинен бути заповнено нулями. Вивести вихідну й отриману матриці на екран (функція).</p>																
7	<p>Напишіть функцію, яка вводить бали, зароблені студентом, а повертає оцінку за шкалою ECTS:</p> <table><tr><td>Сума балів</td><td>95-100</td><td>85-94</td><td>75-84</td><td>65-74</td><td>64-60</td><td>30-60</td><td>0-30</td></tr><tr><td>Оцінка ECTS</td><td>A</td><td>B</td><td>C</td><td>D</td><td>E</td><td>FX</td><td>F</td></tr></table> <p>Написати функцію для обчислення суми елементів квадратної матриці, які розташовані нижче головної діагоналі. З її допомогою знайти максимальне значення такої суми (функція) в N матрицях випадкових чисел (функція).</p>	Сума балів	95-100	85-94	75-84	65-74	64-60	30-60	0-30	Оцінка ECTS	A	B	C	D	E	FX	F
Сума балів	95-100	85-94	75-84	65-74	64-60	30-60	0-30										
Оцінка ECTS	A	B	C	D	E	FX	F										
8	<p>Напишіть функцію distance, яка обраховує відстань між двома точками з координатами (x1, y1) і (x2, y2). Усі числа і повернене значення повинні бути дійсними. Використайте цю функцію у програмі, яка обчислює площу трикутника за формулою Герона.</p> <p>Заповнити двовимірний масив випадковими цілими числами (функція). Знайти найбільший (функція) і найменший (функція) елементи масиву й, чергуючи, заповнити ними одновимірний масив заданої розмірності. Вивести вихідний (функція) і одновимірний (функція) масиви на екран.</p>																
9	<p>Напишіть програму, яка допоможе школяру вивчити таблицю множення. Згенеруйте два додатних однорозрядних числа (окрема функція). Програма виводить, наприклад, питання: "Скільки буде 5 на 6?". Школяр повинен відповісти. Якщо відповідь правильна, програма друкує "Молодець! Дуже добре!" і після цього задаю наступне питання на множення. Якщо відповідь неправильна, програма друкує: "Невірно! Спробуйте знову ...", до тих пір, поки відповідь не буде правильною. Розроблювана функція повинна отримувати три числа: два множники та число-віповідь школяра, і друкувати потрібну фразу.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими цілими числами (функція). Знайти для кожного рядка число елементів, кратних 5 (функція), записати інформацію в одновимірний масив і знайти</p>																

№	Завдання
	найбільший з отриманих результатів. Вивести вихідний (функція) і одновимірний (функція) масиви на екран.
10	<p>Напишіть функцію <code>multiply</code> для двох цілих, яка визначатиме, чи кратне друге число першому. Функція повинна отримувати два цілих аргументи і повертати 1 (<code>true</code>), якщо друге число кратне першому, і 0 (<code>false</code>) в іншому випадку. Використайте цю функцію у програмі, яка вводить серію пар цілих чисел.</p> <p>Заповнити двовимірний масив випадковими цілими числами (функція). Знайти найбільший (функція) і найменший (функція) елементи масиву й, чергуючи, заповнити ними одновимірний масив заданої розмірності. Вивести вихідний (функція) і одновимірний (функція) масиви на екран.</p>
11	<p>Напишіть програму, яка грає у гру "Вгадай число" наступним чином: ваша програма "задумує" число (випадкове число у діапазоні від 1 до 1000), яке треба вгадати. Далі програма друкує:</p> <p><i>У мене є число між 1 та 1000. Відгадайте і введіть ваше число...</i></p> <p>Далі гравець вводить перше число. Програма відповідає однією з фраз:</p> <p><i>Чудово! Ви вгадали число! Будете грати далі?</i></p> <p><i>Занадто мале. Спробуйте ще раз.</i></p> <p><i>Занадто велике. Спробуйте ще раз.</i></p> <p>При реалізації гри необхідно написати функцію, яка приймає два числа: "задумане" і відповідь гравця, а після аналізу друкувати одну з фраз.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами з діапазону від -50 до 50 (функція). Сформувати одновимірний масив шляхом ділення додатних елементів матриці на число k. Вивести вихідний (функція) і отриманий (функція) масиви на екран.</p>
12	<p>Написати функцію, яка виводить на екран трикутник, створений із заданих символів C (наприклад, '#'), основа трикутника визначається змінною W. Наприклад, якщо $C='*'$, $W=5$, то функція виведе показане зображення.</p> <pre>***** **** *** ** *</pre> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами (функція). Знайти суму елементів першого стовпця без одного останнього елемента, суму елементів другого стовпця без двох останніх, суму елементів третього стовпця без трьох останніх і т.д. Останній стовпець не обробляється. Серед знайдених сум знайти максимальну (функція).</p>
13	<p>Напишіть програму, яка буде використовувати функцію, що обчислює скалярний добуток двох векторів дійсних чисел, що мають однакову розмірність.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами (функція). Знайти мінімальний з неповторюваних елементів матриці. Вивести матрицю</p>

№	Завдання
	(функція) і мінімальний елемент на екран.
14	<p>Розробити функцію, яка змінює значення двох заданих дійсних змінних. Перша змінна повинна отримати значення суми початкових даних, а друга – значення їх різниці.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами (функція). Написати функцію для пошуку мінімального елемента в зазначеному рядку. Зрушити елементи цього рядка циклічно вліво на кількість елементів, рівну мінімальному елементу рядка. Вивести вихідну й отриману матриці на екран (функція).</p>
15	<p>Напишіть програму, яка вводить довільні натуральні числа і визначає, чи є введене число паліндромом. Для визначення, чи є число паліндромом, написати окрему функцію, яка приймає число і повертає true або false. Число називається поліндомом, якщо воно сліва направо і справа наліво читається однаково. Наприклад, числа 232, 7667 і 34543 є поліндрами, а числа 123 і 45 – ні.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими цілими числами (функція). Знайти для кожного рядка число елементів, кратних 5 (функція), записати інформацію в одновимірний масив і знайти найбільший з отриманих результатів. Вивести вихідний (функція) і одновимірний (функція) масиви на екран.</p>
16	<p>Напишіть програму, яка отримує рядок і виводить його посимвольно, вставляючи між символами знаки підкреслювання.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами від -10 до 10 (функція). Для даного двовимірного масиву обчислити й запам'ятати в іншому двовимірному масиві суму (функція) і число додатних елементів (функція) кожного стовпця вихідного двовимірного масиву. Вивести вихідний і отриманий масиви на екран (функція).</p>
17	<p>Введіть з клавіатури 6 чисел і визначте їх середнє арифметичне.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами (функція). Написати програму побудови одновимірного масиву, елементи якого рівні різниці найбільшого (функція) і найменшого (функція) елементів рядків. Вивести вихідний (функція) і одновимірні (функція) масиви на екран.</p>
18	<p>Написати програму, яка обчислює суму і середнє арифметичне послідовності додатних чисел, які вводяться з клавіатури.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами (функція). Написати програму побудови одновимірних масивів, елементи яких рівні а) сумах елементів рядків (функція); б) добуткам елементів рядків (функція). Вивести вихідний (функція) і одновимірні (функція) масиви на екран.</p>
19	<p>Написати програму, яка генерує десять випадкових чисел в діапазоні від 1 до 10, виводить ці числа на екран і обчислює їх середнє арифметичне.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами від -20 до 20 (функція). Обчислити суму елементів, що перебувають вище поточного рядка, але нижче головної діагоналі (функція). Записати подібні суми в</p>

№	Завдання
	одновимірний масив $s[k]$ (k - номер поточного рядка). Знайти найменшу із цих сум (функція). Вивести вихідний (функція) і одновимірний (функція) масиви на екран.
20	<p>Написати програму, яка вводить з клавіатури послідовність з п'яти дробових чисел і після введення кожного числа виводить середнє арифметичне одержаної частини послідовності.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами з діапазону від -10 до 10 (функція). Обчислити суму елементів, що перебувають нижче поточного рядка, але вище головної діагоналі (функція). Записати подібні суми в одновимірний масив $s[k]$ (k – номер поточного рядка). Знайти найбільшу із цих сум (функція). Вивести вихідний (функція) і одновимірний (функція) масиви на екран.</p>
21	<p>У масиві всі елементи, які стоять після непарних, замінити на 0. Приклад: з масиву $A[5]$: 1 3 4 5 6 повинен вийти масив 1 0 4 5 0.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами з діапазону від -10 до 10 (функція). Записати всі додатні елементи двовимірного масиву в одновимірний масив $arrP$, а від'ємні – в одновимірний масив $arrN$. Вивести вихідний (функція) і отриманий (функція) масиви на екран.</p>
22	<p>У масиві всі парні елементи обнулити. Приклад: з масиву $A[5]$: 1 3 4 5 6 повинен вийти масив 1 3 0 5 0.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами (функція). Знайти середнє арифметичне найбільшого (функція) і найменшого (функція) її елементів. Замінити отриманим середнім арифметичним всі елементи заданого рядка. Вивести на екран вихідний і отриманий масиви (функція).</p>
23	<p>У масиві всі елементи, які стоять після мінімального, замінити на 0. Приклад: з масиву $A[5]$: 3 2 1 5 6 повинен вийти масив 3 2 1 0 0.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами (функція). Визначити скільки елементів матриці більше будь-якого елемента на головній діагоналі. Вивести на екран масив (функція). і елементи, що задовольняють заданій умові.</p>
24	<p>У масиві всі непарні елементи, які стоять після максимального, замінити на 0. Приклад: з масиву $A[5]$: 3 7 1 5 4 повинен вийти масив 3 7 0 0 4.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами (функція). Знайти середнє арифметичне головної діагоналі (функція) і кількість елементів у першому рядку, менших цього середнього арифметичного.</p>
25	<p>Обчислити добуток елементів масиву $B[1..10]$ з непарними коефіцієнтами.</p> <p>Заповнити квадратну матрицю випадковими числами (функція). Знайти середнє арифметичне першого стовпця (функція) і кількість елементів матриці, що перевищують середнє арифметичне першого стовпця.</p>

Теоретичні відомості ФУНКЦІЇ

Функція в Python є основою при написанні програм. До сих пір ми використовували вбудовані функції і функції з модулів, які входять в комплект його постачання. Але міць структурних мов програмування полягає в тому, що ми можемо створювати свої власні функції, причому робиться це досить просто. У структурному програмуванні функція являє собою іменовану послідовність виразів, що виконують необхідну операцію.

Розглянемо функцію з ім'ям **abs ()**, вона приймає на вхід один аргумент – об'єкт числового типу і повертає абсолютне значення для цього об'єкта.

Приклад виклику функції **abs ()** з аргументом -9 має вигляд:

```
>>> abs (-9)
9
>>> d = 1
>>> n = 3
>>> abs (d - n)
2
>>> abs (-9) + abs (5.6)
14.6
```

Результат виклику функції можна присвоїти змінній, використовувати його в якості операндів математичних виразів, тобто складати більш складні вирази.

pow(x, y) повертає значення x в степені y . Еквівалентно запису $x^{**}y$.

```
>>> pow(4,5)
1024
```

round(number) повертає число з плаваючою точкою, округлене до 0 цифр після коми (за замовчуванням). Може бути викликана з двома аргументами:

round (number [, ndigits]), де **ndigits** - число знаків після коми.

```
>>> round(4.56666)
5
>>> round(4.56666, 3)
4.567
>>>
```

Крім складання складних математичних виразів Python дозволяє передавати результати виконання функцій в якості аргументів інших функцій без використання додаткових змінних:

```
pow (abs (-2), round(4.3))
      1      3
      ───  ───
      2      4
      ───  ───
      5
```

На малюнку представлений приклад виклику і порядок обчислення виразів. У цьому прикладі на місці числових об'єктів (-2, 4.3) можуть перебувати виклики функцій або їх комбінації, тому вони теж обчислюються.

Функція **int ()** повертає цілочисельний об'єкт, побудований з числа або рядка, або 0, якщо аргументи не передані.

Функція **float ()** повертає число з плаваючою точкою, побудоване з числа або рядка.

```
>>> int(5.6)
5
>>> int()
0
>>> float(5)
5.0
>>> float()
0.0
>>>
```

Функція в Python – об'єкт, який приймає аргументи і повертає значення. Оголошення функції описує її прототип (іноді кажуть "сигнатура"). Зазвичай функція визначається за допомогою інструкції **def**, що має такий синтаксис:

def ІМ'Я_ФУНКЦІЇ(СПИСОК_ПАРАМЕТРІВ):
ПОСЛІДОВНІСТЬ_ВИРАЗІВ

Правила вибору імен функцій повністю аналогічні правилам вибору імен змінних. *Список параметрів* визначає набір значень, які можуть бути передані функції в якості вихідних даних – параметри перераховуються через кому. Перший рядок визначення зазвичай називається заголовком функції, позначених ключовим словом **def** (від англ. «Define» – «визначити»). Заголовок функції в Python завершується двокрапкою. Після нього може слідувати будь-яка кількість виразів, але вони повинні бути записані зі зміщенням щодо початку рядка.

```
>>> def printAnything(object):
...     print (object)
>>> printAnything("Some string")
Some string
>>> number = 15
>>> printAnything(number)
15
```

У перших двох рядках прикладу ми визначили функцію PrintAnything (), яка друкує об'єкт, переданий як параметр. Ми можемо передати цю функцію рядок або число, що ми і спробували зробити в четвертому і сьомому рядках прикладу.

ПАРАМЕТРИ І АРГУМЕНТИ ФУНКЦІЙ

Часто функція використовується для обробки даних, отриманих із зовнішнього для неї середовища (з основної програми). Дані передаються функції при її виклику в дужках і називаються **аргументами**. Однак, щоб функція могла "взяти" передані їй дані, необхідно при її створенні описати **параметри** (в дужках після імені функції), що представляють собою змінні.

Параметрами функції називають список змінних, яким присвоюються при виклику цієї функції значення, що передаються. А самі передані значення називають **аргументами**. У своєму тілі функція оперує параметрами, але не аргументами.

Коли функція викликається, конкретні аргументи підставляються замість параметрів-змінних. У більшості випадків кількість аргументів і параметрів має збігатися (хоча можна запрограмувати змінну кількість прийнятих аргументів). В якості аргументів можуть виступати як безпосередньо значення, так і змінні, що посилаються на них.

```
>>> def printAnything(object):
...     print object
>>> printAnything("Some string")
Some string
>>> number = 15
>>> printAnything(number)
15
```

Тут змінна *object* є параметром, а рядок *"Some string"* і змінна *number* - аргументами. Таким чином, правильно буде сказати «передати аргумент» або «передати значення як параметр», але не «передати функції параметр».

Локальні і глобальні змінні

Якщо записати в IDLE наведену нижче функцію, і потім спробувати вивести значення змінних, то виявиться, що деяких з них чомусь не існує:

```
>>> def mathem(a,b):
a = a/2
b = b+10
print(a+b)
>>> num1 = 100
>>> num2 = 12
>>> mathem(num1,num2)
72.0
>>> num1
100
>>> num2
12
>>> a
Traceback (most recent call last):
  File "<pyshell#10>", line 1, in <module>
    a
NameError: name 'a' is not defined
>>> b
Traceback (most recent call last):
  File "<pyshell#11>", line 1, in <module>
    b
NameError: name 'b' is not defined
```

Змінні *num1* і *num2* не змінили своїх початкових значень. У функцію передаються копії значень. Колишні значення з основної гілки програми залишилися як і раніше пов'язані з їх змінними.

А ось змінних *a* і *b* виявляється немає (помилка "name 'b' is not defined" перекладається як "змінна *b* не визначена"). Ці змінні існують лише в момент виконання функції і називаються **локальними**. На противагу їм, змінні *num1* і *num2* видно не тільки в зовнішній гілці, але і всередині функції:

```
>>> def mathem2():
...     print(num1+num2)
>>> mathem2()
112
```

Змінні, визначені в основній гілці програми, є **глобальними**.

Функції, які повертають результат

Неважко уявити собі ситуацію, коли результати роботи функції можуть знадобитися для подальшої роботи програми. Але після завершення роботи функції всі змінні, які були ініційовані в її тілі, знищуються, тому що вони є локальними. Тому при необхідності **повернути результат роботи функції** в підпрограму, з якої вона викликала, для його подальшої обробки застосовується команда *return*. Виглядає це приблизно так:

```
>>> def getSum(x,y):
...     z = x + y
...     return z
>>> print getSum(1,3)
4
```

Отже, значення, що повертається функцією, сприймається інтерпретатором, як результат виразу, що викликає цю функцію.

У Python функції здатні повертати кілька значень одночасно. Для прикладу візьмемо функцію обчислення коренів квадратного рівняння:

```
>>> def PrintRoots(a, b, c):
...     D = b**2 - 4 * a * c
...     import math
...     x1 = (-b + math.sqrt(D)) / 2 * a
...     x2 = (-b - math.sqrt(D)) / 2 * a
...     return x1, x2
>>> print PrintRoots(1.0, 0, -1.0)
(1.0, -1.0)
```

Крім того, результати виконання функції можна привласнювати відразу декільком змінним:

```
>>> x1, x2 = PrintRoots(1.0, 0, -1.0)
>>> print "x1 =", x1, "\nx2 =", x2
x1 = 1.0
x2 = -1.0
```

Функція може бути будь-якої складності і повертати будь-які об'єкти (списки, кортежі, і навіть функції):

```
>>> def newfunc(n):
...     def myfunc(x):
...         return x + n
...     return myfunc
>>> new = newfunc(100) # new - це функція
>>> new(200)
300
```

Приклад 10.1.

Функції введення й виведення елементів матриці

Нехай значення елементів квадратної матриці вводяться за допомогою окремої функції `enter`. Необхідно замінити всі від'ємні значення елементів їхніми модулями й вивести отриманий масив за допомогою функції `display`.

```
import random

n=int(input('введіть n='))
a=int(input('введіть a='))
b=int(input('введіть b='))

def enter (k):
    lst=[]
    for i in range(k):
        lst.append(random.randint(a,b))
    return lst

def display (lst):
    for i in range(len(lst)):
        print(lst[i], end=' ')
    print()

mas=enter (n)
display(mas)
for i in range(len(mas)):
    if mas[i]<0:
        mas[i]=abs(mas[i])

display(mas)
```

РЯДКИ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Для опису роботи функцій використовують документацію. В Python документація для функції може бути викликана за допомогою функції `help ()`, на вхід якої передається ім'я функції:

```
>>> help(abs)
```

Help on built-in function abs in module builtins:

abs(x, /)

Return the absolute value of the argument.

>>>

Напишіть власну функцію, яка нічого не буде робити (в тілі функції для цього вказується слово `pass`), але яка виведе інформацію, що вона нічого не робить.

В окремому файлі наберіть і запустіть:

```
def my_function():
    """Не робимо нічого, але документуємо.
    Ця функція нічого не робить.
    """
    pass
help(my_function)
```

В `"""` потрібні подвійні лапки в тілі функції поміщається інформація, яку виводить на екран функція `help()`.

МОДУЛІ У PYTHON

Наприклад, ви написали кілька корисних функцій, які часто використовуєте в своїх програмах. Щоб до них швидко звертатися, зручно всі ці функції помістити в окремий файл і завантажувати їх звідти. В Python такі файли з набором функцій називаються *модулями*. Для того щоб скористатися функціями, які знаходяться в цьому модулі, його необхідно імпортувати за допомогою команди ***import***:

```
>>> import math
>>>
```

Ми завантажили в пам'ять стандартний модуль ***math*** (містить набір математичних функцій), тепер можна звертатися до функцій всередині цього модуля.

Сила Python у величезній кількості стандартних і корисних модулів. Звернутися до функції модуля (в даному випадку для знаходження квадратного кореня з 9) можна наступним чином:

```
>>> math.sqrt(9)
3.0
>>>
```

Вказується ім'я модуля, точка та ім'я функції з аргументами. Дізнатися про функції, які містить модуль, можна через довідку:

```
>>> help(math)
Help on built-in module math:
NAME
    math
DESCRIPTION
```

```

This module is always available. It provides access to the
mathematical functions defined by the C standard.
FUNCTIONS
acos(...)
    acos(x)

    Return the arc cosine (measured in radians) of x.
>>>

```

Якщо хочемо подивитися опис конкретної функції модуля, то викликаємо довідку окремо для неї:

```

>>> help(math.sqrt)
Help on built-in function sqrt in module math:
sqrt(...)
    sqrt(x)

    Return the square root of x.
>>>

```

У момент виклику функції *sqrt* () Python знаходить змінну *math* (модуль повинен бути попередньо імпортований), переглядає модульний об'єкт, знаходить функцію *sqrt* () всередині цього модуля і потім виконує її.

В Python можна імпортувати окрему функцію з модуля:

```

>>> from math import sqrt
>>> sqrt(9)
3.0
>>>

```

Таким чином, Python не створюватиме змінну *math*, а завантажить в пам'ять тільки функцію *sqrt* (). Тепер виклик функції можна виконувати, не звертаючись до імені модуля *math*.

```

>>> def sqrt(x):
    return x*x
>>> sqrt(5)
25
>>> from math import sqrt
>>> sqrt(9)
3.0
>>>

```

Було створено власну функцію з ім'ям *sqrt*. Після цього імпортовано функцію *sqrt* () з модуля *math*. Викликавши *sqrt* () бачимо, що це не наша функція.

Інший приклад:

```

>>> def sqrt(x):

```



```

return x*x
>>> sqrt(6)
36
>>> import math
>>> math.sqrt(9)
3.0
>>> sqrt(7)
49
>>>

```

Знову створюємо власну функцію з ім'ям *sqrt* і викликаємо її. Імпортуємо модуль *math* і через нього викликаємо стандартну функцію *sqrt* (). Тепер корінь квадратний вираховується і функція залишилася як повинно бути.

Функція *abs* () використовується для знаходження модуля числа. Насправді, ця функція теж знаходиться в модулі, який Python завантажує в пам'ять в момент початку роботи. Цей модуль називається *__builtins__* (два нижніх підкреслення до і після імені модуля).

Якщо викликати довідку для даного модуля, то там є величезна кількість функцій і змінних:

```

>>> help (__builtins__)
Help on built-in module builtins:
NAME
    builtins - Built-in functions, exceptions, and other
    objects.
DESCRIPTION
    Noteworthy: None is the `nil' object; Ellipsis represents
    `...' in slices.
...
>>>

```

В Python є функція *dir* (), яка повертає перелік імен всіх функцій і змінних, що містяться в модулі:

```

>>> dir (__builtins__)
...
>>>

```

СТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ МОДУЛІВ

Створіть файл з ім'ям *mm.py* (для модулів обов'язково вказується розширення *.py*), що містить код (вміст модуля):

```

def f():
    return 4

```

Тепер потрібно сказати Python, де шукати модуль. З'ясуємо через звернення до змінної *path* модуля *sys*, де Python за замовчуванням зберігає власні модулі (список каталогів може відрізнятись):

```
>>> import sys
>>> sys.path
['', 'C:\\Python35-32\\Lib\\idlelib', 'C:\\Python35-32\\python35.zip', 'C:\\Python35-32\\DLLs', 'C:\\Python35-32\\lib', 'C:\\Python35-32', 'C:\\Python35-32\\lib\\site-packages']
>>>
```

Далі помістимо модуль в один з перерахованих каталогів, наприклад, в 'C:\\Python35-32'.

Якщо все правильно зроблено, то імпортуємо модуль, вказавши тільки його ім'я (без розширення):

```
>>> import mm
>>> mm.f()
4
>>>
```

Тепер через крапку можемо викликати функцію, яка знаходиться в модулі *mm*.

Створимо ще один модуль (по аналогії з попереднім), вкажемо для нього інше ім'я - *mtest.py*:

```
print('test')
```

Новий модуль буде містити виклик функції *print* (). Імпортуємо його кілька разів поспіль:

```
>>> import mtest
test
>>> import mtest
>>>
```

Отже, імпортування модуля виконує команди що містяться в ньому. А повторне імпортування не приводить до виконання модуля, тобто він повторно не імпортується. Пояснюється це тим, що імпортування модулів в пам'ять – ресурсномісткий процес, тому зайвий раз Python його не виконує цього. Але якщо було змінено модуль і необхідно імпортувати його повторно:

```
>>> import imp
>>> imp.reload(mtest)
test
<module 'mtest' from 'C:\\Python35-32\\mtest.py'>
>>>
```

Отже примусово вказали Python, що модуль вимагає перезавантаження. Після виклику функції *reload* () із зазначенням в якості аргументу імені модуля, оновлений модуль завантажиться повторно.

Створити ще один модуль з ім'ям *mypr.py*:

```
def func(x):
    return x**2+7
x=int(input("Введіть значення: "))
print(func(x))
```

Імпорт модуля призводить до виконання всієї програми:

```
>>> import mypr
Введіть значення: 111
12328
>>>
```

При необхідності тільки імпортувати функцію *func* () з модуля для використання її в іншій програмі, для того щоб відокремити виконання модуля (Run -> Run Module) від його імпортування (import mypr) в Python є спеціальна змінна *__name__* (Python починає назви спеціальних функцій і змінних з двох нижніх підкреслень):

Якщо запускаємо модуль, то вміст змінної *__name__* дорівнюватиме рядку *__main__*, а в разі імпортування - змінна *__name__* буде містити ім'я модуля.

Створити модуль з ім'ям *prog3.py* і змістом:

```
def func(x):
    return x**2+7
if __name__ == "__main__":
    x=int(input("Введіть значення: "))
    print(func(x))
```

Тепер Python зрозуміє, коли необхідно виконати модуль, а коли – імпортувати. Якщо модуль виконати (Run -> Run Module), то виконається весь файл, тому що спрацює умова *if*. При імпортуванні модуля (import prog3) умова не виконається і Python завантажить в пам'ять тільки функцію *func* ().

Контрольні запитання:

1. Що називають функцією?
2. Як відбувається звернення до функції?
3. Чи кожна функція повинна мати оператор повернення?
4. Що таке локальні змінні?
5. Що таке глобальні змінні?
6. Що таке фактичні параметри функції?
7. Що таке формальні параметри?
8. Чи можуть ідентифікатори фактичних і формальних параметрів співпадати?
9. Чи обов'язково кількість фактичних і формальних параметрів повинні співпадати?
10. Чи може глобальна змінна бути розташована у тілі програми?
11. Чи можна у середині однієї функції оголошувати іншу функцію?
12. Що таке вбудовані функції? Коли вони використовуються?
13. Що таке документаційні рядки?

Комп'ютерний практикум №11. Файли

Мета роботи: Організація роботи з файлами.

Завдання Розробити програму для реалізації індивідуального завдання. В програмі передбачити збереження даних, що вводяться в файл і можливість читання з раніше збереженого файлу. Результати виводити на екран і в текстовий файл.

Варіанти завдань:

№	Завдання
1	<p>Список товарів, що є на складі, включає в себе найменування товару, кількість одиниць товару, ціну одиниці і дату надходження товару на склад. Вивести список товарів, що зберігаються більше місяця і вартість яких перевищує 1 000 грн.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, видаливши, якщо необхідно, якусь кількість слів, так щоб не залишилося слів, що мають однакове поєднання перших двох букв.</p>
2	<p>Для отримання місця у гуртожитку формується список студентів, який включає ПІБ студента, групу, середній бал, дохід на члена сім'ї. Вивести інформацію про студентів, у яких дохід на члена сім'ї менше двох мінімальних зарплат.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, видаливши слова, в яких кількість приголосних букв менше кількості голосних.</p>
3	<p>У довідковій автовокзалу зберігається розклад руху автобусів. Для кожного рейсу вказані його номер, пункт призначення, час відправлення і прибуття. Вивести інформацію про рейси, якими можна скористатися для прибуття в пункт призначення раніше заданого часу.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, видаливши слова, в яких немає жодної пари поспіль приголосних букв.</p>
4	<p>Інформація про співробітників фірми включає ПІБ, кількість відпрацьованих годин за місяць, погодинний тариф. Робочий час понад 144 годин вважається надурочним і оплачується в подвійному розмірі. Вивести розмір заробітної плати кожного співробітника фірми за вирахуванням прибуткового податку, який складає 12% від суми заробітку.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, змінивши регістр букв в словах, в яких немає жодної букви, що міститься в останньому слові найдовшого рядка.</p>
5	Інформація про учасників спортивних змагань містить назву команди, ПІБ

№	Завдання
	<p>гравця, вік. Вивести інформацію про спортсменів, вік яких не досяг 18 років.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, видаливши з нього всі слова, довжина яких менше половини довжини найдовшого слова другого рядка.</p>
6	<p>Для книг, що зберігаються в бібліотеці, задаються автор, назва, рік видання, кількість сторінок. Вивести список книг, виданих після заданого року.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, видаливши з нього всі слова, що починаються з тієї ж букви, що і останнє слово останнього рядка.</p>
7	<p>На заводі випускається декілька найменувань деталей. Відомості про деталі включають код деталі, кількість випущених деталей, номер місяця випуску. Вивести інформацію про продукцію, випущеної заданим цехом за останній місяць.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, замінивши в кожному непарному рядку всі прописні приголосні літери на великі.</p>
8	<p>Інформація про співробітників підприємства містить ПІБ, номер відділу, посаду, дату початку роботи. Вивести список співробітників заданого відділу, які пропрацювали на підприємстві більше 20 років.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, видаливши з нього всі слова, які зустрічаються в файлі <i>diction.txt</i>.</p>
9	<p>Відомість абітурієнтів містить ПІБ, місто проживання, середній бал. Вивести інформацію про абітурієнтів, які проживають в м Київ і мають бал більше 180.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, видаливши з нього всі слова, що починаються і закінчуються однієї і тієї ж буквою.</p>
10	<p>У довідковій аеропорту зберігається розклад вильоту літаків на наступну добу. Для кожного рейсу вказані номер рейсу, пункт призначення, час вильоту. Вивести всі номери рейсів і час вильоту літака для заданого пункту призначення.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, замінивши, де можливо, слова їх синонімами. Перелік синонімів знаходиться в файлі <i>sinonim.txt</i> у вигляді: слово1 синонімслово1</p>

№	Завдання
	<p>слово2 синонімслова2</p> <p>.....</p> <p>словоN синонімсловаN</p>
11	<p>У адміністратора залізничних кас зберігається інформація про вільні місця в поїздах. Інформація представлена в наступному вигляді: номер поїзда, пункт призначення, час відправлення, кількість вільних місць. Вивести інформацію про потяги, в яких є вільні місця до заданого пункту призначення.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, замінивши великі літери великими в словах, що містять «Заборонені» склади. Список «заборонених» складів знаходиться в файлі <i>errors.txt</i>.</p>
12	<p>На АТС інформація про розмови містить номер телефону абонента, час розмови і тариф. Вивести для заданого абонента суму, яку йому слід сплатити за розмови.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, замінивши маленькі літери великими в словах, що містять дві і більше поспіль однакових букв.</p>
13	<p>У магазині складений список людей, яким видана карта постійного покупця. Кожен запис цього списку містить номер картки, ПІБ, надану знижку. Вивести інформацію про покупців, що мають 10%-ву знижку в магазині.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, замінивши маленькі літери великими в словах, що містять хоча б дві однакові літери.</p>
14	<p>Список товарів, що є на складі, включає в себе найменування товару, кількість одиниць товару, ціну одиниці і дату надходження товару на склад. Вивести список товарів, що зберігаються більше місяця і вартість яких перевищує 1 000 грн.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, видаливши з тексту слова, що зустрічаються в ньому неодноразово.</p>
15	<p>Для отримання місця у гуртожитку формується список студентів, який включає ПІБ студента, групу, середній бал, дохід на члена сім'ї. Вивести інформацію про студентів, у яких дохід на члена сім'ї менше двох мінімальних зарплат.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, видаливши з тексту слова, в яких немає ні букви, що зустрічається в останньому рядку тексту.</p>

№	Завдання
16	<p>У довідковій автовокзалу зберігається розклад руху автобусів. Для кожного рейсу вказані його номер, пункт призначення, час відправлення і прибуття. Вивести інформацію про рейси, якими можна скористатися для прибуття в пункт призначення раніше заданого часу.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, замінивши регістр букв у кожному слові, що містить дві і більше однакові голосні літери.</p>
17	<p>Інформація про співробітників фірми включає ПІБ, кількість відпрацьованих годин за місяць, погодинний тариф. Робочий час понад 144 годин вважається надурочним і оплачується в подвійному розмірі. Вивести розмір заробітної плати кожного співробітника фірми за вирахуванням прибуткового податку, який складає 12% від суми заробітку.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, замінивши регістр букв в словах, що зустрічаються також у файлі <i>words.txt</i>.</p>
18	<p>Інформація про учасників спортивних змагань містить назву команди, ПІБ гравця, вік. Вивести інформацію про спортсменів, вік яких не досяг 18 років.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, видаливши з тексту слова, що містять дві поспіль голосні або дві поспіль приголосні букви.</p>
19	<p>Для книг, що зберігаються в бібліотеці, задаються автор, назва, рік видання, кількість сторінок. Вивести список книг, виданих після заданого року.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, видаливши з тексту слова, оточені по обидва боки однаковими знаками пунктуації.</p>
20	<p>На заводі випускається декілька найменувань деталей. Відомості про деталі включають код деталі, кількість випущених деталей, номер місяця випуску. Вивести інформацію про продукцію, випущеної заданим цехом за останній місяць.</p> <p>Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i>, видаливши, якщо необхідно, з кожного рядка мінімальну кількість слів, так щоб довжина рядків вихідного файлу не перевищувала 40 символів.</p>
21	<p>Інформація про співробітників підприємства містить ПІБ, номер відділу, посаду, дату початку роботи. Вивести список співробітників заданого відділу, які пропрацювали на підприємстві більше 20 років.</p>

№	Завдання
	Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i> , видаливши з тексту слова-паліндроми (наприклад, «шабаш», «комок»).
22	Відомість абітурієнтів містить ПІБ, місто проживання, середній бал. Вивести інформацію про абітурієнтів, які проживають в м Київ і мають бал більше 180. Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i> , видаливши з тексту слова, які містять більше двох різних голосних букв.
23	У довідковій аеропорту зберігається розклад вильоту літаків на наступну добу. Для кожного рейсу вказані номер рейсу, пункт призначення, час вильоту. Вивести всі номери рейсів і час вильоту літака для заданого пункту призначення. Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i> , видаливши з тексту слова, що починаються і закінчуються одним і тим же поєднанням приголосної і гласною літери (наприклад, «зараза», «мама», «окорок»).
24	У адміністратора залізничних кас зберігається інформація про вільні місця в поїздах. Інформація представлена в наступному вигляді: номер поїзда, пункт призначення, час відправлення, кількість вільних місць. Вивести інформацію про потяги, в яких є вільні місця до заданого пункту призначення. Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i> , так щоб в кожному рядку вихідного тексту слова розташовувалися в алфавітному порядку.
25	На АТС інформація про розмови містить номер телефону абонента, час розмови і тариф. Вивести для заданого абонента суму, яку йому слід сплатити за розмови. Файл <i>input.txt</i> містить кілька рядків тексту. Слова в тексті можуть розділятися пробілами та розділовими знаками. Переписати текст в файл <i>output.txt</i> , видаливши з тексту слова, які містять більше двох різних приголосних букв.

Теоретичні відомості ФАЙЛИ

Активна програма працює з даними, які зберігаються в запам'ятовуючому пристрої з довільним доступом (Random Access Memory (RAM)). RAM – дуже швидка пам'ять, але вона дорога і вимагає постійного живлення; якщо живлення пропаде, то всі дані, які в ній зберігаються, будуть втрачені. Жорсткі диски повільніші оперативної пам'яті, але вони більш місткі, коштують

дешевше і можуть зберігати дані навіть після того, як хтось вимкне живлення. Тому багато зусиль при створенні комп'ютерних систем направлено на пошук кращого співвідношення між зберіганням даних на диску і в оперативній пам'яті.

Найпростіший приклад стійкого сховища – це файл, що являє собою послідовність байтів, яка зберігається під ім'ям файлу. Можна зчитувати дані з файлу в пам'ять і записувати дані з пам'яті в файл. Python дозволяє робити це досить легко.

Перед тим як щось записати в файл або зчитати з нього, необхідно відкрити його. Щоб відкрити файл, програма повинна викликати функцію *open()*, передавши їй ім'я зовнішнього файлу і режим роботи:

fileobj = open (filename, mode)

де

- **fileobj** – це об'єкт файлу, що повертається функцією *open ()*;

- **filename** - це рядок, що представляє собою ім'я файлу;

- **mode** - це рядок, що вказує на тип файлу і дії, які необхідно над ним зробити.

Перша літера рядка **mode** вказує на операцію:

- **r** означає читання;

- **w** означає запис. Якщо файлу не існує, він буде створений. Якщо файл існує, він буде перезаписаний;

- **x** означає запис, але тільки якщо файлу ще не існує;

- **a** означає додавання даних в кінець файлу, якщо він існує.

Друга літера рядка **mode** вказує на тип файлу:

- **t** (або нічого) означає, що файл текстовий;

- **b** означає, що файл бінарний.

Крім того, функція може приймати третій необов'язковий аргумент, керуючий буферизацією виведених даних, – значення нуль означає, що вихідна інформація не буде буферизованою (тобто вона буде записуватися у зовнішній файл відразу ж, в момент виклику методу запису). Ім'я зовнішнього файлу може включати платформозалежні префікси абсолютного або відносного шляху до файлу. Якщо шлях до файлу не вказано, передбачається, що він знаходиться в поточному робочому каталозі (тобто в каталозі, де був запущений сценарій).

Після відкриття файлу можна викликати функції для читання або запису даних. По завершенню роботи, файл потрібно закрити.

Існує кілька різновидів методів читання і запису, а в табл. 11.1 перераховані лише найбільш часто використовувані з них.

Таблиця 11.1 Методи для роботи з файлами

Операція	Інтерпретація
output = open(r'C:\spam', 'w')	Відкриває файл для запису ('w' означає write – запис)
input = open('data', 'r')	Відкриває файл для читання ('R' означає read – читання)
input = open('data')	Те ж саме, що і в попередньому рядку

Операція	Інтерпретація
	(Режим 'r' використовується за умовчанням)
aString = input.read()	Читання файлу цілком в єдиний рядок
aString = input.read(N)	Читання наступних N символів (або байтів) в рядок
aString = input.readline()	Читання наступного текстового рядка (включаючи символ кінця рядка) в рядок
aList = input.readlines()	Читання файлу цілком в список рядків (включаючи символ кінця рядка)
output.write(aString)	Запис рядка символів (або байтів) в файл
output.writelines(aList)	Запис всіх рядків зі списку в файл
output.close()	Закриття файлу вручну (виконується по закінченні роботи з файлом)
output.flush()	Виштовхує вихідні буфери на диск, файл залишається відкритим
anyFile.seek(N)	Змінює поточну позицію в файлі для наступної операції, зміщуючи її на N байтів від початку файлу.
for line in open('data'): операції над line	Ітерації по файлу, порядкове читання
open('f.txt', encoding='latin-1')	Файли з текстом Юнікода в Python 3.0 (Рядки типу str)
open('f.bin', 'rb')	Файли з двійковими даними в Python 3.0 (Рядки типу bytes)

Розглянемо деякі приклади, що демонструють основи роботи з файлами.

У першому прикладі виконується відкриття нового текстового файлу в режимі для запису, в нього записуються два рядки (що завершуються символом нового рядка \n), після чого файл закривається. Далі цей же файл відкривається в режимі для читання і виконується читання рядків з нього. Третій виклик методу **readline()** повертає порожній рядок – таким чином методи файлів в мові Python повідомляють про те, що було досягнуто кінець файлу (порожній рядок у файлі повертається як рядок, що містить єдиний символ нового рядка, а не як дійсно порожній рядок):

```
>>> myfile = open('myfile.txt', 'w')           # відкриття файлу
>>> myfile.write('hello text file\n')          # запис текстового рядку
16
>>> myfile.write('goodbye text file\n')
18
>>> myfile.close()                             # закриття файлу
```

```
>>> myfile = open('myfile.txt')    # відкриття файлу: 'r' – по замовчуванню
>>> myfile.readline()              # зчитування рядку
'hello text file\n'
>>> myfile.readline()
'goodbye text file\n'
>>> myfile.readline()              # порожній рядок: кінець файлу
''
```

Якщо необхідно вивести вміст файлу, забезпечивши правильну інтерпретацію символів кінця рядка, його слід прочитати в рядок цілком, за допомогою методу *read()*, і вивести:

```
>>> open('myfile.txt').read()      # зчитування файлу цілком в рядок
'hello text file\ngoodbye text file\n'

>>> print(open('myfile.txt').read()) # інший варіант, що не містить escape-
                                     послідовностей

hello text file
goodbye text file
```

Якщо необхідно переглянути вміст файлу рядок за рядком, можна використати ітератор файлу:

```
>>> for line in open('myfile'):
...     print(line, end="")
...
hello text file
goodbye text file
```

В цьому випадку функцією *open()* створюється тимчасовий об'єкт файлу, вміст якого автоматично буде читатися ітератором і повертатися по одному рядку в кожній ітерації циклу. Зазвичай такий спосіб компактніший, ефективніше використовує пам'ять і може виявитися швидшим за деякі інші варіанти.

В мові Python існує підтримка текстових та двійкових (бінарних) файлів:

- Вміст текстових файлів представляється у вигляді звичайних рядків типу *str*, виконується автоматичне кодування/декодування символів Юнікоду і за замовчуванням проводиться інтерпретація символів кінця рядка.

- Вміст двійкових файлів представляється у вигляді рядків типу *bytes*, і передається програмі без будь-яких змін.

Крім того, так як текстові файли реалізують автоматичне перетворення символів Юнікоду, ви не зможете відкрити файл з двійковими даними в текстовому режимі – перетворення його вмісту в символи Юнікоду, швидше за все, завершиться помилкою.

Розглянемо приклад. Коли виконується операція читання двійкових даних з файлу, вона повертає об'єкт типу *bytes* – послідовність коротких цілих чисел, що представляють абсолютні значення байтів (які можуть відповідати

символам, а можуть і не відповідати), який в багато чому дуже близько нагадує звичайний рядок:

```
>>> data = open('data.bin', 'rb').read()    # відкрити двійковий файл для
                                             # читання
>>> data                                    # рядок bytes зберігає двійкові
                                             # дані
b'\x00\x00\x00\x07spam\x00\x08'
>>> data[4:8]                             # поводить себе як рядок
b'spam'
>>> data[4:8][0]                          # але насправді зберігає 8-бітні
                                             # цілі числа

115
>>> bin(data[4:8][0])
'0b1110011'
```

Крім того, двійкові файли не виконують перетворення символів кінця рядку – текстові файли за замовчуванням відображають всі різновиди символів кінця рядка в і з символ `\n` в процесі запису і читання, і виконують перетворення символів Юнікоду відповідно до зазначеного кодування.

Наступний приклад записує різні об'єкти в текстовий файл. Зверніть увагу на використання засобів перетворення об'єктів в рядки. Дані завжди записуються в файл у вигляді рядків, а методи записи не виконують автоматичного форматування рядків:

```
>>> X, Y, Z = 43, 44, 45                  # об'єкти мови Python повинні
>>> S = 'Spam'                            # записуватися в файл лише у вигляді рядку
>>> D = {'a': 1, 'b': 2}
>>> L = [1, 2, 3]
>>>
>>> F = open('datafile.txt', 'w') # створює файл для запису
>>> F.write(S + '\n')                # рядки завершуються символом \n
>>> F.write('%s,%s,%s\n' % (X, Y, Z)) # перетворює числа в рядки
>>> F.write(str(L) + '$' + str(D) + '\n') # перетворює і розділює символом $
>>> F.close()
```

Створивши файл, можна досліджувати його вміст, відкривши файл і прочитавши дані в рядок (однією операцією). Функція автоматичного виведення в інтерактивній оболонці дає точне побайтове представлення вмісту, а функція ***print()*** інтерпретує вбудовані символи кінця рядка, щоб забезпечити більш зручне для читання відображення:

```
>>> chars = open('datafile.txt').read()    # відображення рядка
>>> chars                                  # в невідформатованому вигляді
"Spam\n43,44,45\n[1, 2, 3]${'a': 1, 'b': 2}\n"
>>> print(chars)                          # зручне для читання відображення
Spam
43,44,45
```

```
[1, 2, 3]${'a': 1, 'b': 2}
```

Тепер нам необхідно виконати зворотні перетворення, щоб отримати з рядків у текстовому файлі дійсні об'єкти мови Python. Інтерпретатор Python ніколи автоматично не виконує перетворення рядків у числа або в об'єкти інших типів, тому необхідно виконати відповідні перетворення, щоб можна було використовувати операції над цими об'єктами, такі як індексування, складання і так далі:

```
>>> F = open('datafile.txt')
>>> line = F.readline()
>>> line
'Spam\n'
>>> line.rstrip()           # видалення символу кінця рядку
'Spam'
```

Було застосовано метод *rstrip()*, щоб видалити завершальний символ кінця рядка.

Щоб прочитати наступний блок, в якому містяться числа:

```
>>> line = F.readline()
>>> line
'43,44,45\n'
>>> parts = line.split(',')    # розбиття на підрядки по комам
>>> parts
['43', '44', '45\n']
>>>
```

В результаті було отримано список рядків, кожен з яких містить окреме число. Тепер щоб перетворити ці рядки в цілі числа для подальших математичних операцій над ними:

```
>>> int(parts[1])
44
>>> numbers = [int(P) for P in parts]
>>> numbers
[43, 44, 45]
```

Щоб перетворити список і словник в третьому рядку файлу, можна скористатися вбудованою функцією *eval()*, яка інтерпретує рядок як програмний код на мові Python (формально – рядок, що містить вираз на мові Python):

```
>>> line = F.readline()
>>> line
'[1, 2, 3]${'a': 1, 'b': 2}\n'
>>> parts = line.split('$')    # розбиття на рядки по символу $
>>> parts
['[1, 2, 3]', '{'a': 1, 'b': 2}\n']
```

```
>>> eval(parts[0])           # перетворення рядка в об'єкт
[1, 2, 3]
>>> objects = [eval(P) for P in parts]
>>> objects
[[1, 2, 3], {'a': 1, 'b': 2}]
```

Оскільки тепер всі дані представляють собою список звичайних об'єктів, а не рядків, можна застосовувати до них операції списків і словників.

МЕНЕДЖЕРИ КОНТЕКСТУ ФАЙЛІВ

Як правило, менеджери контексту в основному застосовуються для обробки винятків, проте вони дозволяють обробляти програмний код, що виконує операції з файлами, додатковим шаром логіки, який гарантує, що після виходу за межі блоку інструкцій менеджера файл буде закритий автоматично, і дозволяє не покладатися на автоматичне закриття файлів механізмом збірки сміття:

```
with open(r'C:\misc\data.txt') as myfile:
    for line in myfile:
        ...операции над строкой line...
```

Оригінальний текст помітно спростився, тому що звільнення ресурсів в цьому випадку відбувається автоматично (всередині менеджера контексту).

У момент виклику функції *open()* Python шукає вказаний файл в поточному робочому каталозі. В момент запуску програми поточний робочий каталог там, де збережена програма.

Визначити поточний робочий каталог можна наступним чином:

```
>>> import os
>>> os.getcwd()
'D:\\Users\\Desktop'
```

Якщо файл знаходиться в іншому каталозі, то необхідно вказати шлях до нього:

1. абсолютний шлях (починаючи з кореневого каталогу):

```
'C:\\Users\\Student\\data1.txt'
```

2. відносний шлях (щодо поточного робочого каталогу):

```
'data\\data1.txt'
```

Контрольні запитання:

1. Дати поняття файлів
2. Яким чином можна оголосити і відкрити файл?
3. Що таке режими відкриття файлів і які режими ви знаєте?
4. Яким чином можна здійснювати запис і зчитування блоками?
5. Чи можна одночасно використовувати файл для запису і читання?

Додаток А. Оформлення звіту за результатами виконання комп'ютерного практикуму

Звіт по виконанню комп'ютерного практикуму оформляється у вигляді звітного документу.

Вимоги до звітного документу:

- усі поля параметрів сторінки – 2 см;
- верхній та нижній колонтитули – 0 см;
- текст матеріалів набирається шрифтом Times New Roman, кегль 12, міжрядковий інтервал 1,0; абзацний відступ – 1 см; вирівнювання тексту за шириною сторінки.

Звіт по комп'ютерному практикуму (Приклад 1) формується на основі протоколу, який ведеться під час виконання поточної роботи та результатів домашньої (теоретичної та практичної) підготовки.

Звіт повинен містити наступні розділи:

1. Вступна частина (назва: ВУЗу, факультету, кафедри, дисципліни; номером поточної лабораторної роботи та тема; номер групи та П.І.Б. виконавця; П.І.Б. викладача, що перевірятиме роботу);

2. Основна частина:

- мета роботи;
- завдання до роботи;
- лістинг програми та результати поставленого завдання у вигляді скріншоту виконання коду та блок-схеми;

3. Відповіді на контрольні запитання.

Факультет Біомедичної інженерії
Національного технічного університету України «КПІ ім. І. Сікорського»
Кафедра біомедичної кібернетики

Дисципліна «Основи програмування»

Комп'ютерний практикум № ____

Тема: _____

Виконав (ла):
студент (ка) групи ____,
(ПІБ) _____

Перевірів:
викладач (ПІБ) _____

дата _____ підпис _____

Мета роботи: _____.

Завдання до роботи: _____.

Лістинг програми та результати

Відповіді на контрольні запитання

Література

Базова

1. Основи програмування. Python. Частина 1 [Електронний ресурс]: підручник для студ. спеціальності 122 "Комп'ютерні науки", спеціалізації "Інформаційні технології в біології та медицині" / А. В. Яковенко ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Електронні текстові данні (1 файл: 1,56 Мбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. – 195 с.
2. Основи програмування: методичні вказівки до виконання комп'ютерних практикумів з дисципліни «Основи програмування». Основи програмування мовою Python. / Уклад.: А. В. Яковенко. – К.: НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського», 2017. – 87 с.
3. Лутц М. Изучаем Python, 4-е издание – Пер. с англ. – СПб.: Символ-Плюс, 2011. – 992 с, ил.
4. Доусон М. Програмуємо на Python. – СПб.: Питер, 2014. – 416 с.: ил.
5. Мусин Д. Самоучитель Python. Выпуск 0.2, 2015. – 136 с.

Допоміжна

6. Дональд Кнут Искусство программирования, том 1. Основные алгоритмы – The Art of Computer Programming, vol.1. Fundamental Algorithms. – 3-е изд. – М.: «Вильямс», 2006. – С. 720. – ISBN 0-201-89683-4